

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

REBÎ' B. SABÎH (Ö.160/777) VE HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

Hazırlayan

Nesibe KATKICI

Danışman

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Yüksek Lisans Tezi

Şırnak, 2020

T.C.
ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

REBÎ B. SABÎH (Ö.160/777) VE HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

Hazırlayan

Nesibe KATKICI

Danışman

Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Şırnak, 2020

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Nesibe KATKICI

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

"Rebî' b. Sabîh (ö.160/777) ve Hadis Rivâyetindeki Yeri" adlı Yüksek Lisans Tezi, Şırnak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kılavuzu'na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan
Nesibe KATKICI

Danışman
Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

ÖNSÖZ

İslam dininin iki kaynağı vardır. Birincisi Kur'an-ı Kerim ikincisi ise hadistir. Kuran-ı Kerim ve hadis birbirinden ayrılmaz bir bütündür. Biri olmadan diğeri eksik kalır. Hicrî ilk asırlardan itibaren İslam dininin daha iyi anlaşılabilmesi için bazı ilim dalları ortaya çıkmıştır. Söz konusu dönemde ortaya çıkan ve günümüze kadar çeşitli gelişmelerle devam eden ilimlerden birisi de hadis ilmi olmuştur. Hadis ilmine baktığımızda hadis tarihinin her evresinin kendisine has özelliklerinin olduğunu görürüz. Her evre sonraki evrenin habercisi ve temeli konumunda yer alır. Bu evrelerden biri olan hicrî II. asır, hadis ilminin altın çağı olarak bilinen hicrî III. asrın habercisi olmuştur. Bu asırlar ilk tedvin, ilk tasnif ve benzeri çalışmaların yapıldığı dönemler olduğu için bu asırlarda yaşamış ve vefat etmiş olan âlimler hadis ilmi açısından önemli bir konumda yer almaktadır.

Çalışmamızda, üçüncü tabakadan olan Tebe-i Tabiîn muhaddislerinden Rebî' b. Sabîh'in hadisçiliği araştırılmaktadır. Rebî b. Sabîh'in yaşadığı asırda hadisler tedvin edilmiş, sonra da tasnif dönemi yaygınlaşmıştır. Rebî' b. Sabîh ilk mûsânniflerden kabul edilmektedir. Bu asırda muhaddisler, yaşadıkları şehirlerde tasnif faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Rebî' b. Sabîh de Basra'da hadisleri ilk tasnif eden âlim kabul edilir. Önemli bir muhaddis olmasına rağmen hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmamaktadır. Ancak Ahmed b. Hanbel (ö.241/855), İmam Şâfiî (ö. 204/820) gibi meşhur âlimler kendisiyle ilgili bazı bilgiler vermiş, aynı zamanda Buhârî (ö. 256/870), İbn Mâce (ö. 273/887) ve Tirmizî (ö. 279/892) gibi Kütüb-i Sitte müellifleri Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet etmişlerdir.

Rebî' b. Sabîh'in künyesi ve bulunduğu bölgelerle ilgili bilgiler ulaşabildiğimiz kaynaklar nispetinde elimizde mevcuttur. Bu tezi hazırlarken kaynak kitaplardan öncelikli olarak istifade etmeye çalıştık. Bu çalışmanın yazılması süresinde rehberliğini ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam, Doç. Dr. Nurullah Agitoğlu Bey'e teşekkür ederim. Ayrıca tezimle ilgili kaynaklara ulaşmamda yardımlarını esirgemeyen değerli Babam Yahya Katkıcı Bey'e şükranlarımı sunarım.

REBÎ B. SABÎH VE HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

Nesibe KATKICI

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi / Aralık 2020

Danışman Doç. Dr. Nurullah AGİTOĞLU

Özet

İlk asırlarda hadis ilmi ile uğraşan birçok âlim yetişmiştir. Bu âlimler Sahabe ve Tabîûn dönemlerinde olduğu gibi Tebe-i Tabîîn döneminde de hadise gerekli olan önemi vermişlerdir. Bizim de çalışmamızda, üçüncü tabaka olan Tebe-i Tabiîn muhaddislerinden Rebî' b. Sabîh'in hadis rivayetindeki yeri araştırılmıştır. Hadislerin günümüze ulaşmasında önemli katkıları bulunan Rebî' b. Sabîh ilk mûsânniflerden kabul edilmektedir. Bu asırda muhaddisler, yaşadıkları şehirlerde tasnif faaliyetlerinde bulunmuş ve meşhur olmuşlardır. Rebî' b. Sabîh de Basra'da tasnif faaliyetlerinde bulunmuştur.

Araştırmamız, giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın konusu, amacı, önemi, kaynakları ve metodu üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde, Rebî b. Sabîh'i daha iyi tanımamıza yardımcı olması için onun yaşadığı dönemin siyasi, sosyal ve ilmi yapısına göz atmak gerekmektedir. Bundan dolayı birinci bölümde Rebî'nin yaşadığı dönem hakkında da bilgi verilmiştir. Ayrıca Rebî'nin künyesi, soyu, kişiliği, hadis rivayetindeki derecesi, eserleri ve ismi hakkındaki tartışmalar ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Rebî'ye yönelik cerh ve ta'dil değerlendirmeleri, hadis rivayetindeki yeri, tasnif ve tedvindeki rolü, Rebî tarikiyle günümüze ulaşmış merfû ve mevkuf hadisler, Kütüb-i Sitte'de yer alan dört hadisin isnad açısından değerlendirilmesi gibi konular incelendi.

Anahtar Kelimeler: Hadis, Rebî' b. Sabîh, Tebe-i Tabîîn, Rivayet, Tasnif,

Rebî b. Sabîh's Place in The Narration of Hadith**Nesibe KATKICI****Graduate School of Şırnak University****Department of Basic Islamic Sciences****Postgraduate Thesis/ December 2020****Supervisor: Assoc. Prof. Dr. Nurullah AGİTOĞLU****ABSTRACT**

Many scholars were raised actively contributing in the field of hadith, during the first centuries. These scholars had attached the due importance to hadith during the period of third sequence hadith narrators known as Tebe-i Tabiin generation, as they would during the first sequence hadith narrators known as Sahabe or Companions (şahābah) or the second sequence of hadith narrators known as Tabiin (Tabî'ûn) generations. Our work is composed of a survey to the position of Rebî b. Sabîh in the hadith narration tradition, as one of the hadith narrators of the third sequence known as Tebe-i Tabiin generation. Rebî b. Sabîh, who has significant contributions in quoting the hadiths in an effort to maintain their narration through the present day, is also accepted as one of the first narrator to sort out and classify the hadiths. In the mentioned century, hadith narrators performed activities to sort out and classify the hadiths in their hometowns, which helped them reach a certain reputation in regard to their efforts. In this context, Rebî b. Sabîh had actuated his sorting activities in Basra.

Our study consists of an introduction chapter and two additional chapters. The introduction chapter tends to emphasis on the subject, significance, aim, sources and method of the study. It is also crucial to be in possession of accurate information about the political, social and scientific aspects of his era in order to reach a level of cognition regarding Rebî b. Sabîh. In this context, the first chapter also gives information as to the era in which Rebî b. Sabîh lived. In addition to this, first chapter also provides information on discussions regarding Rebî's idendity, lineage, personality, degree in hadith narration, works and name.

The second chapter, on the other hand, explains his position in hadith narration, his role in classification and codification of the hadith, cerh and ta'dal (confute and amend) evaluations regarding Rebî, elevated and imputed hadiths which have reached the present day via Rebî's narration, and assessment of the four hadiths from Kutub-al Sittah in regard to their predication and texts.

Keywords: Hadith, Rebî b. Sabîh, Tebe-i Tabiîn, Narration, Classification

KISALTMALAR

- b.** :Bin, İbn
- Bkz.** : Bakınız
- bsk.** : Baskısı
- c.** : Cilt Numarası
- Çev.** : Çeviren
- DİA:** : Diyanet İslam Ansiklopedisi
- DİB** : Diyanet İşleri Başkanlığı
- h.** : Hicrî
- ö.** : Ölüm tarihi
- S.** :Sayfa
- s.a.v** : Sallallahu Aleyhi ve Selem
- TDV** : Türkiye Diyanet Vakfı
- vb.** : Ve benzerleri
- SBE.** : Sosyal bilimler enstitüsü
- SEFAD** : Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
- thk.** :Tahkik
- yy.** :Yayın evi, yayınları

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	III
Özet	IV
KISALTMALAR	VI
Giriş.....	1
I. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı.....	1
II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları	2
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
1. REBÎ B. SABÎH'İN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ	4
1.1. Emeviler Döneminde Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve İlmî Durum	4
1.2. Abbasiler Döneminde Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve İlmî Durum	13
1.3. Rebî' b. Sabîh'in Doğumu, İsmi, Soyu.....	19
1.4. Rebî' b. Sabîh'in İsmi Hakkında Tartışmalar	20
1.5. Rebî' b. Sabîh'in Kişiliği	21
1.6. Rebî' b. Sabîh'in Hadis Rivayetindeki Konumu	22
1.7. Rebî' b. Sabîh'in Vefatı	23
1.8. Rebî' b. Sabîh'in Eserleri.....	25
1.9. Hocaları	25
1.9.1. Hasan el-Basrî (ö.110/ 728).....	27
1.9.2. Ebân b. Yezîd (ö.163/779-780)	28
1.9.3. Muhammed b. Sîrîn (ö.110/729)	29
1.9.4. Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744)	30
1.9.5. Humeyd et-Tavîl (ö.143/760)	30
1.9.6. Atâ b. Ebû Rebâh (ö.114/732)	31
1.10. Öğrencileri	33
1.10.1. Süfyân es-Sevrî (ö.161/ 778).....	34
1.10.2. Âdem b. Ebû İyâs (ö. 220/ 835).....	35
1.10.3. Vekî b. el-Cerrâh (ö.197/ 812).....	35
1.10.4. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî(ö. 204/ 819)	36
1.10.5. Ali b. Ca'd (ö. 230/ 844-45)	37
1.10.6. Abdullah b. Mübârek (ö.181/ 797)	38
1.10.7. Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/ 813-14)	38
İKİNCİ BÖLÜM.....	39
2. REBÎ B. SABÎH'İN HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ.....	39

2.1. Rebî'b. Sabîh'in Tedvin ve Tasnifteki Rolü	39
2.2. Rebî' b. Sabîh'e Yönelik Ta'dil Değerlendirmeleri	42
2.3. Rebî' b. Sabîh'e Yöneltilen Cerh Değerlendirmeleri	46
2.4. Rebî' b. Sabîh Tarihiyle Günümüze Ulaşan Hadisler	50
2.5. Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Dört Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi.....	58
2.5.1. "Kişinin Niyeti" İle ilgili Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi.....	59
2.5.1.1. Ravilerin Cerh ve Ta'dil Değerlendirmeleri	61
2.5.1.1.1. Enes b. Mâlik (ö.92/ 711)	61
2.5.1.1.2. Yezîd b. Ebân (ö.120/ 738).....	62
2.5.1.1.3. Rebî' b. Sabîh (ö. 160/776)	63
2.5.1.1.4. Vekî' b. el-Cerrah (ö. 197/ 812)	63
2.5.1.1.5. Hennâd (ö. 243/ 858)	66
2.5.1.1.6. Süfyân es-Sevrî (ö.161/ 778)	67
2.5.1.1.7. Ebû Abdurrahman el-Mukrî (ö. 213/ 828).....	69
2.5.1.1.8. Bişr b. Mûsâ (ö. 288/ 902)	70
2.5.1.1.9. Muhammed b. Ahmed b. Hasan (ö. 359/ 971).....	71
2.5.1.1.10. Hadisin Değerlendirilmesi	71
2.5.2. "Ebû Ümâme" Hadisinin İsnad Açısından Değerlendirilmesi	74
2.5.2.1. Ebû Ümâme (Ö. 86/ 705).....	76
2.5.2.2. Ebû Gâlib (d.?- ö.?).....	77
2.5.2.3. Hammâd b. Seleme (Ö.167/ 784)	78
2.5.2.4. Rebî' b. Sabîh (ö. 160/ 777), Vekî b. Cerrâh (ö. 197/ 812).....	79
2.5.2.5. Ebû Küreyb (ö. 248/ 863)	79
2.5.2.6. Hadisin Değerlendirilmesi	81
2.5.3. "Kazvin" İle İlgili Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi.....	82
2.5.3.1. Enes b. Mâlik (ö.92/ 711), Yezîd b. Ebân (ö.120/ 738), Rebî' b. Sabîh (ö.160/ 777)	84
2.5.3.2. Dâvûd b. Muhabber (ö. 206/ 822).....	84
2.5.3.3. İsmâil b. Esed (ö. 258/ 873).....	86
2.5.3.4. Hadisin Değerlendirilmesi	87
2.5.4. "Peygamberimizin Haccı" ile ilgili Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi	89
2.5.4.1. Enes b. Mâlik (ö.92/ 711), Yezid b. Ebân (ö.120/738), Rebî' b. Sabîh (ö.160/777).....	91
2.5.4.2. Ali b. Ca'd (ö. 230/ 845).....	91

2.5.4.3. Ebû Ya'lâ (ö. 307/ 919)	93
2.5.4.4. Vekî b. Cerrâh (ö. 197/ 812), Süfyân es-Sevrî (ö. 1616/778).....	93
2.5.4.5. Ali b. Muhammed (ö. 235/ 850)	94
2.5.4.6. Muhammed b. Kesîr (ö. 223/ 839).....	95
2.5.4.7. Abdullah b. Muhammed b. Cafer (ö. 369/ 980).....	96
2.5.4.8. Kabise b. Ukbe (ö.215/ 831).....	96
2.5.4.9. Ahmed b. Yahya es-Sûfî(ö. 264/ 878)	98
2.5.4.10. İbn Saîd (ö. 303/ 916)	99
2.5.4.11. Zekeriya Es-Sâcî (ö.307/ 920)	100
2.5.4.12. Hadisin Değerlendirilmesi	101
Sonuç	104
Kaynakça	106
Özgeçmiş	115

Giriş

I. Araştırmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Hadis ilminde; hadisin geçirdiği aşamaları kavramamız için üç tabakayı bilmemiz gereklidir. Bu üç tabaka; Sahabe, Tabiîn ve Tebeu't-Tabiîn tabakalarıdır. Rebî' b. Sabîh de Tebeu't-Tâbiîn tabakasına mensup olan bir muhaddistir.

Araştırmamızın konusu, Rebî' b. Sabîh ve hadis rivayetindeki yeridir. Bu bağlamda Rebî' b. Sabîh'le ilgili yapılan değerlendirmeleri, tasnifteki rolü, döneminin özelliklerini ele aldık. Bunun yanında Rebî' b. Sabîh'in rivayetleri ve hadis ilmindeki derecesi üzerinde çeşitli incelemeler yaptık, Rebî' b. Sabîh tarihiyle Hadis kaynaklarında yer almış olan hadisler üzerinde araştırmalarda bulduk. Rebî' b. Sabîh'le ilgili bilgi verirken, yaşadığı dönem hakkında bilgi verme gereği duyduk. Rebî' b. Sabîh'in hocaları ve öğrencilerine dair de malumat verdik. Tezin amacı, Rebî' b. Sabîh'in hayatı ve rivayetleri hakkında bilgi vermek, hadis ilmindeki önemini göstermektir. Rebî' b. Sabîh'in tarihiyle rivayet edilmiş hadislerin günümüze kadar tesir etmesi; sosyal hayat, ibadet vb. alanlarda rivayet ettiği hadislerle hadisleriyle amel edilmesi; hadis ilmi açısından hadisleri ilk tasnif eden âlimlerden olmasından ötürü önemli bir konumda yer alan bu muhaddisin kaynaklarda sadece adının zikredilmesi ve kendisiyle ilgili çok az bilgi bulunması bu tezi yazmamıza vesile oldu.

İslam dininin önemli kaynaklarından biri olan hadis, Müslümanlar nezdinde önemli bir yer teşkil eder. Rebî' b. Sabîh, Basra'da hadisleri ilk tasnif eden âlim olduğundan hadis dünyasında önemli bir konumda yer almaktadır. İlk tasniflerden sonra Hz. Peygamber'in hadislerine daha rahat ulaşma imkânı doğmuştur. Rebî' b. Sabîh de hadis rivayetinde bulunmuş ve rivayetleri zamanımıza kadar ulaşmıştır. Günümüze ulaşan hadisler ilk asırdan itibaren âlimler tarafından ele alınmış ve onların sıhhat durumları üzerinde durulmuştur. Bu minvalde biz de Rebî' b. Sabîh tarihiyle günümüze ulaşmış hadislere, hadis ilminde otorite sayılan âlimlerin kendisi hakkındaki yorumlarına ve onların Rebi'nin rivayet ettiği hadislerle ilgili görüşlerine yer verdik.

Çalışmamız sayesinde bu değerli Tebe-i Tâbiîn muhaddisinin kişiliği ve rivayetleri ulaşabildiğimiz kaynaklar nispetinde taranmış olup Rebî' b. Sabîh hakkında hazırlanan bir çalışma olarak ilim dünyasına sunulmuştur.

II. Araştırmanın Metodu ve Kaynakları

Bir âlimi, ilim dünyasına sunduğu çalışmaları ile tanımak için onun yaşadığı dönemi ve bölgeyi tanımak gerekmektedir. Bu sebeple biz de Rebî b. Sabîh'in yaşamış olduğu dönemin özelliklerine yer vermeye çalıştık. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, önemi, amacı, metodu ve kaynaklarına yer verdik. Birinci bölümde Rebî' b. Sabîh'in hayatı hakkında farklı kaynaklardan yararlanarak onu değişik perspektiflerden araştırdık. Bu araştırma sonucunda Rebî' b. Sabîh'in nesebi, künyesi, hocaları, öğrencileri, eserleri, hadis ilmindeki yeri ve onun ismi ile ilgili tartışmaları ele aldık. İkinci bölümde ise Rebî' b. Sabîh'i cerh ve ta'dil eden âlimlerin görüşlerini, tasnif ve tedvindeki rolünü, onun tarikiyle günümüze ulaşmış bazı rivayetleri temel hadis kaynakları çerçevesinde vermeye çalıştık. Ayrıca Kütüb-i Sitte'de yer alan dört hadisi de Rebî b. Sabîh'e ait sahih hadislerin olduğunu belirtmek ve onun hadis ilmindeki önemini ortaya çıkarmak gayesiyle sened tenkidine tabi tuttuk. Rebî'nin diğer rivayetlerini de senet açısından değerlendirmek tezin kapsamını genişleteceğinden dolayı - örnek olarak bir fikir vermesi hasebiyle- bu dört hadis ile yetindik.

Araştırmamızı yaparken öncelikle kaynak kitaplardan istifade etmeye çalıştık. Mesela; Zehebî'nin, "*Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, Mîzânu'l-İ'tidâl*", Abdullah b. Adî el-Cürcânî'nin "*el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Rîcâl*", İbn Sa'd'ın "*et-Tâbâkâtü'l-Kübrâ*", Buhârî'nin "*et-Tarihu'l-Kebîr*", İbn Hacer'in, "*Tehzîbu't-Tehzîb, Takribu't-Tehzîb fî Rîcâli Kutub-i Sitte*", İbn Ebû Hâtim er-Râzî'nin "*el-Cerh ve't-Ta'dîl*", el-Mizzî'nin "*Tehzibu'l-Kemâl*"i, telifi Hayrettin Zirikli tarafından yazılan "*el-Â'lâm*" gibi Tabakat kitaplarının yanısıra, er-Ramhürmüzî'nin "*el-Muhaddisu'l Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*" gibi mustalahu'l hadis kitaplarından da faydalandık. Taberî'nin "*Târîh*"i, İbn Kesîr'in "*el-Bidâye'si*", İbnü'l Esîr'in "*el-Kâmîl*"inden istifade ettik. Ayrıca çağdaş çalışmalardan olan S. Kemal Sandıkçı'nın "*İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*", Aziz Dûrî'nin "*İlk Dönem İslam Tarihi*", Bahriye Üçok'un "*İslam Tarihi Emevîler ve Abbasîler*", Talat Koçyiğit'in "*Hadis Tarihi*", Abdullah Aydınlı'nın "*Hadis İstilahlar Sözlüğü*", Salahattin Polat'ın "*Hadis Tarihi ve Usulü*", Suphi es-Salih'in "*Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*", G.H.A. Junyboll'un "*Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*", Salih Karacabey'in "*Hadis Tenkidi*" (*Hadislerin Hz. Peygambere Aidiyetini Belirleme Yolları*), Ahmed Özdemir'in "*Rebî' b. Habîb'in Müsnedi*", Ahmed Yücel'in "*Hadis Tarihi ve Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*", Ali Karakaş'ın "*Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*", Fuat Sezgin'in "*Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*" gibi kaynaklardan istifade ettik.

Bunun yanında hadis alanında yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalandık. Ayrıca İSAM'ın doküman linkinden ulaşabildiğimiz kaynakların yanında dergilerden yararlandık. Türkiye Diyanet Vakfının hazırladığı İslam Ansiklopedisi'nden de çalışmamız boyunca istifade ettik.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. REBÎ' B. SABÎH'İN YAŞADIĞI DÖNEM, HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

Rebî' b. Sabîh'in daha iyi tanınması için yaşadığı dönemin özelliklerinin bilinmesi elzemdir. Bu amaçla Rebi'nin yaşadığı dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve ilmi yönlerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Rebî' b. Sabîh Emevîler ve Abbasiler döneminde yaşamış bir âlimdir. Emevîlerin son dönemine yetişmiş, Abbasilerin kuruluşunu görmüş ve Abbasiler döneminde yaşamış bir muhaddistir. Bundan dolayı Rebî' b. Sabîh'in yaşadığı dönemi Emevî ve Abbasi olmak üzere iki başlıkta incelenmiştir.

1.1. Emeviler Döneminde Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve İlmî Durum

Emevîler, İslam tarihinin ilk hanedan devleti olup Muâviye b. Ebû Süfyan tarafından Suriye'nin merkezi olan Dımaşk'ta kuruldu. Adını Ümeyye b. Abdülşems'ten almıştır. Ümeyye Kabilesi cahiliye döneminde Mekke idaresinde yer almıştır.¹ Muâviye döneminde Bizans üzerine seferler düzenlendi; Horasan, Sind, Kuzey Afrika gibi yerlere fetihler yapıldı. Muâviye; siyaseti iyi bilen, sosyal ilişkisine önem veren, iyi bir diplomat ve tarihe meraklı bir kişiliğe sahipti. Muâviye'nin vefatından sonra veliaht olarak seçmiş olduğu oğlu Yezîd, Emevî yönetiminin başına geçmiştir.² Yezîd döneminde Kerbelâ olayı ve Harre savaşı meydana geldi. Yezîd'in eğlenceye düşkün olması, Kâbe'yi mancınıkla taşlaması ve benzeri davranışlarından dolayı o, İslam tarihinin en kötü isimlerinden biri kabul edilmiştir.³ Hz. Hüseyin'in Kerbela'da şehit edilmesi Müslümanların kalbinde büyük bir yara açmış ve bu durum Şii ve Sünni pek çok şairin ağıtlarına neden olmuştur.⁴ Yezîttten sonra ise II. Muaviye tahta geçti. II. Muâviye, hilafeti taşıyabilecek güce sahip olmadığını anladığı için danışma organı olarak Ehl-i Şûrâ adı altında altı kişilik bir heyet oluşturdu. Ehl-i Şûrâ ile istişare eder kararlarını ona göre verirdi.⁵ Yezîd'in yerine geçen ve çok kısa süre halifelikte kalan II.

¹ İsmail Yiğit, "Emeviler", *DİA*, İstanbul 1995, c. 11, s. 87- 89-91.

² İrfan Aycan ve İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ankara 2014, s. 9- 25.

³ Yiğit, "Emeviler", s. 87- 89-91.

⁴ Bahriye Üçok, *İslam Tarihi Emeviler- Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi yy, Ankara 1968, s. 37-38.

⁵ Üçok, *İslam Tarihi Emeviler- Abbasiler*, s. 40.

Muâviye'nin ölümü ile Emevî tahtını sarsan olaylar ve sorunlar vuku buldu.⁶ I. Mervan kısa zamanda elde ettiği başarılarla Emevîler'i çöküşten kurtarıp iktidara devamlılık kazandırdı.⁷

I. Velîd b. Abdülmelik başa geçince başarılı valilerin tecrübelerinden faydalanmış ve fetih hareketlerine başlamıştır. Ünlü komutanlar başkanlığında ülkenin sınırları Türkistan'dan Fransa içlerine, Anadolu'dan Hindistan sınırlarına kadar genişlemiştir. Velîd iktidarda kaldığı 10 yıllık süreçte Emevî devleti dönemin en büyük devleti haline geldi.⁸ I. Velîd kabilecilikten uzak durup Kuzey Afrika, Anadolu ve Endülüs'e seferler düzenledi. Anadolu'ya yapılan seferlerde de Hazar devleti ile mücadele etti.⁹

Süleyman b. Abdülmelik döneminde İstanbul kuşatılmış fakat kuşatma başarısız olmuştur. Onun dönemi Emevîler için dönüm noktası olmuş ve Emevîler duraklama sürecine girmiştir. Süleyman b. Abdülmelik ölüm döşeğinde iken kendi yerine Ömer b. Abdülazîz'i veliaht göstermiştir.¹⁰

Ömer b. Abdülazîz zalim ve halk tarafından sevilmeyen valileri görevden aldı; yerlerine güvenilir, dindar kişileri tayin etti; yönetimi iki buçuk yıla yakın sürdü. Bu süreçte Halifeliği istişareye çevirmek istedi fakat vefatından dolayı bu isteğini gerçekleştiremedi. O halife olmadan önce dürüst, sorumluluğunu bilen, halk tarafından sevilen biriydi ve halife olduktan sonra da bu özelliklerini devam ettirdi. Ömer b. Abdülazîz döneminde toplumsal bölünmeleri engellemek için çeşitli ıslahatlar yapıldı.¹¹

II. Yezîd, Emevî'lerin en başarısız halifesi kabul edilmektedir. II. Yezîd'den sonra kardeşi Hişam b. Abdülmelik tahta geçti. Bu dönem Emevî devletinin üçüncü ikbal dönemi olarak değerlendirilir. Zeyd b. Ali isyanı bu dönemde vuku buldu. Emevî devletinin kendi içinde ilk defa parçalandığı dönem Yezîd b. Abdülmelik'in oğlu II. Velîd dönemidir. Bu dönemde Halid b. Abdullah'ın Irak Valisi Yusuf b. Ömer es-Sekafi tarafından öldürülmesi Yemen asıllı kabilelerin II. Velîd'e düşman olmasına neden oldu. Bu kabileler öldürülen II. Velîd'i yerine III. Yezîd'i halifelığe getirmiştir.¹²

⁶ Yiğit, "Emeviler", s. 91.

⁷ Yiğit, "Emeviler", s. 91.

⁸ Yiğit, "Emeviler", s. 92.

⁹ İrfan Aycan ve İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, s.59- 68.

¹⁰ Yiğit, "Emeviler", s. 91-92.

¹¹ İrfan Aycan ve İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, s. 72- 76.

¹² Yiğit, "Emeviler", s. 93-94.

III. Yezîd altı ay gibi kısa bir süre iktidarda kaldı ve otoritesini belirli kesimlere kabul ettirdi.¹³ III. Yezîd'den sonra halifeliğe kardeşi İbrahim geçti. İbrahim dönemi, iç karışıklıkların yoğun olduğu bir dönemdir. İbrahim'in halifeliğini kabul etmeyen Azerbaycan Valisi Mervan b. Muhammed Bizans'a karşı başarılar elde etti. İbrahim'den sonra halifeliğe II. Mervan geçti. II. Mervan döneminde Emevîler arasında aile birliği bozulmuş ve Suriyeli askerler II. Mervan'a düşman kesilmişlerdi. II. Mervan gücünü Kuzey Arabistanlı kabilelerden aldığı için hilafet merkezini bu kabilelerin yoğunlukta olduğu Harran şehrine taşıdı. Bu dönemde çeşitli isyanlar vuku buldu. II. Mervan bu isyanları bastırmaya çalışırken önderliğini Ebû Müslim el-Horasanî'nin yaptığı Abbasi isyanı baş gösterdi. Bu isyan başarılı oldu ve Emevî iktidarı bu isyan ile son buldu. Ayrıca Emevî devletinin yıkılmasına neden olan etkenlerden biri de Şii-Harici isyanları olmuştur.¹⁴

Emevî'lerin Mevâlî¹⁵ politikası ve İslam dünyasında meydana gelen Kerbela olayı, halkın Emevîlere karşı olumsuz tavır göstermesine neden olmuş ve onlara başkaldırmasını tetiklemiştir. Emevî valilerinin halka karşı yaptıkları baskılar bu isyanların asıl temelini oluşturmuştur. İlk üç asırda Basra'da da sosyal, siyasi ve benzeri olaylar meydana gelmiş ve Basralıları etkileyen önemli olaylar cereyan etmiştir.¹⁶ Emevîler devletinin kabilesel akımların kuvvetten düşmesi ve İslamî eğilimin devrimci akımlarının yükselmesi sonucunda çöktüğü ile ilgili muhtelif düşünceler de mevcuttur.¹⁷ Rebî b. Sabîh de böyle bir dönemde yaşamış ve bu döneme şahit olmuştur.

Emevîler, Halifeliği mutlak verasete dönüştürdüklerinden dolayı idare, otokrasiydi.¹⁸ Onların döneminde devletin daha iyi yönetilebilmesi için Hacıplik, Divanü'l-Resail, Divan'ül Hatem, Divanü'l Haraç, Divanü'l Berid gibi çeşitli müesseseler oluşturulmuştur. Başşehir ve diğer merkezlerde ise güvenliği sağlamak amacıyla şurta teşkilatı tesis edilmiştir. Şurta teşkilatı, başta kadınlara bağlı iken zamanla müstakil bir kurum haline gelmiştir. Fetihlerle birlikte genişleyen sınırların hâkimiyet altında tutulabilmesi için de

¹³ Yiğit, "Emeviler", s. 94.

¹⁴ Yiğit, "Emeviler", s. 94.

¹⁵ Mevâlî: Lügatta "koruyucu, yardımcı, sahip, dost, köle özgürleştiren kişi, özgürlüğüne kavuşturulmuş köle; terim olarak ise "köle ile hür arasında kölelikten azad edilmiş kişi" anlamına gelir. Tarih içerisinde farklı anlamlara da gelmiştir. Çelik, Ali, *İlk üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2017, s. 17.

¹⁶ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, s. 17-29.

¹⁷ A. Aziz Durî, *İlk Dönem İslam Tarihi*, (çev. Hayrettin Yücesoy), Endülüs yy, İstanbul 1991, s. 128.

¹⁸ Atasoy, Murat, *Süyûtî'nin Tarihi'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006, s. 241; Yiğit, "Emeviler", s. 95.

eyalet sistemi uygulanmıştır.¹⁹ Emevîler zamanında devlet; Hicaz, Basra, Irak, Mısır ve el-Cezire eyaletleri olmak üzere beş eyalete ayrılırken bu eyaletlerdeki valiler halife tarafından seçilir böylece eyaletlerdeki hâkimiyet hükümetin kararları dışına çıkarılmazdı.²⁰

Emevîler döneminde halifelik saltanata dönüştü, Hz. Hasan halifeliği Muâviye'ye devrettikten sonra bütün halk Muâviye'nin halifeliğini kabul ettiği için bu yıla "birlik yılı" ismi verildi.²¹ Emevîler döneminde toplum Müslümanlar, zımmiler ve köleler olarak üç tabakadan müteşekkil idi. Müslümanlar, fetihlerle birlikte Arap ve Mevâli olmak üzere iki tabakadan oluşmakta idi. Emevîlerin yıkılışına kadar sosyal, askeri ve idari otoriteyi elinde bulunduran Araplar oldu. Fetihlerle birlikte ele geçirilen bölgelerde Mudariler ve Yemeniler adıyla anılan iki büyük kola mensup iskân edilen Araplar vardı.²² İlk dönemlerde Basra'da da hâkimiyet Araplarda idi.²³

Mevâliler genelde arka planda yer alırdı. Mevâli, terim olarak ilk İslamî fetihlerle birlikte kendi istekleri ile Müslüman olan kişilerden oluşmaktaydı.²⁴ Fetihlerle birlikte kendi istekleri ile İslam'ı kabul edenler arasında İranlılar, Türkler, Berberiler vardı.²⁵ Arap olmayan bazı unsurlar sosyal yapıda yer edinebilmek için Arap kabilelerle anlaşarak onların himayesine giriyorlardı. Arap kabilelerinin himayesine giren kişiler, o kabilenin mevâlisi kabul edilirdi. İlk zamanlarda asıl Mevâli sınıfını bu gruplar oluştururken zamanla Mevâli kavramı genişlettiler ve Arap olmayan Müslümanların tamamı için kullanılmaya başlandı. Emevî döneminde resmi işlerde, divanlarda, vilayetlerin idaresinde, vergi işlerinde Mevâliye görev verilmekteydi. İlim alanında da ön plana çıkmakla birlikte dönemin büyük âlimleri Mevâlilerden oluşmaktaydı. Mevâlilerin bu ve benzeri alanlarda ön plana çıkmasındaki asıl etken Arapların ilim konularını ve diğer savaş dışı alanları Mevâlilere bırakmış olmasıydı.²⁶ Rebî b. Sabîh de mevâliler tabakasına mensup olup hadis alanında ön plana çıkmış ve tefsir, fıkıh vb. alanlara etki etmiş önemli bir muhaddistir.

Emevîler, Arap olmayanları daha düşük bir statüde kabul etmiş, bundan dolayı onları yönetim ve politikadan uzak tutmuşlardı. Ayrıca bazen de Araplardan alınından daha

¹⁹ Yiğit, "Emeviler", s. 95.

²⁰ Güneş, Mustafa, *Emeviler ve Abbasiler Döneminde Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2018, s. 4.

²¹ Dursun, Harun, *Süfyan es-Sevrî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014, s. 13-14.

²² Yiğit, "Emeviler", s. 100.

²³ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 16.

²⁴ Yiğit İsmail, "Mevâli", *DİA*, Ankara 2004, c. 29, s. 424.

²⁵ Yiğit, "Emeviler", s. 100- 101.

²⁶ Yiğit, "Emeviler", s. 100- 101.

fazla vergiyi onlara yüklemişlerdi. Bu ve benzeri durumlar Mevâlinin Emevîlere karşı direnişe geçmelerine ve protesto etmelerine neden oldu.²⁷

Emevîlerin ilk zamanlarında, Arap kabileler büyük ve güçlü olduklarından Mevâliler ikinci sınıf muamelesi görmüşlerdir. Bu sebepten ötürü Araplar, Mevâli üzerine kendilerini veli-i nimet kabul ederlerdi. Araplar, Mevâlilerin künye taşımalarını men eder, onları çağırırken lakap ve isimleri ile çağırırlardı. Mevâliler için "aluc"²⁸ kavramını kullanır, törenlerde Arapların önüne geçmelerine izin verilmezdi.²⁹

Emevîler döneminde Araplar bir sofraya oturduklarında Mevâliler ayakta durur, himayesinde bulunduğu kişiye hizmet eder ve vefat ettiklerinde Araplar onlar için "Allah'ın malıdır, istediği zaman alır, istediği zaman bırakır" derlerdi.³⁰ Bu dönemde Mevâlilere yapılan haksızlıklar onları yıldırılmamış, aksine onları başka alanlara sevk etmiştir. Arapların dışlayıcı ve aşağılayıcı tavırlarından dolayı Mevâliler arasında Şuûbiye³¹ denilen akımın ortaya çıkmasına neden olmuştur.³² Şuûbiye'nin ilk temsilcilerinin Farisiler olduğu ile ilgili bilgiler mevcuttur.³³ Bazı kaynaklara göre ise Emevî dönemindeki şiddet politikalarından dolayı Şuûbiyye akımı yaygınlaşmamıştı, Şuûbiyye teriminin ilk defa Abbasîlerin birinci döneminde kullanıldığıyla ilgili bilgiler yer almakla birlikte Arap edebiyatı ve tarihçileri bu akımın Abbasîlerin zayıflama sürecinde etkisini kaybettiğini, sonrasında ise tamamen ortadan kalktığını dile getirmişlerdir.³⁴

Emevî valilerinin haksız ve adaletsiz uygulamaları Kuzey Afrika'da Berberi asıllı Mevâlilerin isyan etmelerine neden oldu. II. Yezîd'in valisi Yezîd b. Ebû Müslim onlardan cizye almaya çalışınca öldürüldü. Bu isyanlar sadece bununla da sınırlı kalmamıştı. Mevâlinin rol aldığı ilk önemli hareket Araplarla eşit haklara sahip olabilmek için desteklediği Muhtar es-Sekâfî'nin Kûfe'de başlattığı isyandı.³⁵

²⁷ Durî, *İlk Dönem İslam Tarihi*, s.116.

²⁸ Aluc: Arap olmayan, kaba, yabancı adam anlamlarına gelmektedir. Bkz, Duman, İsmail Serdar, *Emevilerde Sosyal Hayat*, Erciyes Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri 2004, s. 8.

²⁹ Duman, *Emevilerde Sosyal Hayat*, s. 8.

³⁰ Duman, *Emevilerde Sosyal Hayat*, s. 9.

³¹ Şuûbiye: Arap olmayan milletlerin Araplar'dan üstün olduğunu iddia eden siyasi, fikri ve edebi Hareket. Şuubiler, tüm güçlerini kullanarak Arapların dinlerini, Tarihlerini, medeniyetlerini, edebiyatlarını bozmaya çalıştıkları ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bkz. Âdem Apak , "Şuûbiyye"*DİA*, c. 39, s. 244; Duri, *İlk Dönem İslam Tarihi*, s. 35.

³² Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, s. 20.

³³ Apak, Âdem, "Şuûbiyye Hareketinin Tarihi Arka Planı ve Tezahürleri: Asabiyyeden Şuûbiyyeye", *İstem-* yıl 6, sayı 12, Bursa 2008, s. 33.

³⁴ Apak, "Şuûbiyye Hareketinin Tarihi Arka Planı ve Tezahürleri: Asabiyyeden Şuûbiyyeye", s.19-20.

³⁵ İsmail Yiğit, "Mevâlî", *DİA*, İstanbul 1995, c.29, s. 425.

Emevî halifelerinden Ömer b. Abdülazîz, diğer halifelerden farklı bir siyaset izleyerek Mevâli ve diğer gruplar arasında yakınlaşma ve toplumsal kaynaşma sağladıysa da bu durum onun vefat etmesiyle sona erdi.³⁶ Ömer b. Abdülazîz döneminde Arap ve Mevâlilere eşit davranılmış ve Emevî halifeleri tarafından kendilerinden alınan haraç vergisi kaldırılmıştı.³⁷

Emevî yöneticilerinin Mevâli ve Araplar arasında ayırım yaptığı, Mevâliye Kur'an ve Sünnette yer almayan bazı vergiler yüklediği ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Bu ve benzeri durumlardan dolayı Mevâliler de çeşitli isyanlar çıkarmış veya çıkan isyanlara destek vermişlerdi.³⁸ Emevîlerde diğer bir sosyal tabaka da zımmilerdi (Gayr-ı Müslim).³⁹ Bunlar Hristiyan ve Yahudilerdir. Müslüman Araplar, kendilerine cizye vermek şartıyla bunları istedikleri dini tercih etmekte serbest bırakmışlardı.⁴⁰

İslam ülkesinde (Dar'ü-l İslam) vatandaş olarak Müslümanlarla beraber yaşayan başka din mensuplarına zımmi veya Ehl-i Zimme adı verilmişti.⁴¹ Köken olarak Kur'an'a dayanan bu uygulama, ilk dönemlerde sadece Ehl-i Kitap kabul edilen Hristiyan, Yahudi ve Sabiî'leri kapsarken daha sonraki dönemlerde çerçevesi genişletilerek Mecûsiler ve Kuzey Afrikalı Berberîler de bu kapsama dâhil edilmiştir.⁴²

Sosyal tabakalarının sonuncusunu Köleler oluşturmakta idi. Kölelik hukukunu İslamiyet savaş esirleriyle sınırlandırmıştı.⁴³ Emevîlerde köle, sahip olunan ve başkasına devredilebilen bir şeydi. Efendisine mutlak boyun eğmekle yükümlüydü. Köleler, tarımdan ziyade ev işleri ve şehirdeki işlerde çalıştırılırdı. Köleler evlenebilir fakat çocukları kendileri gibi köle kalırdı.⁴⁴ Köleliğin en önemli ve devamlı kaynağını savaş esirleri oluştururdu.⁴⁵ İslam'da köle, iman, namaz, oruç gibi mali yönü bulunmayan, şahsi nitelikteki dini sorumluluklar açısından hür insanla aynı özelliklere sahip iken; sosyal ve iktisadi açıdan farklıydı.⁴⁶ Kılık kıyafet halkın maddî gücü, sosyal durum, yaşadığı coğrafya iklim şartlarına

³⁶ Dursun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, s. 14.

³⁷ Bkz, Apak, "Şuûbiyye Hareketinin Tarihi Arka Planı ve Tezahürleri: Asabiyyeden Şuûbiyyeye", s. 29.

³⁸ Yiğit İsmail, "Mevâlî", s. 425.

³⁹ Zımmi: sözlükte "Bir kimsenin yüklendiği, ödemeye mecbur olduğu borç, alacak; himaye, sahip çıkma; antlaşma ahid anlamlarındaki zimmet kökünden gelen zımmi, kendisine güvence koruma altına alınan kişi" demektir. Fayda Mustafa, "Zımmî", *DİA*, İstanbul 2013, c. 44, s. 428.

⁴⁰ Dursun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, s. 15.

⁴¹ Fayda, "Zımmî" s. 428.

⁴² Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 20-21.

⁴³ Yiğit, "Emevîler" s. 101.

⁴⁴ Duman, *Emevîlerde Sosyal Hayat*, s. 22-24.

⁴⁵ Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", *DİA*, Ankara 2002, c.26, s.238.

⁴⁶ Mehmet Akif Aydın, Muhammed Hamidullah, "Köle", s. 237.

göre farklılık göstermekte idi.⁴⁷ Rebî' b. Sabîh'in köleliğe karşı olduğunu gösteren en büyük delil peygamberimizin şu sözlerini naklatmesidir: "Kim bir köle azat ederse o davranış onu cehennem ateşinden kurtarmanın karşılığı olur."⁴⁸

Emevîler döneminde ticari faaliyetlerin çoğunu, zirai ve hayvansal ürünler oluşturmaktaydı. Fetihlerle birlikte yeni tarım ürünleriyle karşılaşılması sonucu tarıma bağlı ticaret ve sanayi gelişmişti. Bu dönemdeki iktisadi gelişmeler Abbasi Dönemi'nde yaşanacak altın dönemin habercisi oldu.⁴⁹ Emevîler, Ömer b. el-Hattab'ın koyduğu mali sisteme uymuşlardır. İlk aşamada İslam dinine girenleri cizye ve haraçtan muaf tuttular. Gelirlerin tedrici olarak azalması sonucu Haccâc döneminde İslam dinini benimseyen kişilerden cizye ve haraç alınmaya başlandı. Bu durum Araplar ve Mevâliler arasında hoşnutsuzluğa neden oldu.⁵⁰

Emevîler Döneminde devletin başlıca gelirlerini Harac (gayr-i Müslimlerin topraklarından alınan vergidir.), Cizye (Buluğ çağına ulaşmış Gayr-ı Müslim erkeklerden alınan şahıs vergisidir.),⁵¹ Öşür (Arazilerde yetiştirilen ürünlerden alınan vergidir.), Ganimet (Müslümanların savaş yoluyla ele geçirdiği şeylerdir.) oluşturur. Bu dönemin iktisadi hayatının en önemli olaylarından biri Abdülmelik b. Mervan tarafından ilk İslam parasının bastırılması olmuştur.⁵²

Emevîler döneminde ilmi durumunun temelini dini ilimler ve dini ilimler ile ilişkili olarak İslam tarihi oluşturmakta idi. Bu ilimlerin yanında tıp, kimya gibi ilimlerde de tercüme faaliyetleri başladı. Emevîler döneminde Arap şiiri dönemin dini, siyasi, sosyal vb. gelişmelerinden etkilendi. Bu dönemde medih ve hiciv alanlarında şairler çoğunlukta olup dönemin devlet adamlarına ve komutanlarına methiyeler yazarak büyük bahşiş ve ödülleri elde etmişlerdi.⁵³

Emevîler döneminde fikir hürriyetinin olmadığı ile ilgili bilgiler de mevcuttur. Fikir hürriyetinin yerine baskı, tehdit ve korkutma hâkim idi.⁵⁴ İskenderiye, Antakya, Harran,

⁴⁷ Yiğit, "Emeviler", s. 102.

⁴⁸ Hadisin isnadı: İbrahim b. Ahmed b. Ebû Hüseyin → Abdullah el-Hadramî → İbrahim b. Mirdeveyh b. Nebat Basrî → Babam bana söyledi → Rebî b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Mâlik. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, thk. Samî Enver Cahin, Darü'l-Hadis yy, Kahire 2009, c. 5, s. 227.

⁴⁹ Tuncer, *VIII.-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, s. 15-16.

⁵⁰ Duri, *İlk Dönem İslam Tarihi*, s. 124-125.

⁵¹ İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, s. 117-118; Yiğit, "Emeviler", s. 102-103.

⁵² Yiğit, "Emeviler", s. 103.

⁵³ Yiğit, "Emeviler", s. 96.

⁵⁴ Aksu, Ali, "Emeviler Döneminde Sosyal Tabakalar", *İstem*, yıl 4, sayı 8, 2006, s. 70(www. İstem.org)

Cüdişapur gibi yerlerde ilmi çalışmalar yapıldı.⁵⁵ Emevîler devri, kökleri İslam, Grek, Suriye ve İran kültür çevrelerine dayanan ve ilk Abbasi halifeleri zamanında Bağdat'ta gelişen ilimler için bir filizlenme dönemidir. Bu dönemde Arap dili, edebiyat, hadis, tefsir, tarih, fıkıh, felsefe, kimya ve tıp gibi ilimlerin temeli atıldı.⁵⁶ Siyasi çekişme ve çatışmalar kültürel etkileşime engel teşkil etmez. Fetihlerle birlikte çeşitli milletlerle karşılaşan Müslümanlar bilimsel ve felsefi düşüncenin yanı sıra sanat, mimarlık ve edebiyat alanlarında da başka milletlerle etkileşime girdi.⁵⁷

Bu dönemde dinî alanda gelişmeler yaşanmakla birlikte Emevîler Dönemi kelim tarihî açısından itikadî konularda tartışmaların başladığı ve kelim ilminin temellerinin atıldığı bir devir olarak kabul edilir. Bu devirde büyük itikadî ekoller henüz oluşmamıştı. Emevîler Dönemi kelim ilminin hazırlayıcı safhasını oluşturmaktadır. Hadis ilminde de gelişmeler yaşandı. Hadis ilmindeki isnad uygulaması bu dönemde oluşturuldu. Hadis ilmi başlangıçta dini konuların tamamını kapsarken bu durum zamanla değişikliğe uğradı ve dini bilgiler ilim dallarına ayrıldı. Hadis ilmi belli başlı süreçlerden geçmekle birlikte çeşitli dönemler şeklinde ele alınmaktadır. Bu dönemlerden ilki olan birinci dönem hadislerin yazılma safhasıdır, hadisler sahife adı verilen kitapçıklarda toplanmıştır. Ayrıca bu evre sahabe ve tâbiinin ilk zamanlarını kapsar. İkinci dönem ise tedvin aşamasıdır.⁵⁸ Bu dönemde hadisleri ilk tedvin eden kişi İbn Şihab ez-Zühri kabul edilmektedir. Ez-Zühri'nin tedvin faaliyetine resmîyet kazandıran kişi ise Emevî Halifesi Ömer b. Abdülazîz olarak kaynaklarda yer edinmiştir.⁵⁹ Tedvin dönemi I. asrın sonu ile II. asrın ortalarına kadar ki zaman dilimini kapsar.⁶⁰ Üçüncü dönem ise hadislerin tasnifidir,⁶¹ Abbasiler Dönemi'nin başı Emevîlerin son dönemine denk

⁵⁵ Fazıl Halil İbrahim, "Emeviler Döneminde Tercüme Faaliyetleri ve İlmi Gelişmelerin Öncü Hareketleri", Çev. Ahmet Aslan, *Haran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Altı Aylık Araştırma Dergisi*, sayı 1, cilt VII, Şanlıurfa Ocak- Haziran 2001, s. 169-191.

⁵⁶ İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, "Emeviler", s. 124.

⁵⁷ İbrahim Kalın, *İslam ve Batı*, İSAM yayınları, Ankara 2018, 12. Bsk, s. 64-65.

⁵⁸ Tedvin: lügatte cemetmek, toplamak anlamlarına gelir. Terim olarak ise yazılı sahifeleri bir araya getirerek, iki kapak arasına toplamaya tedvin denir. Talat Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı yy, Ankara 2014, 9. Baskı, s. 199; Yiğit, "Emeviler", s. 97-98.

⁵⁹ Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 200- 203.

⁶⁰ Abdullah Aydın, *Hadis İstılahlar Sözlüğü*, Timaş yayınevi, İstanbul 1987, s.153.

⁶¹ Tasnif: hadisleri belli bir tertibe göre sınıflandırarak eser meydana getirme, Hadisleri konularına göre sınıflandırarak eser meydana getirmektir. Aydın, *Hadis İstılahlar Sözlüğü*, s. 151; Hadisleri konularına veya ravilerine göre düzenleme safhasıdır. Yiğit, "Emeviler", s. 98.

gelir.⁶² Kaynaklarımızda hadisleri ilk toplayan⁶³ ve Basra'da hadisleri ilk tasnif eden âlim Rebî' b. Sabîh olarak geçmektedir. ⁶⁴

Emevîler Dönemi'nin sonu ile Abbasilerin ilk yıllarında Ehl-i Hadis ile Ehl-i Rey olmak üzere iki fikir akımı da meydana geldi. Bu fikir akımları daha sonra ekolleşerek Hicaz ekolü ile Irak ekolü olarak isimlendirildi. Bu ekollerin oluşumunda tabiin âlimlerinin ilmi durumları, kişilikleri, yaşadığı çevre, kültürleri etkili oldu. Hicaz Fıkıh ekolünün merkezi Medine olup başkanlığını Saîd b. Müseyyeb yaptı. Bu ekolün temel düşüncesi Kur'an ve hadise dayanan meseleler dışında fetva vermekten kaçınmış olmaları, zaruret olmadıkça rey ve içtihadı başvurmamalarıdır.⁶⁵ Rebî' b. Sabîh de Ehl-i Hadis ekolüne mensuptur.⁶⁶

Irak ekolünün merkezi ise Kûfe olup başkanlığını İbrahim en-Nehai yapmıştır. Bu ekolün düşüncesi ise Kur'an, hadis ve sahabe icmama yer vermekle birlikte hakkında nas bulamadıkları konularda rey ve içtihadı başvurmuş olmaları ve gerekli buldukları yerde hadisi kabul ederek veya reddederek şüpheli bir tutum sergilemeleridir. Irak bölgesinde hadis taraftarları olduğu gibi Hicaz bölgesinde de rey görüşünü savunanlar olmuştur. Yine bu dönemde konularına göre ilk fıkıh kitapları, nâsîh ve mensuh ilmi ile ilgili eserler kaleme alındı. Bu gelişmelerle birlikte tercüme ve dil alanlarında büyük gelişmeler yaşandı. İlk tercüme faaliyetleri Emevîler Dönemi'nde meydana geldi. Tercüme hareketini ilk başlatan Halife Halid b. Yezîd'dir. İlk tercüme daha çok astronomi, kimya ve tıp alanında yapıldı. Nahiv ilmi ile ilgili ilk çalışmalar da Ebû Esved ed-Düelî tarafından bu dönemde yapıldı.⁶⁷

Emevîler Dönemi'nde Arapların kendilerini diğer milletlerden daha üstün görmeleri ve uyguladıkları Mevâlî politikalarından dolayı Arap olmayan şair ve ilim adamları tarafından

⁶² Yiğit, "Emeviler", s. 98.

⁶³ İbn Hacer, Askâlanî, *Hedyu's Sârî*, tashih Muhibuddin el-Hatib, Mektebetü'l-Selefiye yy, Mısır Tarihsiz, s.6; <http://www.alkhaleej.ae/supplements> 21.05.2020.

⁶⁴ Ramhûrmüzi, *el-Muhaddisü'l Fâsil Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, Talik, Muhammed Muhibudin Ebu Zeyd, Darül Zehair yy, h. 1437, s. 650; Ahmet Özdemir, *İbadiye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî' b. Habib'in Müsnedi*, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayınevi, Bsk.1, Mardin 2018, s. 46; Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi*, İFAV yayınevi, İstanbul 2017, Bsk. 37, s. 49; Ali Karakaş, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, Neşriyat yayınevi, Bsk.1, İstanbul 2017, s. 160; Fuat Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ayrıntı yayınevi, Ankara 2019, s. 82-86; Adnan Demircan, Akgündüz Murat, *Çeşitli Yönleri ile İslam Medeniyeti*, Siyer yayınevi, Bsk. 1, İstanbul 2017, s. 466; Ahmet Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İFAV yy, Bsk. 2, İstanbul 2017, s.156.

⁶⁵ Bkz. Yiğit, "Emeviler", s. 97- 99.

⁶⁶ <http://www.aahlhdeeth.com> 17.11.2020.

⁶⁷ Yiğit, "Emeviler", s. 97- 99.

Arapların kusurlarını ortaya çıkarmak ve kendilerini Araplara karşı övmek amacıyla çeşitli eserler yazılmıştır.⁶⁸

Emevîler Dönemi'nde Araplar idare ve savaş işlerini kendi ellerinde bulundurmuş, ilmî faaliyetler, sanat ve esnaflığı ise Mevâli ve Zımmilere bırakmıştır. Bundan dolayı Mevâliler ilmi alanda büyük başarı elde etmiştir. Hasan el-Basrî, Amr b. Dînâr, Ebû Hanîfe, Evzâî ilmi alanda başarı gösteren Mevâlilere örnek verilebilir.⁶⁹ Rebî' b. Sabîh de hadis ilmine katkı sunmuş bir âlimdir.

Emevîler Dönemi'nde geçmiş kavimlerin tarihlerine ilgi duyulmuş bundan dolayı da tarih ile ilgili çeşitli tercüme yapılmıştır. Bu dönemdeki halifeler savaşlarda astrologlardan faydalanmak amacıyla onları kendilerine yakın tuttıkları konusunda çeşitli bilgiler mevcuttur.⁷⁰ Emevî halifeleri edebi gelişmeleri destekledikleri için edebiyat gelişmiş, Abbasiler Dönemi'nde de gelişerek devam etmiştir.⁷¹ Yine bu dönemde Hz. Osman'ın şehid edilmesi ve Sıffin Savaşı gibi olaylar; kader, irade, kebir, iman, küfür gibi kavramlar üzerinde tartışmaların ortaya çıkması Kalam ilminin doğuşuna tesir etmiş ve ilk grubların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Kaderiyye, Cebriyye, Mürcie, Havâric ve Şia olarak adlandırılan bu fırkalar daha sonra kendi aralarında kollara ayrılmışlardır.⁷² Süfyân es-Sevrî, Rebî' b. Sabîh'in Kaderî olduğunu söylemiştir.⁷³

1.2. Abbasiler Döneminde Siyasi, Sosyal, Ekonomik ve İlmî Durum

Abbasiler köken itibariyle Arap olmayan mevâlilerin büyük desteğini alarak hilafeti aldılar.⁷⁴ Abbasilerin ilk halifesinin asıl adı Ebu-l Abbas Abdullah b. Muhammed b. Ali b. Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib b. Haşim olan Ebu'l-Abbâs es-Saffâh'tır. Kendisi kan dökmede çok hızlı ve aynı zamanda mal konusunda cömert biriydi.⁷⁵

⁶⁸ Apak, "Şuûbiyye Hareketinin Tarihi Arka Planı ve Tezahürleri: Asabiyyeden Şuûbiyyeye", s. 44.

⁶⁹ Yiğit, "Mevâlî", s. 426.

⁷⁰ Fazıl Halil İbrahim, "Emeviler Döneminde Tercüme Faaliyetleri ve İlmî Gelişmelerin Öncü Hareketleri", (çev. Ahmet Aslan), s.190-191.

⁷¹ İrfan Aycan, İbrahim Sarıçam, *Emeviler*, s 117-118; Yiğit, "Emeviler", s. 126.

⁷² Yiğit, "Emeviler", s. 99.

⁷³ <http://www.ahlalhdeth.com> 17.11.2020.

⁷⁴ Arı, Tuncer, *VIII.-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, Sakarya Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004, s. 17.

⁷⁵ Atasoy, *Süyûti'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 18-22.

İlk beş halife döneminde idare daha çok otokrasiye dayalıydı.⁷⁶ Abbasiler, Hz. Peygamberin amcası Abbas'ın soyundan gelen ve 750-1258 yılları arasında hüküm süren hanedanlıktı. Abbasilere ilk atalarına binaen "Haşimiler" de denilmiştir. Halk, Emevîlerin politikasından dolayı Abbasiler'e destek vermiş, Abbasiler hilafeti ele geçirince de Emevî'lerin temsil ettiği "mülk-devlet" anlayışı yerine dine dayalı bir politika izlemiştir.⁷⁷ Abbasîlerin Basra'daki ilk valisi ise Süfyan b. Muâviye idi.⁷⁸

Abbasiler hilafet merkezi olarak Irak'ı belirlemişlerdi.⁷⁹ Abbasilerin, başkenti Irak'a taşınması ve ikinci Abbasi Halifesi el-Mansur'un Bağdat'ı inşa etmesi Irak'ın imparatorluk merkezi haline gelmesine ve Sasani geleneğinin yeniden ön plana çıkmasına neden oldu.⁸⁰ Zaman içerisinde halifelik merkezi yer değiştirdi. Bu merkezlerden birisi ve Abbasilerin sürekli başşehri Medinetüsselamdır. Abbasiler döneminde Emevî devletinin yürütmüş olduğu mevâlî politikası değerini kaybetmiş, mevâlilere değer verilmiş ve önemli konulara getirilmişlerdir.⁸¹ Rebî' b. Sabîh de bu dönemde yaşamış mevâlilerdendi.

Abbasilerin birinci devresi (750-847) yükselme evresidir. Bu dönemde halifeler İslam medeniyeti adına unutulmaz hizmet ve hatıralar bıraktı. Halife Mansur; heybetli, cesaretli, düşünce ve ileri görüşlülük bakımından Abbasi halifelerinin en seçkini idi. Şahsi yeteneklerinden dolayı büyük problemleri çözmüş ve devletin temelini sağlamlaştırmıştı. Her dönemde olduğu gibi el-Mansur Ebû Câfer Abdullah döneminde de çeşitli siyasi ve sosyal olaylar meydana geldi. Bu dönemde Kıbrıs Savaşı yapıldı. Kuzey Afrika'daki karışıklıklara son vermek için Muhammed b. Eş'âs el-Huzâî'yi Afrika valiliğine atadı. Ravendiyye (Ruhun insandan insana veya hayvana geçtiği) iddiasında bulunanlara karşı mücadele edildi ve Taberistan fethedildi.⁸² Yaptığı faaliyetlerden dolayı Halife Mansur Abbasi devletinin gerçek kurucusu kabul edilir.⁸³

Mehdî Ebû Abdullah, Mansur'un oğlu olup 744 senesinde Humeyme'de dünyaya geldi. Çok övülen, cömert, yakışıklı, itikadı güzel, yumuşak huylu, güler yüzlü biriydi. Bu

⁷⁶ Atasoy, *Süyûti'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısımının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 241.

⁷⁷ Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *DİA*, İstanbul 1988, c.1, s. 34.

⁷⁸ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 28-29.

⁷⁹ Yıldız, "Abbasiler", s. 34.

⁸⁰ Editör Francis Robinson, *Cambridge Resimli İslam Dünyası Tarihi*, (çev. Zülal Kılıç), Kitap yy, Bsk.1, İstanbul 2005, s.57.

⁸¹ Yıldız, "Abbasiler", s. 31-34.

⁸² Atasoy, *Süyûti'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısımının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 7-157.

⁸³ Dağbaşı, Gürkan, "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiyeni* sayı 27, Güz-2013, s. 179.

dönemde imarî, askerî ve benzeri alanlarda çalışmalar yaptı, Mescid-i Haram ve Mescid-i Nebevî genişletildi. Yargı işlerine bakmak için de mahkeme kurdu. Bundan dolayı yargı işlerine bakmak amacıyla mahkeme kuran ilk Abbasi halifesi kabul edilir. Bu dönemde Bağdat ile diğer İslam beldeleri arasında posta işleri ile ilgili işleyişi düzene koydu. Vergilerin adaletli bir şekilde eziyet edilmeden alınmasını, yolcuların barınması ve korunması için Mekke yolu üzerinde konaklama mahalleri yapılmasını emretti. Hz. Ali taraftarlarını da kendine yaklaştırmak amacıyla onlardan hapisyanede olanları serbest bıraktı.⁸⁴ Halife Mehdî'nin Sünnî bir politika izlediği ile ilgili bilgiler de yer almakla birlikte bu politikanın en büyük göstergesi olarak onun Hicaz halkına duyduğu ilgi gösterilmiştir.⁸⁵ Halife Mehdî iktidardayken toplumda sorunlar yaşanmaması için bu ve benzeri önlemler almış olabileceğini düşünmekteyiz.

Halife Mehdî döneminde askerî alanda da gelişmeler yaşandı. O, 775 yılında Hindistan tarafına gönüllülerden oluşan orduyu Abdülmelik b. Şihâb komutasında 9000 kişilik asker ile Basra'dan Sind'e gönderdi. Sind'e varıp Barbed şehrini fetheden ordu dönüşte fırtınaya yakalanıp büyük zayıat aldı. Seferde sağ olarak kurtulanlar da büyük bir ganimet ile geri döndüler.⁸⁶ Elde ettiğimiz bilgilere göre Rebî' b. Sabîh de bu orduya katılanlar arasında yer almış ve dönüşte hümmamkur adı verilen ağız hastalığına yakalanıp vefat etmiştir.

Hicretin 60. senesinde Hindistan'a bağlı Erdeb fethedildi. Rum diyarlarına fetihler düzenlendi. Bu dönemde Bizans'a ilk ciddi seferler yapıldı. Ayrıca vukû bulan Mukkana, Zenadika, Harici ve benzeri isyanlarla mücadele edildi. Mehdî'nin ölümü ile ilgili çeşitli ihtilaflar bulunmakla birlikte av esnasında veya zehirlenerek öldüğü ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁸⁷

Abbassiler döneminde İslam toplumu genel olarak havas ve avam denilen iki tabakadan müteşekkildi. Bu iki tabakanın yanında zımmiler de bulunmaktaydı. Sosyal tabakaların ilki olan havas, halifenin yakınları, vezirler, emirler, kadılar, âlimler, edipler ve kâtiplerden oluşurken, İkinci tabaka olan avam ise esnaf, sanatkârlar, çiftçiler, askerler, köleler ve diğer gruplardan oluşmaktaydı. Savaş esirlerinden meydana gelen köleler, toplumun büyük bir

⁸⁴ Atasoy, *Süyûtî'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbassiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 161-165.

⁸⁵ Faruk, Ömer, "Abbasi Halifesi Mehdî Dönemi (169-185/775-778) Üzerine Bazı Mülâhazalar", (Çev. Mehmet Ümit), *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 6, cilt III, Çorum 2004, s. 203-204.

⁸⁶ Nahide Bozkurt, "Mehdi-Billah", *DİA*, Ankara 1997, c. 15, s. 379; Atasoy, *Süyûtî'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbassiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 161-167.

⁸⁷ Atasoy, *Süyûtî'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbassiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 41-169.

kısmını oluşturmakla birlikte bu kölelerin çoğu Slav, Rum, Zenci idi. Toplumunu oluşturan diğer grup da zımmilerdi. Zımmiler, Yahudi ve Hristiyanlardan müteşekkildi. Zımmiler geniş din hürriyetine sahip olmakla birlikte ibadetlerini ifa ediyor ve rahat bir şekilde yaşıyorlardı.⁸⁸ Abbasilerin ilk dönemlerinde Araplar, Türkler, İranlılar çeşitli kavimler ve farklı mezheplere mensup insanlar bir arada yaşamaktaydı. Kavimler arasında sorunlar meydana geldiği gibi mezhepler arasında da çeşitli çatışmalar vuku bulurdu.⁸⁹

İnsanlar hayatlarını daha rahat devam ettirmek için çeşitli malzemelerden evler inşa etmişlerdi. Bu malzemelerden bazıları; kerpiç, tuğla, kireç ve alçı taşından oluşmakta idi. Bu evlerin tavan kısmı ise ağaç dalları ve hurma liflerinden yapılmaktaydı.⁹⁰

Abbasiler Dönemi devlet adamlarının elbiseleri, halifelerinkine benzerdi. İlmiye sınıfına mensup olan bilginler, fakihler, hâkimler "taylasan" adını taşıyan Hz. Muhammed'inkine (s.a.v) benzeyen hamaili havi sarık takardı. İlmiye sınıfına mensup olmayanlar ise "kalansuve" adı verilen giysiler giyerlerdi. Farklı meslek ve işlerde çalışanların giysileri de farklılık arz etmekteydi.⁹¹

Abbasilerde çarşı ve pazarlar, ticaret hayatı için çok önemli idi.⁹² Haftanın belirli günlerinde şehir pazarları kurulurdu. Çarşılardan farkı ise haftada bir veya iki defa kurulması idi. Çarşı ve pazar idaresi devlet eli ile tek yürütülmüyordu. Bunun yanında karaborsacılığı engellemek, ticari hayatın güzel bir şekilde devam etmesi için halk tarafından oluşturulmuş Fütüvvet denilen esnaf örgütleri de bulunmaktaydı. Gıda maddeleri, dokuma, tekstil ürünleri, kâğıt, süs eşyaları ve madenler Abbasilerde ticareti yapılan ürünlerdendir. Abbasilerde ticaret, kara ve deniz yoluyla ile yapılmaktaydı. Karayoluna misal verecek olursak ipek yolu örnek verilebilir. İpek yolu dışında farklı kara yolları da kullanılmıştır. Deniz ticaretinde ise Afrika sahilleri, Akdeniz, Hint okyanusu gibi yollar kullanılmıştı. Halife Mehdî döneminde harâc ile ilgili "muhasabe usulü"⁹³ yerine "mukaseme usulü"⁹⁴ uygulandı. Bu dönemde çarşı vergisi de getirildi.

⁸⁸ Yıldız, "Abbasiler", s. 46.

⁸⁹ Yıldız, "Abbasiler", s. 47.

⁹⁰ Yıldız, "Abbasiler", s. 47.

⁹¹ Atasoy, *Süyûti'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 254.

⁹² Tuncer, *VIII.-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, s. 17.

⁹³ Muhasebe usulü: Arazinin yüzölçümüne göre alınan vergidir. Tuncer, *VIII.-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, s. 72.

⁹⁴ Mukaseme usulü: Çiftçinin elde ettiği mahsul üzerinden alınan vergidir. Tuncer, *VIII.-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, s. 72.

Abbasiler döneminde devletin çeşitli gelir kaynakları mevcuttu. Bunlardan en önemlileri Haraç, cizye, zekât, fey, ganimet (humus), öşürdü. Bu dönemde bankacılık işlemlerini sarraf adı verilen kişiler yürütmekteydi. Abbasiler Döneminde altın, gümüş, bakır paralar kullanılmakta idi.⁹⁵ Abbasiler Döneminde ekonominin temelini ziraat oluşturduğundan dolayı ilk Abbasi halifeleri sulama faaliyetlerine çok önem vermiş ve bataklıklar kurutularak tarım alanları oluşturuldu.⁹⁶

Abbasilerin ilk dönemleri İslam kültür ve medeniyeti açısından çok önemli bir zaman dilimini kapsamaktadır. Bu dönemde ilimler şekillenmiş, zamanla gelişerek Modern Avrupa medeniyetinin oluşmasına etki etmiştir. İslam dünyasında filolojik, dini, sosyal ilimler ve tabii ilimler bu dönemde sistematik ve müstakil ilim dalı haline geldi. Ayrıca Tabakat (biyografi), tefsir alanında ilk eserler ve kıraat ilmi ile ilgili çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Hadis ilmi ile ilgili ilk tasnifler, ilk şerhler yazılmış olup Kütüb-i Sitte'nin şöhret bulması bu dönemde meydana gelmiştir, fıkıh alanında tedvinler yapılmış, mezhepler oluşmuştur.⁹⁷ Râmhürmüzî ilk musannıflar hakkında şunları dile getirmiştir: "Bildiğime göre hadisleri ilk defa tasnif edip bablara ayıran kimse, Basra'da er-Rebî' b. Sabîh (ö.160), Sa'îd İbn Ebû Arûbe (ö.156), Hâmmad b. Seleme (ö.167), Yemen'de Halid b.Cemîl ve Ma'mer b. Râşid (ö.153), Mekke'de İbn Cüreyc (ö.150), Süfyân b. Uyeyne (ö.198), Kûfe'de Süfyân es-Sevrî (ö.161), İbn Ebû Zâ'ide (ö.193), Şam'da el-Velid b. Müslim (ö.195), Rey'de Cerîr b. Abdülhamid (ö.182), Horasan ve Merv'de Abdullah b. Mübarek (ö. 181) dir."⁹⁸ Bunların yanı sıra Ehl-i Rey ile Ehl-i Hadis ekolleri bu dönemde de düşüncelerini savunmak için çeşitli deliller getirmiş ve varlıklarını sürdürmüşlerdir. Emevîler Dönemi'nde ortaya çıkan Mu'tezile en parlak günlerini Abbasiler Dönemi'nde yaşadı. Bu dönemde Halku'l-Kur'an meselesi ile ilgili Mihne Olayı da yaşandı. Abbasilerin ikinci asrında ise Sünni akideyi savunan mezhepler oluştu. Bu dönemde Ehli Sünnet, Eş'arî, Matüridî gibi mezhepler teşekkül sürecinde iken Şia, Havâric, Mürcie gibi mezhepler çeşitli kollara ayrıldı.⁹⁹ Rebî' b. Sabîh bu dönemde yaşamış ve mu'tezile mezhebine bağlı olduğunu söyleyenler olmuştur.¹⁰⁰

Bazı kaynaklara göre Abbasilerin ilk devri parlak ve ileri devirdir. Bu dönemde Bağdat'ta kurulan hastane İslam tarihinde kurulmuş teşkilatlı ilk hastane kabul edilir.

⁹⁵ Tuncer, *VIII.-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, s. 78.

⁹⁶ Yıldız, "Abbasiler", s. 47- 48.

⁹⁷ Bkz. Yıldız, "Abbasiler", s. 40- 43.

⁹⁸ Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, s. 650-651.

⁹⁹ Bkz. Yıldız, "Abbasiler", s. 40- 43.

¹⁰⁰ Nisâbü'rî, İshak b. İbrahim b. Hani, *Mesail'i Ahmet b. Hanbel*, Thk. Züheyr eş-Şaviş, Mektebetü'l-İslami yy, 1. Bsk, Lübnan h.1400, c.2, s. 198.

Abbasiler döneminde diğer alanlarda olduğu gibi matematik alanında da önemli gelişmeler yaşandı. Bu dönemde sıfır ve ondalık üsü Müslüman âlimler tarafından matematik ilmine kazandırıldı. El-Bîrunî ve Muhammed b. Ahmed bu dönemde yetişmiş önemli matematik âlimleri kabul edilmektedir. Felsefe ekollerinin tamamı Abbasiler zamanında ortaya çıktı. Kindî, Farabî, Ebûbekir er-Razî, İbn Miskeveyh vb. âlimler bu dönemde yaşamış âlimlerdi.¹⁰¹ Abbasi dönemindeki ilk halifeler edebiyata ve şiire değer vermiş ve şairlerin gönüllerini hoş tutmaya çalışmışlardır. Şiire ve müziğe en ilgili halife ise el-Vâsık'tı.¹⁰²

Abbasiler Dönemi'nde tercüme faaliyetleri devlet politikası haline geldi. Bu dönemde çeviri faaliyetlerine yoğunluk gösterilmesinin nedeni Araplar nezdinde bilginin gücünün keşfedilmemiş olması ve fetihlerle birlikte çeşitli milletler arasında düşünsel tartışmaların cereyan etmesidir. El-Mansûr döneminde Hint, Yunan, Çin, İran medeniyetlerine ait edebi, felsefi, aritmetik, etik, fizik, zooloji, veterinerlik, tıp ve daha birçok alanda çeviriler yapıldı. Halife Mehdî döneminde ise bu çeviri faaliyetleri devam etti. Onun döneminde de Aristo'nun "*Topika*" adlı kitabı Arapçaya çevrildi. Aynı şekilde zenâdikayı ve inkârcılığı eleştirmek amacıyla Cedel kitaplarının yazılmasını isteyen ilk halife o oldu. Bunun yanında İslam'ı başkalarına karşı savunan ilk Müslüman olarak kaynaklarda yer aldı. Müslümanlar arasında din ile ilgili ilk tartışmalar siyasi ve toplumsal gelişmelere bağlı olarak meydana geldi. Çeviri faaliyetleri sadece bu halifelerle de sınırlı kalmamış diğer halifeler döneminde de devam etmiştir.¹⁰³

Abbasiler döneminde tasavvuf alanında da çeşitli gelişmeler yaşandı. Bu dönemde Muhâsibiyye, Tayfûriyye, Cüneydiyye, Nürriyye, Sehliyye gibi anlayışlar meydana geldi. Abbasilerin son döneminde ise Kazerüniyye, Kadiriyye, Rifaiyye, Yeseviyye, Sühreverdiyye, Çiştîyye gibi tarikatlar teşekkül sürecini yaşadı. Tasavufi hareketin başlamasının nedeni ise Yunan felsefesine dair eserlerin Arapçaya tercüme edilmesi kabul edilmiştir.¹⁰⁴

Edebiyatın altın çağını yaşadığı Abbasiler döneminde şiir, nesir ve sayısız nükte örneklerinin olduğu konusunda kaynaklarda bazı bilgiler mevcuttur.¹⁰⁵ Abbasiler Dönemi'nde

¹⁰¹ Atasoy, *Süyûtî'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, s. 221-231.

¹⁰² Hekimoğlu Muhammed, "I. Abbasi Asrında Şair- Halife İlişkisi", yıl 7, sayı 24, Güz-2007, s. 7-18.

¹⁰³ Gürkan Dağbaşı, "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiye* 27, Güz- 2013, s. 177-187.

¹⁰⁴ Yıldız, "Abbasiler", s. 43.

¹⁰⁵ Ahmet Kazım Ürün, "Abbasi Dönemi Edebiyatında Nükteye Genel Bir Bakış", *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi (SEFAD)*, sayı 12, Konya- 1998, s. 94-103.

İslam siyasi tarihinin ilk müellifleri, ilk kültür ve ilim tarihçilerinin çoğu bu dönemde yaşadı.¹⁰⁶

1.3. Rebî' b. Sabîh'in Doğumu, İsmi, Soyü

İslam dünyasında mevcut olan ricâl kaynakları başta olmak üzere klasik kaynaklarda hadis ilmi ile işigal etmiş birçok âlimin biyografileri yer almaktadır. Ancak kaynaklarda bir hadis âlimi ve Basra'da ilk hadis musannifi olan Rebî' b. Sabîh ile ilgili bilgiler çok az yer teşkil etmektedir. Rebî' b. Sabîh'in doğumu ile ilgili herhangi bir bilgi elde edemedik. Fakat çalışmamızda Rebî' b. Sabîh'in Hasan el-Basrî'nin ders halkasında yer aldığını ve ondan hadis rivayet ettiğini tespit ettik. Kaynaklarımızda Hasan el-Basrî'nin vefatı hicrî 110 olarak gösterilmiştir. Rebî' b. Sabîh'in vefatı ise hicrî 160 olarak yer almıştır. Rebî' b. Sabîh doğduğu gibi hadis nakledemeyeceğinden onun hicrî 95-98 ile 160 yılları arasında yaşamış bir hadis âlimi olduğunu düşünmekteyiz.

Rebî' b. Sabîh Emevîler ve Abbasiler döneminde yaşamış bir âlimdir. Emevîlerin son dönemine yetişmiş, Abbasilerin kuruluşunu görmüş ve Abbasiler döneminde yaşamış bir muhaddistir. Kaynaklarımıza göre Rebî b. Sabîh, Abbasi halifesi Mehdî döneminde hicrî 160 yılında vefat etmiştir.¹⁰⁷ İbn Hacer ise "*Takrîbu't-Tehzib*" adlı eserinde Rebî'nin h.60'ta vefat ettiğini belirtmiştir.¹⁰⁸ Kanaatimizce İbn Hacer burada kendisine göre bir sınıflandırma yapmaktadır. Çünkü bazı temel kaynaklarda yüzyıl söylenilmeden yıllara göre olaylar anlatılmaktadır.

Rebî' b. Sabîh'in doğumu ile ilgili net bir bilgi elde edemediğimizden dolayı bazı olaylardan yola çıkarak çıkarımlarda bulunmaya çalıştık. Kanaatimizce Rebî b. Sabîh; Emevî Halifesi Süleyman b. Abdülmelik, Ömer b. Abdülazîz veya II. Yezîd b. Abdülmelik dönemlerinden birinde dünyaya geldi. Emevî halifelerinden Hişam b. Abdülmelik, II. Velîd b. Yezîd (I.Yezîd), Üçüncü Yezîd b. Velîd (I. Velîd), İbrahim b. Velîd ve Mervan b.

¹⁰⁶ Bkz. Yıldız, "Abbasiler", s. 40- 46.

¹⁰⁷ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Ali Ebu Zeyd, Müessesetü'l Risale yy, 4.bsk, Beyrut- Lübnan 1986, c.7, s. 288-289; İbn Adî Cürcânî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh, *el-Kâmil fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, Thk. Yahya Muhtar Ğezavi, Fikir yy, Beyrut-Lübnan 1998, c. 3. s.132; İbn Hacer, Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzib*, Daru'l Sadır Dairetü'l Marifi'l-Nizamiye el-Kaineti Haydarabat yy, Bsk. 1, Haydarabat-Hindistan, h. 1325, c. 3, s. 248; Zirikli, Hayrettin, *El A'lam*, Tahkik, Dehan Abdüselam, Daru'l İlmi l'l-Melayin yy, Beyrut-Lübnan 1997, 12.bsk, c. 3, s.15; Mizzî, Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Thk. Doktor Beşar Avad Naruf, Müessesetü'l-Risale yy, Beyrut-Lübnan 1987, 2. bsk, c.9, s.94; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fî el-Buhârî, et-*Tarîhu'l-Kebir*, Thk. Mustafa Abdülkadir Ahmet Ata, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye yy, Beyrut -Lübnan 1971, c. 3, s. 244; İbn Sa'd, et-*Tâbâkâtü-l Kübrâ*, c. 7, s. 204- 205.

¹⁰⁸ İbn Hacer, Askalânî, et-*Takribu't-Tehzib fi Ricâli Kütüb-i Sitte*, Thk. Ahmed Feriz el-Mezîdî, Daru'l-Kütübü'l İlmiye, Beyrut- Lübnan 2010, c.1, s. 348.

Muhammed dönemlerinde yaşadı. Emevî iktidarından sonra Abbasi halifelerinden Ebu'l Abbas Abdullah b. es-Saffâh, Ebû Cafer el-Mansur ve Halife Mehdî'nin dönemlerinde yaşadı. Rebî', Abbasi halifesi Mehdî'nin hilafetinin başlangıcında hicrî 160 yılında vefat etti.¹⁰⁹

Rebî' b. Sabîh'in künyesi Ebû Bekr, Ebû Hafs veya Ebû Câfer'dir, nisbesi ise es-Sa'dî el-Basrî'dir, Sa'd b. Zeyd b. Menat b. Temîm'in mevlâsıdır.¹¹⁰ Bazı kaynaklarda er-Rabi' b. Sabîh es-Sadi el-Ezdî el-Ferâhîdî el-Basrî, Ebû Bekir diye de geçmektedir.¹¹¹ Deniz yoluyla Hindistan'a savaşa gitmiş, hicrî 160 yılında, Sind topraklarında¹¹² Mehdî'nin hilafetinin ilk zamanlarında vefat etmiş, oradaki adalardan birine defnedilmiştir.¹¹³ İbn Hacer el-Askalânî'ye göre ise hicrî 60 yılında vefat etmiştir,¹¹⁴ çoğu kaynakta h. 160'ta vefat ettiği ile ilgili bilgiler mevcut olduğundan dolayı bu tarihi kabul etmekteyiz.

1.4. Rebî' b. Sabîh'in İsmi Hakkında Tartışmalar

Araştırma boyunca elde ettiğimiz bilgilere göre ölüm tarihleri aynı olmakla birlikte her iki isim ilk tasnif yapan âlim olarak kaynaklarda yer alır. Bazı kaynaklarda Rebî' b. Sabîh¹¹⁵

¹⁰⁹ İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd b. Menî' el-Kâtib el-Hâşimî el-Basrî el-Bağdâdî, *et-Tabâkâtü'l-Kübra*, Thk. Muhammed Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye yy, Beyrut-Lübnan, 1971, c. 7, s. 204-205.

¹¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 287-288; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.3, s.132; İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzib*, c. 3, s. 247; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l Kübrâ*, c. 7, s. 204- 205; Zirikli, *el-A'lâm*, c.3, s.15; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 89; Buhârî, *Târîhu'l Kebir*, c.3, s. 242; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb fi Ricâli Kütüb-i Sitte*, c.1, s. 347; er-Râzî, İbn Ebû Hatîm, *el-Cerh ve't- Ta'dil*, Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütüb-i İlmiye yy, Beyrut-Lübnan 1971, c.3, s. 424; İbn Hibbân, Ebû Hatîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed el-Büstî, *Kitâbu'l Mecrûhîn Mine'l Muhaddisîn*, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefi, Semî yy, 2000, c.1, s.365.

¹¹¹ Kemal Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, DİB yy, Ankara 1991, s.245.

¹¹² İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.3, s.132; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 3, s. 248; İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l Kübrâ*, c.7, s. 204-205; Zirikli, *El-A'lâm*, c.3, s. 15; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s.94; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, Thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bas, c.3, s. 243; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, s. c.7, 288; İbn Hibbân, *Kitâbu'l Mecrûhîn Mine'l Muhaddisîn*, c.1, s.365.

¹¹³ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l Kübrâ*, c. 7, s. 204-205.

¹¹⁴ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb fi Ricâli Kütüb-i Sitte*, c.1, s. 348.

¹¹⁵ İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâneddin Ömer b. Kesîr b. Dav' b. Kesîr el-Kaysî el-Kureşî, " *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Maarif yy, Lübnan-Beyrut 1990, c. 10, s.131-132; İbnü'l Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed eş-Şeybani el-Cezerî, *el-Kâmîl fi't-Târîh*, Tashih, Doktor Muhammed Yusuf Rekake, İlim Kitabevi yy, Lübnan-Beyrut 1989, c. 5, s.235; Özşenel, Mehmet, "Hadiste ilk Musannifler ve Ebu Hanife'nin Tasnifteki Rolü", *EKEV Akademi Dergisi*, yıl 12, sayı 34, kış 2008, s.194; İbrahim Hatipoğlu, "Musannef", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s.235; Dursun, Süfyân es-Sevrî ve *Hadis Rivayetindeki Yeri*, s. 88; Erkaya, Musa, "Kazvin Şehri'nin Faziletine Dair Bir Rivayetin Senedi Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21: 2, 2016, s. 144; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.145; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, s.183; Çiftçi, Mehmet Emin, *Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*, Dicle Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019, s. 36,58; Karataş, Mustafa, "Dini Rivayetler", *İstanbul Üniversitesi Hakemli Dergi*, s.4, İstanbul 2002, s.239; Çap, Sabri, *Hadis ilminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2008 s.68; Han, Abdurrahman, *Kütüb-i Sitte Ricalinde İbadet- İlim İlişkisi*, Sakarya Üniversitesi, SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007, s.39.

olarak geçmekte iken diğer kaynaklarda ise Rebî b. Subeyh (sabiyyh, subayh)¹¹⁶ olarak yer almaktadır. Ayrıca ikisinin aynı kişi olduğunu söyleyen kaynaklar da mevcuttur.¹¹⁷

İbn Hacer "*Tehzîbu't-Tehzîb*" adlı kitabının dipnotunda üstünlü ص, esreli ب, ي'nin sukünü, noktasız ح ile Sabîh olduğunu söyler.¹¹⁸ Elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda gerek ilk tasnif ile ilgili yapılan çalışmalar gerekse Barbed seferi ile ilgili bilgiler Rebî' b. Sabîh ile Rebî b. Subeyh'in aynı kişi olduğunu göstermektedir.

1.5. Rebî' b. Sabîh'in Kişiliği

Rebî b. Sabîh, Basra hadis şeyhi, imam, ibadete düşkün,¹¹⁹ âbid, zâhid, Allah'tan korkan,¹²⁰ dürüst,¹²¹ mücahit,¹²² gazvelere çok katılan¹²³ ve salih¹²⁴ birisidir. Teheccüd namazlarına çok kalktığından dolayı evi bal arısının evine benzetilmiştir.¹²⁵ Kişiliğinde çok iyi özelliklerinin bulunduğu diğer insanlarda bu özelliklerden birinin bulunması bile o kişiyi önder yapacağı ile ilgili bilgiler zikredilmiştir. Bu özelliklerin neler olduğu kaynaklarda yer almasa da muhtemelen salih ve abid olmak onun özelliklerindedir.¹²⁶ Ayrıca evliya'nın süslerinden olduğunu söyleyenler olmuştur.¹²⁷ Muhammed Bakır'ın arkadaşlarından olduğunu zikredenler de mevcuttur.¹²⁸ Mu'tezile mezhebine mensup olduğunu söyleyenler olmakla birlikte¹²⁹ Kaderî olduğunu söyleyenler de vardır.¹³⁰

¹¹⁶ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, s.177,183; Çiftçi, *Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*, s.44; Mehmet Efendioğlu, "Rivayet", *DİA*, İstanbul 2018, c. 35, s.135; Salahattin Polat, *Hadis Tarihi ve Usulü*, Anadolu Üniversitesi yy, Eskişehir 2010, s.62; Türk, Âdem, *Muhammed Şeybani'nin Muvatta'da Malik'e Yöneltilmiş Tenkidler*, İnönü Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2018, s. 35; Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir, *et-Târîh*, Thk. Muhammed Ebu Fadıl İbrahim, Daru'l Maarif yy, Mısır- Kahire 1119, Bsk.2, c. 8, s. 116-117.

¹¹⁷ Orhan, Zeynep, *Evâil Türü Rivayetlerin Hadis İlmîne Katkısı*, Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2008, s.74; Güler, Ayşe, "Hadis Şerh Geleneğinde Hâşîye ve Ta'likalar Adlı Eser Üzerine" *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cild-Sayı 58, Haziran 2020, s.119; M. Yaşar Kandemir, "Hadis", *DİA*, İstanbul-1997, c.15, s.32.

¹¹⁸ İbn Hacer, *Tehzîbü't-Tehzîb*, c. 3, s. 247 dipnot.

¹¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 287.

¹²⁰ Zirikli, *el-A'lam*, c.3, s.15; İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb fî Ricâli Kütüb-i Sitte*, c. 1, s. 347.

¹²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 93.

¹²² İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb fî Ricâli Kütüb-i Sitte*, c. 1, s. 347.

¹²³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s.247; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, c. 3, s. 424.

¹²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fî Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 93.

¹²⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 287; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s.248.

¹²⁶ Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Mizânu'l-İtidâl fî Nakdî'r-Ricâl*, Thk. Ali Muhammed Bacevi, Darü'l Fikir yy, Lübnan Tarihsiz c.2, s. 42.

¹²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 287.

¹²⁸ Ebu'l Kasım Münsevi el- Hui, *Mucemu'r-Ricâli'l Hadis ve't-Tafsîlu't-Tabâkâtu-l Ruvat*, Medinetü'l İlim yy, Beyrut- Lübnan 1983, c. 7, s.172.

¹²⁹ Nisâbü'rî, *Mesail'i Ahmet b. Hanbel*, c.2, s. 198.

¹³⁰ <http://www.aahlalheeth.com> 17.11.2020.

Kaynaklarımızda Rebî' b. Sabîh'in gazvelere katıldığı ve mücahid olduğu zikredilmiştir.¹³¹ İmam Şâfiî Rebî' b. Sabîh hakkında "*Gazvelere çok katılan biriydi. Kişi sanatı ile övülmediği zaman boynu ince kalır.*" demiştir.¹³² İmam Şâfiî burada Rebî'nin tanınması için övülmesi gerektiğinden bahsetmiştir. Taberî "*Târîh*" adlı eserinde Halife Mehdî dönemi ile ilgili bilgi verirken Hint seferi ile ilgili bilgiler de vermiştir. Hint seferine Basra'dan gönüllü olarak katılanlardan birisi olarak Rebî b. Sabîh'i de zikretmektedir. Zannımızca savaş ile ilgili yeteri kadar tecrübeye sahip olmayan birisi gönüllü olarak savaşa katılmaz. İmam Şâfiî ve Taberî'nin verdiği bilgilere istinaden Rebî b. Sabîh'in savaşçı yönünün de olduğunu söylememiz mümkündür.

Juynboll, âlimler tarafından Rebî' b. Sabîh için kullanılan "salih, sadûk, sika ve daîf cidden" şeklindeki açıklamalarını râvinin çok ibadet eden, doğru sözlü ve güvenilir kimse olduğunu belirtmek için kullandıklarını; "daifun cidden/son derece zayıf" lafzıyla da hadis rivayeti açısından zabtının gerektiği gibi mükemmel olmadığını ifade etmek için kullandıklarını söylemektedir. Ayrıca Rebî' b. Sabîh, zabtı bakımından bazı kusurları bulunmakla birlikte güvenilir kabul edilebilecek bir ravi olduğunu söylemektedir.¹³³ Juynboll "*Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*" adlı eserinde ise salih kavramının doğru yorumunun zorluğundan bahsederken Hasan el-Basrî'nin meşhur öğrencisi olan Rebî b. Sabîh'i örnek gösterip şöyle der: "Ercü ennehu la be'se vs. sözü rical âliminin belki meslektaşları arasında yaygın olan ortalama du'f kanaatlerinin karşısında herhangi birinin hadislerinin tartışılmaz bir şekilde doğru oldukları için değil de; muhtemelen cezbedici veya ahlaki içeriklerinden dolayı makbul, sağlam hadisler arasına dâhil edilmesi konusundaki açıkça ifade edilmeyen arzularını yansıtmış olabileceğini" söyler.¹³⁴ Juynboll'un bu cümlesinden anlaşıldığı üzere Juynboll, Rebî' b. Sabîh'in hadislerinin kabul görülmesinin nedenini cezbedici ve ahlaki içerikleri barındırmasına bağlamaktadır.

1.6. Rebî' b. Sabîh'in Hadis Rivayetindeki Konumu

Rebî' b. Sabîh'in hadis rivayetindeki konumunu İbn Hacer'den öğrenmekteyiz.¹³⁵ İbn Hacer el-Askalânî (ö.852/1449), sahabe asrından rivayetin sona erdiği devre kadar olan

¹³¹ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb*, c. 1, s. 347.

¹³² İbni Hacer, *Tehzîb't -Tehzîb*, c. 3, s.247; er-Râzî, *el-Cerh ve't- Ta'dîl*, c. 3, s. 424;Zehebî, *Mizânu'l İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c.2, s. 41; Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, *Duâfâi's-Sağîr*, Thk. Mahmud İbrahim Zaid, Darü'l Marife yy, Lübnan- Beyrut 1986, s.47 dipnot; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91.

¹³³ Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s. 144-145.

¹³⁴ G.H.A Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*,(çev. Salih Özer) Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002, 1. Bsk, s. 185-186.

¹³⁵ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb fi Ricâli Kütüb-i Sitte*, c. 3, s. 348.

tabakaları on iki kısma ayırmıştır. Bu on iki tabakaya, Kütüb-i Sitte'de rivayeti olan râvîleri almış, Kütüb-i Sitte'de rivayetleri bulunmayanları ise bu tabakalara dâhil etmemiştir. İbn Hacer'in sıralamasında, Rebî' b. Sabîh 7. Tabakada bulunmaktadır.

Rebî b. Sabîh'e (Rebi b. Sabîh dâhil) kadar olan tabakalar şunlardır:

- Dereceleri farklı olmakla beraber Ashâb-ı Kiram.
- Büyük tâbiîler tabakası, Sa'îd b. el-Museyyeb, Rebî b. Hıraş, Abdullah b. Süveb gibi.
- Orta yaşlı tâbiîler tabakası, Hasan el-Basrî, Ma'bed b. Halid b. Müreyr, Mücâhid b. Cebr vb.
- Rivayetlerinin çoğu tâbiîn'den olup orta yaşlı tâbiî'lerden son gelenler tabakası, Zührî ve Katâde gibi.
- Bir kısmı sahabeden hadis duymamış olan küçük yaşlı tâbiîn tabakası, el-A'meş, Mansur b. Abdurrahman b. Talha, Mâlik b. Dînâr gibi
- Beşinci tabakadaki râvîlerle görüşmekle beraber, Sahabe ile görüşmeyenler tabakası, İbn Cüreyc gibi.
- Büyük Tebe-i tâbiîn tabakası, Mâlik b. Enes, Süfyân es- Sevrî¹³⁶ ve Rebî' b. Sabîh¹³⁷ gibi

İbn Hacer Rebî b. Sabîh'i Tebe-i Tâbiî'nin büyüklerinden¹³⁸ kabul ederken bazı kaynaklarda da Rebî' b. Sabîh tâbiîn tabakasından kabul edilmiştir.¹³⁹

1.7. Rebî' b. Sabîh'in Vefatı

Rebî' b. Sabîh'in vefatını anlayabilmemiz için katıldığı askerî sefer hakkında bilgi verilmesi gerekmektedir. Halife Mehdî, 159/776 senesinde Abdülmelik b. Şihâb el-Müsmelî komutasında büyük bir orduyla Hint diyarındaki Barbed şehrine deniz yoluyla sefer düzenledi. Askerlerden ve gönüllülerden oluşan ordu; Basra ehlinden 2000 asker ve 1500 gönüllü, başlarında Yezîd b. Hubâb el-Müşhici'nin bulunduğu 700 Şamlı, Basra gönüllülerinden 1000 kişi mallarıyla beraber Abdülmelik ile birlikte sefere çıktılar. Rivayet edildiğine göre bu 1000 kişilik ordunun içinde Rebî b. Sabîh de vardı. Sind'in Sibabece ve

¹³⁶ Salih es-Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, Diyanet işleri Vakfı yy, Ankara 1981, 3.bsk, S. 301; Dursun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, s.85, 86; Han, *Kütüb-i Sitte Ricalinde İbadet- İlim İlişkisi*, s. 13-79.

¹³⁷ İbn Hacer, *Takrîbu't-Tehzîb fî Ricâli Kütüb-i Sitte*, c. 3, s. 348; Han, *Kütüb-i Sitte Ricalinde İbadet- İlim İlişkisi*, s.13-79; <http://www.al-eman.com> 21/05/2020.

¹³⁸ Han, *Kütüb-i Sitte Ricalinde İbadet- İlim İlişkisi*, s. 39.

¹³⁹ Varen, Serkan, *Abbasi Halifelerinden Mehdi ve Dönemi*, Harran Üniversitesi SBE, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1999, s. 82.

Esvariyyin halkından da 4000 kişiden oluşan askerler orduya katılmıştı. Bunlarla birlikte ordu toplam 9200 asker ve gönüllülerden oluşmakta idi.¹⁴⁰ Bazı kaynaklara göre de bu ordu yaklaşık 9000 kişiden müteşekkildi.¹⁴¹ Bu askerlerden 4000'nin yüzücü ve sipahi olduğu ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.¹⁴² Abdülmelik b. Şihâb el-Müsmeî askerler ve gönüllüleri gruplara ayırıp, her birinin başına da birer komutan yerleştirdi. Basralı 2000 askerın başına oğlu Ğassân b. Abdülmelik'i tayin etti. İkinci oğlu Abdülvahid b. Abdülmelik'i de gönüllü olan 1500 kişilik grubun başına koydu. Yezîd b. Hubâb el-Müşicî'yi 700 kişilik Şamlıların başına, Münzir b. Muhammed el-Cârûdî'yi 1000 kişilik Basralıların başına ve Ebu'l-Kasım Muhriz b. İbrahim'i de diğerlerinin başına yerleştirdi.¹⁴³

Halife Mehdî, Ebu'l Kasım Muhris b. İbrahim'i ordunun teçhizatını donatmak için Abdülmelik'e gönderdiği ile ilgili bilgiler de mevcuttur.¹⁴⁴ Barbed Şehrine giren ordu, şehri iki gün boyunca kuşatarak mancınıkla aktif bir şekilde savaştı. İnsanlar savaşmak için kuşatma alanına yığıldı. Bazıları Kur'an ve zikirle askerleri savaşa teşvik etti. Ordunun atları da şehri dört bir yandan muhasara altına alarak Barbed halkını sıkıştırmaya çalışıyordu.¹⁴⁵ Puthaneye sığınan şehir halkının bir kısmı, puthanenin Müslümanlar tarafından ateşe verilmesi sonucu yandı, bir kısmı da Müslümanlar tarafından öldürüldü.¹⁴⁶ Ordunun, diktikleri mancınık ve neftler Barbed şehrinin bir kısmının yanmasına sebebiyet verdi. Barbed şehriden ölen kişi sayısının fazla olduğu ile ilgili bilgiler de mevcuttur.¹⁴⁷ Barbed şehriden kuşatma esnasında direnenler de vardı. Bu direnenlerin hepsi öldü.¹⁴⁸ Müslümanlardan da yirmiden fazla kişi şehit oldu.¹⁴⁹ Kuşatma sonucunda Müslümanlar Barbed şehrini fethetti.¹⁵⁰

Abbasi ordusu Allah'ın müyesser kıldığı ganimetler ve esirler ile birlikte geri dönmek istediklerinde deniz suyunun yüksekliğinden dolayı orada belirli bir süreliğine ikamet etmek zorunda kaldı. Bu zaman zarfında hümamkur adı verilen ve ağız yoluyla kişiden kişiye

¹⁴⁰ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s. 116-117-128.

¹⁴¹ Bozkurt, "Mehdi- Billah", s.379.

¹⁴² Önkâl, Ahmet, *Abbasi Halifesi Mehdi b. Mansur ve Siyasi Yönü*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002, s. 234.

¹⁴³ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s. 117.

¹⁴⁴ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s. 117.

¹⁴⁵ Taberî, *et-Târîh*, c.8, s. 128.

¹⁴⁶ İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c.5, s. 234-235.

¹⁴⁷ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c.10, s. 131-132.

¹⁴⁸ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s. 128.

¹⁴⁹ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s. 128; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c. 5, s. 234-235.

¹⁵⁰ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s.128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c. 10, s. 131,132; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c. 5, s.234-235.

bulaşan bir hastalık orduya bulaştı.¹⁵¹ Abbasi ordusundan yaklaşık 1000 kişi bu salgında vefat etti.¹⁵² Bu hastalıktan dolayı vefat edenlerden birisi de Rebî b. Sabîh'tir.¹⁵³

Deniz seviyesi düştükten sonra Abbasi ordusu Beni Hümran adı verilen Fars sahiline doğru yol aldı. Fars sahiline ulaşan ordu geceleyin fırtınaya yakalandı. Bu fırtınada gemilerin çoğu kırıldı. Ordusunun bir kısmı bu fırtınada boğuldu, bir kısmı ise fırtınadan kurtuldu.¹⁵⁴ Ordu büyük bir zayıat verdi.¹⁵⁵ Fırtınadan sağ kurtulanlar ganimet ve esirlerle birlikte Basra'ya döndüler. Bu esirlerin arasında Barbed melikinin kızı da vardı.¹⁵⁶ Basra valisi olan Muhammed b. Süleyman'ın huzuruna çıktıkları ile ilgili bilgiler de vardır.¹⁵⁷ Bu bilgilerden yola çıkarak Rebî' b. Sabîh için Sind'e giden ordunun içinde yer aldığı ve Basra'ya dönüşte hümamkur adı verilen hastalığa yakalanıp vefat ettiğini söyleyebiliriz.

1.8. Rebî' b. Sabîh'in Eserleri

Rebî' b. Sabîh musannef/konu esaslı hadis yazan âlimlerden zikredilmiştir.¹⁵⁸ Kemal Sandıkçı "*İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü*" adlı makalesinin "İlkler" başlığı adı altında klasik rivayet kitaplarının şehirlere göre ilk müelliflerinden bahsederken Rebî' b. Sabîh'e ait Câmi adlı kitabın olduğunu da zikretmiştir.¹⁵⁹ Yaptığımız incelemeler çerçevesinde Rebî' b. Sabîh'e ait Câmi¹⁶⁰ adlı esere rastlayamadık. Fakat Rebî' b. Sabîh'e ait Câmi adlı eserin olma ihtimali yüksek olmakla birlikte bu eser günümüze ulaşmamıştır.

1.9. Hocaları

Rebî b. Sabîh, çok sayıda âlimden hadis rivayet etmiş, bu hadisler âlimlerimiz tarafından kabul edilmiş ve kaynaklarımızda yer edinmiştir. Rebî b. Sabîh'in hadis naklettiği bazı hocalarını şu şekilde zikredebiliriz;

¹⁵¹ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s.128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c. 10, s. 131,132; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c. 5, s.234-235.

¹⁵² Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s.128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c. 10, s. 131,132; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c.5 s.234-235.

¹⁵³ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c. 10, s. 131,132; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c.5, s. 234-235.

¹⁵⁴ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s.128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c. 10, s. 131,132; İbnü'l Esîr, *el-Kâmîl fi't Târîh*, c.5 s.234-235.

¹⁵⁵ Bozkurt, "Mehdi- Billah", s.379.

¹⁵⁶ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s.128; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n Nihâye*, c. 10, s. 132.

¹⁵⁷ Taberî, *et-Târîh*, c. 8, s.128.

¹⁵⁸ Râmehurmezî, *el-Muhaddisu'l-Fâsil*, s.611-614; Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s. 156.

¹⁵⁹ Sandıkçı, Kemal, "İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü" *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, Samsun 1986, s.112.

¹⁶⁰ Câmi kelimesi sözlükte "toplamak, bir araya getirmek" anlamındaki cem kökünden gelmektedir. Hadis ilminde ise dinle ilgili meselelerin tamamını, dolayısıyla hadisin bütün kısımlarını içine alan sekiz ana konuyu bir araya getiren eserlere verilen isimdir. Bu sekiz konu şunlardır: iman ve akaid; ibadet ve muâmelat (ahkâm); ahlak ve nefis terbiyesi (rikak); yeme, içme ve sefer adabı; tefsir, tarih ve siyer; oturup kalkma âdabı; fiten ve melâhim; peygamberlerim ve ashabin menâkibi. M. Yaşar Kandemir, "Câmi", *DİA*, İstanbul 1993, c.7, s. 94.

- Hasan el-Basrî¹⁶¹
- Muhammed b. Sîrîn¹⁶²
- Atâ b. Ebû Rebâh¹⁶³
- Sâbit el-Bünânî,¹⁶⁴
- Humeyd et-Tavîl¹⁶⁵
- Ebân b.Yezîd (Yezîd-i Rekaşî)¹⁶⁶
- Ebû Zübeyir¹⁶⁷
- Ebû Ğalip (Ebû Ümâmenin arkadaşı)¹⁶⁸
- Mücâhid b. Cebr,¹⁶⁹
- Hazım el-Kirmanî¹⁷⁰
- Hasan b. Müslim b.Yenak¹⁷¹
- Abdullah b. Ebû Nâcih¹⁷²
- Abdürrebih b. Rebiye¹⁷³
- İsil b. Süfyân¹⁷⁴
- Katâde b. Diâme¹⁷⁵
- Kays b. Sad el-Mekkî¹⁷⁶
- Nâfi (Mevla beni Ömer)¹⁷⁷
- Hudbed b. İnhâl el-Esedî¹⁷⁸
- Ebû Zübeyir el-Mekkî¹⁷⁹
- Ebû Osman el-Ensârî.¹⁸⁰ Bazı hocalarının hayatları şöyledir:

¹⁶¹ Buhârî, *Duâfâi's-Sağır*, s. 47; Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c.3, s.248; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.3, s. 242; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

¹⁶² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

¹⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

¹⁶⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

¹⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 247.

¹⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 247; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁶⁷ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 247.

¹⁶⁸ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 247.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 3, s. 247; İbn Hacer, *Tağliku't-Talik A'la Sahih-i Buhârî*, Thk. Said Abdurrahman Musa el-Kazaki, Mektebetü'l İslami yy, Beyrut- Lübnan 1985, c.5, s.211 dipnot.

¹⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl* c. 9, s. 90.

¹⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁷⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

1.9.1. Hasan el-Basrî (ö.110/ 728)

Hicrî 21 (642) yılında Medine'de doğdu, babası Yesar'ın (Müslüman olmadan önceki adı Feyruz) Irak'ın fethi sırasında Basra yakınlarındaki Meysan kasabasından Medine'ye getirilen esirlerden olduğu söylenir. Oğlunun şöhreti dolayısıyla daha çok Ebü'l-Hasan lakabıyla tanınan Yesar, kaynaklarda Zeyd b. Sâbit'in veya Enes b. Mâlik'in halasının azatlısı olarak gösterilir ve efendisine nisbetle kendisine Ensârî nisbesi verilir. Hasan el-Basrî'nin annesi Hayre, Resuli Ekrem'in eşi Ümmü Seleme'nin azatlısı ve hizmetkârıdır. Bundan dolayı Hasan'la daha çok Ümmü Seleme ilgilenmiştir. Özlü ve akıcı üslubu, derin bir tefekkürün, manevi bir tecrübenin ürünü olan hakimane sözleri özellikle zahidler, sufiler ve vaizler üzerinde her zaman etkili olmuştur. Hz. Osman'ın şehit edilmesi, Cemel ve Sıffin savaşları, Kerbela Vak'ası gibi birçok fitneye şahit olan Hasan-ı Basrî bu konulardaki düşüncelerini cesaretle ortaya koymuş, Bu tutumuyla da âlim, fakih, ibadete düşkün ve güvenilir biri kabul edilmiş ve birçok âlimin takdirini kazanmıştır. 110/728 yılında Basra'da vefat etmiştir. Cenazesine bütün Basralılar katıldığından dolayı o günkü ikindi namazı camide kılınmadığı rivayet edilmiştir. Davranışlarıyla sahabeyi andırdığı ve döneminde en faziletli insan kabul edilmiştir.¹⁸¹ Ebû Mûsâ Eş'ârî, İmrân b. Husayn, İbn Ömer, Ma'kıl b. Yesâr, Enes b. Mâlik gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Katâde b. Diâme, Yunus b. Ubeyd, İbn Avn, Yezîd b. İbrâhim et-Tusterî, Cerîr b. Hazım gibi âlimler hadis rivayet etmiştir.¹⁸²

Buhârî, *Duâfâi's-Sağir* ve *et-Târîhu'l-Kitâbu'l-Kebir*; İbn Adî el-Cürcânî'nin *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, İbn Hacer'in *Tehzîbu't-Tehzib*'i, Zehebî'nin *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* adlı eserlerinde Rebî' b. Sabîh'in Hasan el-Basrî'den hadis rivayet ettiği nakledilmiştir.¹⁸³ Ayrıca Hasan el-Basrî'den rivayet ettiği hadis sayısı elli üçtür. Rebî' b. Sabîh, Hasan el-Basrî'nin ilim halkasında bulunmuş, onun önemli öğrencilerinden sayılmaktadır. Nitekim ondan aktarmış olduğu birçok söz de vardır. Örneğin Rebî' b. Sabîh Hasan el-Basrî'nin şu sözlerini nakleder: "Eğer insanoğlu ölümden genişlik kurtuluş olduğunu bilseydi bile ölümün korkunçluğu ve şiddetinden dolayı ölümün ona gelmesini istemeyecekti. İnsanoğlu ölümden daimi nimetin ve

¹⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

¹⁸¹ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İmi*, s. 99-100.

¹⁸² Bkz. Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 132.

¹⁸³ Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, s. 47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c.3, s.248; Buhârî, *et-Târîhu'l- Kebir*, c.3, s. 242; er-Râzî, *el-Cerh ve't Ta'dîl*, c.3, s. 424.

daimi azabın olup olmadığını bilmediği halde ölümü nasıl arzulayacak?"¹⁸⁴ Bunun dışında aktarmış olduğu sözler de bulunmaktadır.¹⁸⁵

1.9.2. Ebân b. Yezîd (ö.163/779-780)

Meşhur ismi Yezîd b. Ebân er-Rekâşî, künyesi Ebü Amr, nisbesi er-Rekâşî el-Basrî'dir. Aşırı derecede zühd hayatı yaşadığı ile ilgili bilgiler mevcuttur.¹⁸⁶ Attâr lakabıyla tanınmıştır. İbn Adî ve Ebü'l-Ferec İbnü'l-Cevzî Ebân'ı zayıf raviler arasında zikretmişlerse de Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İbn Medîni, Nesâî, Ebû Hâtim er-Râzî ve İbn Hibbân gibi âlimler Ebân'ın sika bir ravi olduğunu dile getirmişlerdir. Önceleri Ebân'ın zayıf bir ravi olduğu düşüncesiyle hadislerini rivayet etmeyen Yahyâ b. Saîd el-Kattân daha sonra bu düşüncesinden vazgeçerek hadislerini rivayet etmiştir.¹⁸⁷Tirmizî ve İbn Mâce'de rivayetleri bulunmaktadır.¹⁸⁸ Hadis âlimleri tarafından hüccet kabul edilmiştir. Vefat tarihi ile ilgili kesin bilgi bulunmamakla birlikte hicrî 160/777 veya 163'te (779-80) vefat ettiği ile ilgili rivayetler bulunmaktadır.¹⁸⁹ Hasan el-Basrî, Ma'mer b. Râşid, Yahya b. Ebû Kesîr, Hişâm b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî vb. âlimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdullah b. Mübârek, Ebu'l-Velîd et-Tayâlisî, Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yezîd b. Hârûn, Rebî b. Sabîh, Süleyman b. Mihran, Salih b. Bişr gibi âlimler hadis rivayet etmiştir.¹⁹⁰ İbn Hacer *Tehzîbu't-Tehzib* adlı eserinde Rebî' b. Sabîh'in Yezîd b. Eban'dan hadis rivayet

¹⁸⁴ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l Evliyâ ve Tâbâkâtü'l Esfiya*, thk. Sami Enver Cahin, Darü'l Hadis yy, Kahire 2009 c. 5, s. 225.

¹⁸⁵ Rebî' b. Sabîh Hasan el-Basrî'nin farklı bazı sözlerini de nakletmiştir. Bu sözlerinden bazıları şunlardır: Hasan el-Basrî: "Muhakkak ki seni pürdikkat dinleyen bir topluluk senin yanlış anlaşılmalara sebebiyet veren sözcüklerine tabi olup senin aleyhinde bir yol bulsunlar diye seni dinliyorlardı. Bu sana ağır gelmesin muhakkak ben daimi cennetleri kendi nefsimme arzuluyorum. Rahman'ın komşuluğunu arzuluyorum ve arzulatıyorum. İnsanlardan salim kalmayı arzuluyorum ve arzulatıyorum. Fakat buna bir çözüm bulmadım. İnsanların yaratıcından razı olmadığını gördüm. Kendileri gibi mahlûk olanlardan razı olmayacaklarını anladım." der. Hasan el-Basrî: "Muhakkak ki zenginlik ve azizlik tevekkülü arar. Tevekkülü buldukları zaman orada yer edinirler. Zenginlik ve azizlik tevekkül eden bir kalbi bulup orada yer edinmek için her yeri arar. Kim tevekkül ederse Mevla'sı ona yeter. Nefis aradığını bulduğunda oraya bağlanmış olur. Benim nefsim kendi payına razı olduğu zaman nefsim en iyi konumda kendini hisseder. Konum itibarıyla insanların en iyisi olur." Rebî b. Sabîh; Hasan el-Basrî'nin toplantılarına katılmış, onun bazı konuşmalarını aktarmış ve çeşitli isnadlarla bunları aktarmıştır. Bu konuşmalardan bazılarını Rebî' b. Sabîh şu şekilde nakleder: Biz bir defasında Hasan el-Basrî'ye va'zu nasihatte bulun dedik bunun üzerine şöyle buyurdu: "Şüphesiz sıhhatli olanınız yaşlanır, ihtiyarlayan da ölür. Akıbet dediğim gibi değil midir? Yarın ruh bedenden ayrılmayacak mı? İnsan malından mülkünden ayrılıp, kefene sarılmayacak mı? Yarın mezar çukuruna terk edilmeyecek mi? Bir gün ölüp gidince kendileri için çalışıp sıkıntıya düştüğü kimseler onu unuttur, sevgisi kalplerden silinir. Ey İnsanoğlu! Ölüm sana yaklaşmaktadır fakat sen geleni görmüyorsun? Gidişin bir ziyaret gidişi değil, geri gelmeyeceksin yakında konuşamaz olacaksın, ölüp gidince artık bir dost harap oldu kabileler dağıldı. Evlatlar yetim kaldı, gözlerin akdı. Nefsinle baş başa kaldın. Dişlerin kenetlendi. Dizlerinin bağı çözüldü. Evlatların başkalarının yanında yetim kaldı" der. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l Evliyâ*, c. 5, s.225-226.

¹⁸⁶ Erkaya, "Kazvin Şehri'nin Faziletine Dair Bir Rivayetin Senedi Üzerine Bir İnceleme", s.137-138.

¹⁸⁷ Akif Köten, "Ebân b. Yezid", *DİA*, İstanbul 1994, c.10, s. 67-68.

¹⁸⁸ Erkaya, "Kazvin Şehri'nin Faziletine Dair Bir Rivayetin Senedi Üzerine Bir İnceleme", s. 138.

¹⁸⁹ Köten, "Ebân b. Yezid" s. 68; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, s.114.

¹⁹⁰ Köten, "Ebân b. Yezid", s. 67; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmî*, s. 115; Erkaya, "Kazvin Şehri'nin Faziletine Dair Bir Rivayetin Senedi Üzerine Bir İnceleme", s. 138-139.

ettiğini nakletmiştir.¹⁹¹ Yaptığımız araştırmalar neticesinde Rebî' b. Sabîh kendisinden 33 hadis rivayet etmiştir. Ayrıca "Peygamberimiz saçını yağlar sakallarını tarardı. Sarığına ince bez koyardı. Bu bezler adeta zeytinyağının elbisesi gibi yağlanırdı."¹⁹² Hadisini merfû olarak Yezîd b. Eban'dan rivayet etmiştir.

1.9.3. Muhammed b. Sîrîn (ö.110/729)

Ne zaman doğduğu ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte hicrî 31, 33 veya 34'te doğduğuna dair görüşler ağırlık kazanmaktadır. Bazı kaynaklarda ise Hz. Osman'ın vefatından iki sene önce (34/654) Basra'da dünyaya geldiği ile bilgiler yer almaktadır. İran'ın Cerceraya kasabasından olan babası Sîrîn, Halid b. Velîd'in Aynuttemri Fethi esnasında elde edilen esirler arasında bulunuyordu. Enes b. Mâlik kendi payına düşen Sîrîn'i mükabete usulüyle azat etti. "İmam, hâfız" gibi unvanlarla anılan İbn Sîrîn tefsir, şiir ve hesap bilgisiyle meşhur olmakla birlikte ilmi şahsiyetinde hadisçilik ve fıkıh ağır basar. Hadislerin güvenilir ravilerden alınması hususunda titiz davranmış ve İbn Sîrîn'in güvenilir bir muhaddis olmasına vesile olmuştur. İlk dönemlerde muhaddis ve fakih olarak tanınırken sonraki yüzyıllarda ilk rüya tabircisi olarak anılmıştır. Takva bakımından Tabîînlerin önde gelenlerinden kabul edilmiştir. Hasan el-Basrî'den yüz gün sonra Basra'da vefat eden İbn Sîrîn Hasan el-Basrî'nin yanı başında defnedilmiştir. Hadis rivayetinde sika kabul edilmiş ve sika oluşunda ittifak vardır. Rivayet ettiği hadisler Kütüb-i Sitte'de yer almıştır.¹⁹³ Huzeyfe b. Yemân, Zeyd b. Sâbit, Hasan b. Ali b. Ebû Talib, İmrân b. Husayn, Ebû Hüreyre vb. kişilerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Şa'bî, Katâde b. Diâme, Eyyûb es-Sahtiyânî, Âsım el-Ahvel, Abdullah b. Avn, İbn Ebû Arûbe, Hâlid el-Hazza, Evzâi, gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir.¹⁹⁴

Rebî' b. Sabîh kendisinden hadis rivayet etmiş,¹⁹⁵ rivayet ettiği hadis sayısı dokuzdur. Ayrıca Rebî' b. Sabîh, "Kâğıt para kâğıt parayla, altın altınla, hurma hurmayla, buğday

¹⁹¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s.247.

¹⁹² Hadisin isnadı: ... Yusuf b. İsa → Vekî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Eban (Rekaşî) dir. Hadisin tarihi: Vekî b. el-Cerrah → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Eban → Enes b. Malik'tir. Hennad b. Serî el-Kûfî, *Zühd*, thk. Abdurrahman Abdulcebbar el-Feryabî, Darü'l-Hülefa li'l-Kitab-ı İslamî, Kuveyt h. 1406, c.2, s.573; Tirmizî, *Şemalü'l-Muhammediye*, Darü'l Tirmizî yy, Beyrut- Lübnan 1985, 2. Bsk, s. 28.

¹⁹³ Ahmet Yücel, "İbn Sîrîn", *DİA*, İstanbul 1999, c. 20, s. 358-359; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 101.

¹⁹⁴ Yücel, "İbn Sîrîn", s. 358-359; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s.101; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 134.

¹⁹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

buğdayla, arpa arpayla, tuz tuzla peşin veya vezinleri eşit bir vezin ile verilsin. (alınıp satılsın.)"¹⁹⁶ hadisini Muhammed b. Sîrîn'den merfû olarak rivayet etmiştir.

1.9.4. Sâbit el-Bünânî (ö. 127/744)

Asıl adı Sâbit b. Eslem el-Bünânî el-Basrî'dir, tercih edilen görüşe göre hicrî 41 (661) yılında Basra'da dünyaya gelmiştir. Bazı kaynaklarda ise Muâviye'nin halifeliği döneminde doğmuştur, Enes b. Mâlik ile kırk yıl arkadaşlık yaptığı ile ilgili rivayetler zikredilmiştir. Hadis rivayetinde sika, hafız, hüccet kabul edilmiştir. Sa'd b. Lüey b. Galib oğullarından Sa'd'ın annesi Bünane'ye nisbet edilen Bünane kabilesinin Basra'da yerleştiği mahallede doğduğu için Bünânî diye meşhur olmuştur. Küçük yaşta ders halkalarına katılmaya başlamış, Tabiin tabakasının küçükleri arasında kabul edilmiştir. Sâbit kaynaklarda hüccet, kudve, şeyhülislam gibi vasıflarla anılmış, ayrıca Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtim er-Râzî ve Nesâî gibi hadis münekkitlerince sika, sebt, sadük ve me'mün terimleriyle değerlendirilmiştir. Bazı âlimlerimiz ise Sâbit'i zayıf görmüşlerdir. Ebû Hâtim'e göre Enes b. Mâlik'in, Zuhrî ve Katâde'den sonra en iyi râvîsi olup hadis rivayetinde güvenilir ve sağlam birisidir. Rivayetleri, Kütüb-i Sitte müellifleri tarafından tahrîc edilmiştir. Yaşadığı dönemde vaaz ve nasihatleriyle ün kazanmıştır. Günlerini genellikle oruçlu geçirir, geceleri çok ibadet eder, namaz ve oruca çok önem vermiştir. Vefatı ile ilgili kesin bir bilgi bulunmamakla birlikte hicrî 123 (741) veya 127'de (744) vefat ettiğiyle ilgili bilgiler yer almıştır.¹⁹⁷ Enes b. Mâlik, İbn Ömer, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Muğaffel, Ebû Berze el-Eslemî, Mutarrif b. Abdullâh, Muâviye b. Kurra, Ebû Osmân En-Nehdî, Ebû'l-Âliye er-Riyâhî vb. âlimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Hammâd b. Seleme, Ca'fer b. Süleymân, Cerîr b. Hâzim, Humeyd et-Tavîl, Dâvûd b. Ebû Hind, Katâde, Ma'mer b. Râşid, Yûnus b. Ubeyd gibi âlimler hadis rivayet etmişlerdir.¹⁹⁸ Ayrıca *ez-Zehbî Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ* adlı eserinde Rebî' b. Sabîh'in Sâbit'ten hadis rivayet ettiğini zikretmiştir.¹⁹⁹

1.9.5. Humeyd et-Tavîl (ö.143/760)

Hicrî 68 (687) yılında doğdu. Basralı Tabiin muhaddislerinden olup hadis hafızıdır, Ebû Ubeyde (Ebû Ubeyd) Humeyd Tirüye el-Basrî olarak da kaynaklarda yer almıştır. Huzâa kabilesinden olup ve aynı zamanda Sicistan valisi Talha b. Abdullah b. Halefîn azatlısı olduğu

¹⁹⁶ Hadisin isnadı: .. Ebû Davud-→Rebî' b. Sabîh-→Muhammed b. Sîrîn-→ibn Samid. Süleyman b. Davut b. Carut, *Müsned Ebû Davud et-Tâyâlsî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, 1. Bsk, 1999, Mektebetü'l Ebû Muâti yy. c.1,s.474.

¹⁹⁷ Hasan Cirit, "Sabî el-Bünânî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul 2008, c. 35, s. 350; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, s. 102; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.102.

¹⁹⁸ Hasan Cirit, "Sabî el-Bünânî", *DİA*, İstanbul 2008, c. 35, s. 350; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, s. 102; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.102.

¹⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

için Huzâî nisbesiyle anılmıştır. Kısa boylu olmasına rağmen elleri uzun olduğu için kendisine "Tavîl" lakabı verilmiştir. Hadis rivayetinde hafız, sika ve güvenilir biri kabul edilmiş, rivayetleri Kütüb-i Sitte'de ve diğer hadis kaynaklarında yer almıştır. Katâde'den sonra Basra'nın en güvenilir ravisi olarak bilinmektedir. Basra'da insanlar arasındaki anlaşmazlıkları ortadan kaldırıp sulhu yaygınlaştırdığından dolayı "Muslihu Ehli'l-Basra" olarak tanınmıştır. Vefatı ile ilgili kesin bir bilgi olmamakla birlikte hicrî 143(760) 142 (759) veya 140'da (757) namazdayken vefat ettiği ile ilgili rivayetler yer almaktadır.²⁰⁰ Humeyd, Enes b. Mâlik, Hasan el-Basrî, Sâbit el-Bünânî, Nâfi gibi âlimlerden hadis rivayet etmiş, kendisinden de Hüseyim b. Beşir, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, Hammâd b. Seleme, Hammâd b. Zeyd, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimler ilim tahsil etmişlerdir.²⁰¹ Rebî' b. Sabîh de kendisinden hadis rivayet etmiştir.²⁰² Ayrıca Rebî' b. Sabîh, Humeyd et-Tavîl'den ramazan ve kurban bayramı ile ilgili hadisi de merfû olarak rivayet etmiştir.²⁰³

1.9.6. Atâ b. Ebû Rebâh (ö.114/732)

Doğum tarihi hakkında kesin bir bilgi olmayan Atâ b. Ebû Rebâh, Nübye asıllı aileden olup Yemen'nin Cenen şehrinde doğduğu bilinmektedir. Hz. Ömer veya Hz. Osman hilafeti döneminde doğduğu ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır. Tam ismi Ebü Muhammed Atâ b. Ebû Rebâh Eslem el-Kureyşî olup kısaca Atâ b. Ebû Rebâh olarak tanınmıştır. Ebû Rebâh, Mekkeli Beni Fihri veya Cumah ailesinin mevlâsı idi. Tabiîn devri Mekke fıkıh mektebinin temsilcisi, muhaddis ve müfessirdir. İki yüze yakın sahabelerden hadis rivayet ettiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Kendisinden hadis rivayet eden ve ilim tahsilinde bulunanlar arasında da Mücâhîd, İbn Cüreyc, Ebû Hanîfe, Evzâî, Zührî, Amr b. Dînâr, İbn Ebû Leyla ve daha birçok tanınmış tabiîn devri âlimi vardır. Hicaz fıkıh mektebinin oluşumunda önemli bir role sahip olmakla birlikte Abbas gibi büyük sahabiler tarafından övülmüş bir muhaddistir. Ebû Rebâh'ı tenkit eden Müslüman âlimler aynı zamanda onun sika ve büyük bir fakih olduğunu da belirtmişlerdir. Atâ, Hişam b. Abdülmelik'in hilafeti döneminde hicrî 114'te (732) Mekke'de vefat etti.²⁰⁴ Rebî' b. Sabîh kendisinden hadis rivayet etmiş²⁰⁵ ve rivayet ettiği

²⁰⁰ Ali Toksarı, "Humeyd et-Tavîl", *DİA*, İstanbul 1998, c. 18, s. 356-357; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 106; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 138.

²⁰¹ Ali Toksarı, "Humeyd et-Tavîl", s. 356-357; Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 106; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 138.

²⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'ir-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²⁰³ Hadisin isnadı: .. Atâ b. Ebû Rebâh → Rebî b. Sabîh → Hasan el-Basrî ve Humeyd et-Tavil. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Şuabü'l-İmân*, thk. Abdülula Abdülhamid Hamid, Mektebetü'l-Rüşd yy, Riyad 2003, c.5, s.286.

²⁰⁴ İsmail Cerrahoğlu, "Atâ b. Ebû Rebâh", *DİA*, İstanbul 1991, c. 4, s. 35-36; Yaşar, Serkan, *İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar-Âlim İlişkisi*, Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum-2003, s. 49.

hadis sayısı yededir. Ayrıca Rebî' b. Sabîh, Ata'dan "Mescid-i Haramda kılınan bir namazın hayrı yüz binden fazladır." hadisini merfû olarak rivayet etmiştir.²⁰⁶

1.9.7. Mücâhid b. Cebr (ö. 103/721)

Hicrî 21 (642) yılında Mekke'de doğdu. Daha önce Kays b. Saib'in kölesi olan Mücâhid, Mekke Tefsir Ekolünün önemli isimlerinden biri olup tefsir dersleri vermiştir. İkrime el-Berberî, Atâ b. Ebû Rebâh gibi âlimler onun ilminden faydalanmış ondan ders almışlardır. Mekke medresesinde yetişmiş önemli müfessirlerden biri olan Mücâhid, Mekke'de Tabiîn neslinin en yaşlısı olarak vefat etmiştir. Yaşadığı dönemde insanlar arasında tefsiri en iyi bilen kişi olarak anılmıştır. Bazı ayetlerden fikhî hükümler çıkardığı ile ilgili bilgiler yer almıştır.²⁰⁷ Mizzâ *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl* adlı eserinde Rebî' b. Sabîh'in Mücâhid'ten hadis rivayet ettiğini zikretmiştir.²⁰⁸

1.9.8. Katâde b. Diâme (ö. 117/ 735)

Asıl ismi Ebû'l-Hattab Katâde b. Diame b. Katâde es-Sedusî el-Basrî'dir, hicrî 60 (680) veya 61 yılında âmâ olarak doğdu. Bedevi bir ailenin çocuğu olup Sedüs kabilesindedir. Hasan el-Basrî'nin yanında uzun bir süre kalmış, tefsir ve hadis ilimlerini öğrenmiştir. Hadis âlimleri tarafından sika ravi olarak nitelendirilmiş ve hadisleri Kütüb-i Sitte'de tahrir edilmiştir. Tefsirde dördüncü tabakanın başı kabul edilir. Ahmed b. Hanbel tarafından övülmüştür.²⁰⁹ Katâde'nin rivayetleri âlimler tarafından hüccet kabul edilmiş, Katâde'nin Vasıt'da meydana gelen tâûn sebebiyle vefat ettiği ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.²¹⁰ Katâde; Enes b. Mâlik, Hasan el-Basrî, Muhammed b. Sîrîn, İkrime, Ebû Osman en-Nehdi, Saîd b. Müseyyeb gibi âlimlerden ilim tahsil etmiş, kendisinden de Ebân b. Yezîd, Humeyd

²⁰⁵ Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, Thk. Mahmud İbrahim Zaid, Darü'l Marife yy, Lübnan- Beyrut 1986, s. 47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s.248; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.3, s. 242; er-Râzî, *el-Cerh ve't Ta'dîl*, c.3, s. 424

²⁰⁶ Hadisin isnadı: .. Yunus → Ebû Davûd → Rebî' b. Sabîh → Ata b. Ebû Rebâh. Süleyman b. Davûd b. Cârud, *Müsned Ebû Dâvûd et-Tâyâlisî*, c.2, s.707.

²⁰⁷ Muhammed Fatih Kesler, "Mücâhid b. Cebr", *DİA*, İstanbul 2006, c. 31, s. 442; Bkz. Ata, Mehmet Mahfuz, "Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabiîn Dönemi Tefsir Anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi 2019*, c.12, sayı 62, s. 1672.

²⁰⁸ Mizzâ, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²⁰⁹ Abdülhamit Birişik, "Katâde b. Diame", *DİA*, Ankara 2002, c. 25, s.22.

²¹⁰ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s.101-102.

et-Tavîl, Şu'be b. Haccâc, Ma'mer b. Râşit, Hammâd b. Seleme, Hişam ed- Destüvâî,²¹¹ Rebî b. Sabîh gibi âlimler hadis rivayet etmiştir.²¹²

1.10. Öğrencileri

Rebî b. Sabîh, hadisleri başka âlimlerden rivayet ettiği gibi kendisinden de âlimler hadis nakletmişlerdir. Bu âlimlerden bazılarını şu şekilde zikretmemiz mümkündür.

- Vekî b. el-Cerrâh²¹³
- Abdurrahman b. Mehdî²¹⁴
- Ebû Dâvûd et-Tayâlisî²¹⁵
- Ali b. Ca'd²¹⁶
- Ebu'l Velîd²¹⁷
- Süfyân es-Sevrî²¹⁸
- Abdullah b. Mübârek,²¹⁹
- Âdem b. Ebû İyâs,²²⁰
- Asım b. Ali,²²¹
- İbrâhim b. Sa'd,²²²
- Hâlit b. Yezîd el-Kassam²²³
- Dâvûd b. Muhabber²²⁴
- Sa'd b. Salt el-Becelî(Şiraz kadısı)²²⁵
- Şuayb b. Muhriz²²⁶
- Sayfî b. Ribbi²²⁷

²¹¹ Çelik, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlimi*, s. 101-102; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 136.

²¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²¹³ Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, s.47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.3, s.243; er-Râzî, *el-Cerh ve't Ta'dîl*, c.3, s. 424.

²¹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

²¹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

²¹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

²¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

²¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

²¹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288.

²²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 3, s. 247.

²²¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 3, s. 247.

²²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²²⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²²⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

- Abdullah b. Ğalib el-Abâdanî²²⁸
- Ebû Velîd Hişam b. Abdülmelik et-Tayâlisî²²⁹
- Yahya b. Zeyad er-Rakî (lakabı Fühayrî)²³⁰,
- Ebû Naîm²³¹ dir. Öğrencilerden bazılarının hayatları şöyledir:

1.10.1. Süfyân es-Sevrî (ö.161/ 778)

Tam adı Süfyân b. Saîd b. Mesrûk b. Habîb b. Rafî b. Abdullah b. Mevhebe b. Ubeyh b. Abdullah b. Münkız b. Nasr b. Hâris b. Salabe b. Amr b. Milkan b. Sevr b. Abdülmenat b. Ud b. Tabihe²³² b. İlyas b. Mudar b. Nezar b. Mead b. Adnan'dır.²³³ Bazıları da Munkiz ve Haris'i silsilerden çıkarıp Mesruk sonra Hamza'yı fazlalaştırmışlardır. Babasının özen göstermesi ile küçük yaşta ilim tahsil etmeye başladı.²³⁴ Küfeli'dir,²³⁵ Hamedan veya Tabih Sevrî'si olduğu da söylenilir.²³⁶ Süleyman b. Abdülmelik döneminde doğdu,²³⁷ hicretin 97 yılında doğduğu ile ilgili ittifak vardır.²³⁸ Hicrî 162 yılında vefat ettiğini²³⁹ söyleyenler olmakla birlikte ağır basan görüş hicrî 161 yılının başında Şaban ayında vefat ettiğidir.²⁴⁰ Sevrî, ravi tenkidiyle meşgul olmuş, cerh ve ta'dil ilminin doğuşuna katkıda bulunan ilk muhaddislerden kabul edilmiştir. Sevrî Mezhebi, Süfyân es-Sevrî'nin rivayet ettiği hadisler gibi fikhî görüşleri de kısa zamanda bütün İslâm dünyasına yayılmış ve onun adıyla anılan mezhep yaklaşık beş asır boyunca meşhur fikh mezheplerinden biri halinde varlığını sürdürmüştür,²⁴¹ Garîbü'l- Hadîse dair ilk konuşanlardan kabul edilmiştir.²⁴² Süfyân es-Sevrî, hadisleri fikh bablarına göre tasnif eden ilk muhaddistir.²⁴³ A'meş (Süleyman b. Mihrân), Abdullah b. Dînâr, Asım el-Ahvel, İbnü'l Münkedir, Ebû İshâk es-Sebî, Abdülmelik b. Umeyr, Mansur b. el- Mu'temir,²⁴⁴ Rebî' b. Sabîh gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir.²⁴⁵

²²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

²³¹ er-Râzî, *el-Cerh ve't Ta'dil*, c. 3, s. 224-225.

²³² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye yy, Beyrut- Lübnan 1931, c.9, s. 154; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 229.

²³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 229- 230; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 154-155.

²³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

²³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 155.

²³⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

²³⁷ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 151; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 169.

²³⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

²³⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 279; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 171.

²⁴⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 279; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 169.

²⁴¹ Recep Özdirek, Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", *DİA*, İstanbul 2010, c. 38, s 23-28.

²⁴² Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 196.

²⁴³ Recep Özdirek ve Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", s.25.

²⁴⁴ Dursun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, s. 35, Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 198.

Rebî b. Sabîh'ten rivayet ettiği hadis sayısı on dört tanedir. Ayrıca "Müşrik çocukları cennet ehlinin hizmetçileridir."²⁴⁶ Hadisini Rebî' b. Sabîh'ten merfû olarak rivayet etmiştir.

1.10.2. Âdem b. Ebû İyâs (ö. 220/ 835)

Aslen Merv'li olup hicrî 132'de (749/50) Bağdat'ta doğmuştur,²⁴⁷ asıl adı Ebü'l Hasan Âdem b. Ebû İyâs el-Horasânîdir. Çeşitli şehirleri gezip âlim ve muhaddislerden ders okumuş, Filistin bölgesindeki Askalân'a yerleştiğinden dolayı kendisi Askalânî nisbesi ile anılmıştır. Güvenilir ve son derece sünnete bağlı bir râvidir. Buhârî, "Sahih"ine onun hadislerinden 281 tanesini almıştır. Cemaziyelahir 220'de (Haziran 835) Askalan'da vefat etmiştir.²⁴⁸ Şu'be b. Haccâc, İbn Ebû Zi'b ve Leys b. Sa'd gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Buhârî, Ebû Dâvûd, İbn Mâce, Nesâî, Taberânî, Dârimî, Ebû Hâtim vb. âlimler ilim tahsil etmiştir.²⁴⁹ İsmail Cerrahoğlu, "*Tefsirde Mücahid ve Ona İsnad Edilen Tefsir*" adlı makalesinde Âdem b. Ebû İyâs'ın Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet ettiğini zikretmiştir.²⁵⁰ Ayrıca Âdem b. Ebû İyâs Rebî'den "*Allah yaşlıları az hesaba çeker.*"²⁵¹ hadisini merfû olarak rivayet etmiştir.

1.10.3. Vekî b. el-Cerrâh (ö.197/ 812)

Tam adı, Vekî b. Cerrâh b. Melih b. Adî b. Fers Ebû Süfyan b. Haris b. Amr b. Ubeyd b. Ruas b. Kilab b. Rebîa b. Amr b. Sasaatededir.²⁵² el-Küfî,²⁵³ el-hafızdır,²⁵⁴ Künyesi Ebû Süfyan'dır,²⁵⁵ Kays Aylan kabilesindedir, Küfeli'dir.²⁵⁶ Küçük yaşta hadis rivayet etti.²⁵⁷ Hadisleri çoktur, sikadır, güvenilen kişidir, yüce ve hüccettir.²⁵⁸ Doğum tarihi ve vefat tarihi

²⁴⁵ Buhârî, *Duâfâi's- Sağir*, Thk. Mahmud İbrahim Zaid, s.47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91; Buhârî, et-*Târîhu'l-Kebir*, c.3, s.243; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

²⁴⁶ Hadisin isnadı:.. Süleyman b. Ahmed → Hafs b. Ömer er-Rakî → Kubeys b. Utbe → Süfyan es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî'dir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 229.

²⁴⁷ Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s. 115.

²⁴⁸ DİA (Türkiye Diyanet Vakfı Ansiklopedisinin 1. cildinde geçen bu maddenin müellifi DİA olarak kaydedilmiştir), Bkz. "Âdem b. Ebû İyâs", *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 364.

²⁴⁹ DİA, "Âdem b. Ebû İyâs", s. 364; Sandıkçı, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, s.115.

²⁵⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c.3, s.247; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 90-91; Cerrahoğlu, İsmail, "Tefsirde Mücahid ve Ona İsnad Edilen Tefsir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIII, s. 4.

²⁵¹ Hadisin tariki ...Âdem b. Ebû İyâs → Babam → Rebî' b. Sabîh → Hasan el-Basrî'dir. İbn Hacer, Askalânî, *el-İsâbe fi Temyizi's- Sahabe*, thk. Ali Muahmmmed el-Becâvî, Darü'l-Ceyl yy, Beyrut h. 1412, 1. Bsk, c.4, s. 249.

²⁵² Buhârî, et-*Târîhu'l-Kebir*, Darü'l Kütübü'l İlmiye yy, Lübnan-Beyrut 1986, c. 4, s. 179; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 311; İbn Sa'd, et-*Tâbâkâtu'l-Kebir*, Hancı yy, Kahire 2001, 1. Bsk, c. 8, s. 517.

²⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 311.

²⁵⁴ Buhârî, et-*Târîhu'l- Kebir*, c.4, s. 179; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 311.

²⁵⁵ İbn Sa'd, et-*Tâbâkâtu'l-Kebir*, Thk. Doktor Ali Muhammed Ömer, c. 8, s. 517.

²⁵⁶ Buhârî, et-*Târîhu'l- Kebir*, c.4, s. 179.

²⁵⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 313.

²⁵⁸ İbn Sad, et-*Tâbâkâtu'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

kesin olarak bilinmemekle birlikte hicrî 127, 128 veya 129'da doğdu, hicrî 196 veya 197'de²⁵⁹ Muhammed b. Hârûn hilafetinde²⁶⁰ Muharrem ayının²⁶¹ aşure günlerinde²⁶² hac dönüşünde²⁶³ Feyd'te vefat ettiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.²⁶⁴ Hadis ilminde sika, salih, abid, hafız ve mutkin kabul edilmiştir. Ayrıca Vekî' hıfzından hadis aktarır ve mana ile hadis rivayet eder.²⁶⁵ İkrime b. Ammâr, Hişâm b. Urve, A'meş, İbn Ebû Leylâ, İbn Cüreyc, Evzâî, Mâlik b. Enes, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc ve Hammâd b. Seleme,²⁶⁶ Rebî' b. Sabîh gibi âlimler hocalarından bazılarıdır.²⁶⁷ Kendisinden Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî, Ahmed b. Hanbel, Ali b. Medîni, Yahyâ b. Maîn gibi âlimler ilim tahsil etmişlerdir.²⁶⁸ Rebî' b. Sabîhten hadis rivayet etmiş,²⁶⁹ rivayet ettiği hadis sayısı yirmidir. Ayrıca Ebû Ümame ile ilgili hadisi Rebî' b. Sabîh'ten rivayet etmiştir.

1.10.4. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî(ö. 204/ 819)

Asıl adı Ebû Dâvûd Süleyman b. Dâvûd b. el-Cârûd et-Tayâlisî'dir, hicrî 133 (750-51) yılında doğdu; Farisî, Zübeyrî, Basrî nisbeleriyle anılır, annesi Beni Nasr b. Muâviye'ye ait İranlı bir cariyedir. Basralı bir hadis âlimi olan ve Müsned sahibi Ebû Dâvûd'un hafızası güçlü olduğundan çevresince "ilim dağı" olarak anılmıştır. Müzakereci bir yapıya sahiptir.²⁷⁰ Hicrî ikinci asrın sonlarına doğru bazı hadis âlimlerinin Hz. Peygamber'in hadislerine /merfûata tahsis olunan hadis yazmaya başladığı görülür. Bu tür eserlerin ilki Tayâlisî'nin Müsned'i olarak bilinmektedir.²⁷¹ Aslen İranlı olup ilk müsned telif eden kişi olarak kaynaklarda yer edinmiştir. Bin kadar şeyhten hadis yazmıştır. Geniş bir hadis kültürüne ve güçlü bir hafızaya sahiptir.²⁷² Ebû Dâvûd'un Süneni ahkâm hadislerini kendine özgü bir tertiple ele almasından dolayı Sahihayn'dan sonra Kütüb-i Sitte'nin üçüncü kitabı olarak

²⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 314; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.4, s. 179; İbn Sad, *et-Tâbâkâtu'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

²⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtu'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

²⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtu'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

²⁶² İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 314.

²⁶³ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 314; İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtu'l-Kebir* c. 8, s. 517.

²⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 314; İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtu'l-Kebir* c. 8, s. 517.

²⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, c. 4, s. 314.

²⁶⁶ Mehmet Emin Özafşar, "Vekî' b. Cerrâh" *DİA*, İstanbul 2013, c.43, s. 8.

²⁶⁷ Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, s.47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.3, s.243; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

²⁶⁸ Özafşar, "Vekî' b. Cerrâh" c.43, s. 8-9.

²⁶⁹ Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, s.47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.3, s.243; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

²⁷⁰ Halit Özkan, "Tayâlisî", *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 188.

²⁷¹ Aydın, Nevzat, Hadislerin ilk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme, *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, sayı: 31, s. 221- 222.

²⁷² Erkaya, Musa, Hicri III. Asır İtibariyle Basra'da Hadis Faaliyetlerine Genel Bir Bakış, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13: 1, 2008, s. 181-182.

kabul görmüştür.²⁷³ Et- Tayâlisî'nin doğumu Emevîlerin yıkıldığı Abbasilerin kurulduğu döneme rastlamaktadır.²⁷⁴ Etbau't-tabîinden olan Ebû Dâvûd, Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis kutuplaşmasında Ehl-i Hadis tarafında yer almış,²⁷⁵ Cüzzam hastalığına yakalanıp Basra'da vefat etmiştir.²⁷⁶ Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet etmiş,²⁷⁷ rivayet ettiği hadis sayısı on üçtür. Ayrıca gıybet ile ilgili hadisi Rebî' b. Sabîh'ten merfû olarak rivayet etmiştir.²⁷⁸

1.10.5. Ali b. Ca'd (ö. 230/ 844-45)

Tam adı Ali b. Ca'd b. Ubeyd²⁷⁹ Ebû Hasan el-Cevherî²⁸⁰ Ebû Hasan el-Bağdadî'dir,²⁸¹ Haşimoğullarının mevalisidir;²⁸² İmam, hafız, Bağdat'ın müsnedidir.²⁸³ Ali b. Ca'd, Bağdat'ın kuruluşundan on yıl büyüktür.²⁸⁴ Hicrî 133, 134 veya ²⁸⁵ 136 yılında doğdu.²⁸⁶ Hicrî 230 yılında Receb ayının bitmesine yedi gün kala cumartesi günü²⁸⁷ Beyt'ü-l Arab'da vefat etti.²⁸⁸ Bab'ü-l Harp mezarlığında defnedildi.²⁸⁹ Maden cevheri ile uğraştığından dolayı kendisine el-Cevherî nisbesi verilmiştir. Bağdat muhaddisleri arasında Şu'be'nin hadislerini en iyi bilen kişi olarak tanınır. Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyenlere karşı çıkamayacağını, sahabe ve seleften bazılarına dil uzatması sebebiyle Ahmed b. Hanbel gibi âlimler ondan hadis rivayet etmeyi uygun görmemişlerdir. Buhârî ve Ebû Dâvûd gibi âlimler Ali b. Ca'd'ın bazı rivayetlerine yer vermişlerdir. En çok hadis rivayet eden öğrencisi Ebû Kasım el-Begavî'dir. Hocası Ali b. Ca'd'ın hadislerini el-Cadiyat adıyla bir araya getirmiştir.²⁹⁰ Hadiste sika, saduk ve hafız kabul edilir.²⁹¹ Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet

²⁷³ Karakaya, Zühal, "Ebû Davud'un Sünen'inde Metrük veya Metrükü'l Hadis Raviler ve Rivayetleri", *Hadis ve Sıyer Araştırmaları Meridyen Derneği Dergisi*, c. III, sayı: 2, 2017, s. 9.

²⁷⁴ Işık, Mükremin, *Ebû Davud Et-Tayâlisî ve Müsnedi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008, s. 11.

²⁷⁵ Işık, *Ebû Davud Et-Tâyâlisî ve Müsnedi*, s. 32.

²⁷⁶ Demil, Emine, Ebû Dâvûd Et-Tayâlisî'nin (ö.204/ 819) Müsnedi ve Rivayet Üslûbu, *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak 2015, 9 (17), s. 402.

²⁷⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s.247; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'i'r-Ricâl*, c.9, s. 90-91.

²⁷⁸ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 230.

²⁷⁹ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Muhammed Naim Arkesusi, c.10, s. 459; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360.

²⁸⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360.

²⁸¹ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 459.

²⁸² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360; Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460.

²⁸³ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 459.

²⁸⁴ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360; Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 461.

²⁸⁵ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460-460 dipnot; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 366.

²⁸⁶ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460 dipnot.

²⁸⁷ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 366; Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

²⁸⁸ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

²⁸⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 366.

²⁹⁰ Kemal Sandıkçı, "Ali b. Ca'd", *DİA*, İstanbul 1989, c.2, s. 384.

²⁹¹ Zehebî, *Sıyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

etmiştir.²⁹² Ayrıca Rebî' b. Sabîh'ten peygamberimizin haccı ile ilgili hadisi merfû olarak rivayet etmiştir.²⁹³

1.10.6. Abdullah b. Mübârek (ö.181/ 797)

Tam adı Ebû Abdürrahman Abdullah b. Mübârek b. Vâzih el-Hanzalî el-Mervezî olup Tebeu't-Tabiin'in ileri gelenlerinden muhaddis, zâhid ve fakihdir. Hicrî 118'de (797) Merv'de doğdu, babası Türk'tür. İlim tahsil etmek için çeşitli bölgelere seyahatler yapmıştır. Merv'de hadisleri ilk tedvin eden âlimdir. Kendi döneminde hadisleri en iyi bilenlerden kabul edilmiş, fikhû'l- hadisın önde gelen isimlerindendir. Fıkıhta Ebû Hanîfe'nin metodunu benimsemiştir. Şairliği ile de ön plana çıkmıştır. Tedlisi çok çirkin affedilmez hatâlardan saymıştır.²⁹⁴ Mâ'mer b. Râşid, Evzâî, A'meş, Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne gibi âlimler hocalarından bazılarıdır. Kendisinden Mâ'mer b. Râşid, Süfyân es-Sevrî, Abdurrahman b. Mehdî, Abdürrezak b. Hemam, Yahyâ b. Maîn gibi âlimler ilim tahsil etmişlerdir.²⁹⁵ Rebî'den hadis rivayet etmiş,²⁹⁶ Rebî'den rivayet ettiği hadis sayısı ikidir.

1.10.7. Abdurrahman b. Mehdî (ö. 198/ 813-14)

Asıl adı Ebü Saîd Abdurrahman b. Mehdî b. Hasan el-Basrî el-Anberî olup Tebeu't-Tabiin'nin tanınmış hadis hafızı ve fıkıh âlimidir. Hicrî 135'te (752) Basra'da doğmuş olabileceği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İnci ticareti ile uğraştığından dolayı el-Lü'lû nisbesiyle anılmıştır. Mu'tezile ve Cehmiyye fırkalarının Allah'ın sıfatları konusundaki görüşlerini reddedip İslam akaidini savunmuştur. İki günde bir hâtim indirdiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Basra'da vefat etti.²⁹⁷ Hocalarından bazıları Şu'be b. Haccâc, Mâlik b. Enes, Süfyân b. Uyeyne, Süfyân es-Sevrî'dir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn, İshâk b. Râhûye, Abdullah b. Mübârek gibi âlimler kendisinden ilim tahsil etmişlerdir.²⁹⁸ Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet etmiş,²⁹⁹ Ayrıca Yahyâ b. Maîn'in Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet etmediğini Abdurrahman b. Mehdî'nin ise Rebî'den hadis rivayet ettiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.³⁰⁰

²⁹² Zehebî, *Mizânu'l İtidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c.2, s. 41; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91.

²⁹³ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

²⁹⁴ Raşit Küçük, "Abdullah b. Mübarek", *DİA*, İstanbul 1988, c. 1, s. 122-123.

²⁹⁵ Küçük, "Abdullah b. Mübarek", s. 123.

²⁹⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c.3, s.247; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 90-91.

²⁹⁷ Mücteba Uğur, "Abdurrahman b. Mehdi", *DİA*, İstanbul 1988, c.1, s. 167-168.

²⁹⁸ Mücteba Uğur, "Abdurrahman b. Mehdi", c.1, s. 167-168.

²⁹⁹ Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, s.47; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s.132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91; Buhârî, *et-Târîhu'l- Kebir*, c.3, s.243; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

³⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 91.

İKİNCİ BÖLÜM

2. REBÎ' B. SABÎH'İN HADİS RİVAYETİNDEKİ YERİ

Rebî' b. Sabîh Basra'da hadisleri ilk tasnif yapan âlim olduğu için önemli bir muhaddistir. Çünkü ilk tasniflerden sonra diğer âlimler bu âlimlerin izledikleri yolu takip etmiş, müsned vb. kitaplar oluşturmuşlardır. Her ne kadar Rebî'nin hadisleri genel olarak zayıf görülmüşse de rivayet ettiği hadislerle amel edilmiş ve fıkıh, sosyal hayat gibi alanlara etki etmiştir. Ayrıca Rebî' b. Sabîh tarikiyle günümüze ulaşmış hadisler âlimler tarafından kabul görmüş ve kitaplarda yer edinmiştir. Ayrıca Buhârî, Tirmizî, İbn Mâce gibi Kütüb-i Sitte müellifleri Rebî' b. Sabîh'ten hadis rivayet etmiştir.³⁰¹

2.1. Rebî'b. Sabîh'in Tedvin ve Tasnifteki Rolü

İslamın yayılması, sahabenin farklı bölgelere dağılması, fetihlerin artması, sahabenin çoğunun vefat etmesi, zabtın zayıflaması, sahabenin arkadaşları ve onlara tabi olanların birbirlerinden ayrılması gibi nedenlerden dolayı âlimler hadislerin tedvinine ihtiyaç duydu ve ilk tedvinler yapıldı. Hicrî birinci asrın sonu ile hicrî ikinci asrın başı tedvinin başlangıcı kabul edilir. Asıl hadis eserlerinin ortaya çıkışı ise ikinci asrın ilk yarısından sonraki döneme denk gelmektedir.³⁰² İbn Hacer hadislerin Hz. Muhammed (s.a.v), ashabı ve kibar-ı tâbiin devrinde tedvin edilmediğine temasla şöyle demiştir: "Bu dönemde hadisler iki sebepten dolayı câmilerde müdevven ve müretteb değildi. Birincisi, Kur'an-ı Kerimle karışma korkusundan dolayı sahabenin tedvinden menedilmeleri; ikincisi ise hafızalarının vüs'atı ve zihinlerinin akıcılığı idi. Çoğu yazı bilmiyordu. Fakat tabiin devrinin sonlarına doğru ulemanın muhtelif şehirlere dağılması, havâric, kader münkirleri gibi bidat ehlinin ortaya çıkması üzerine, âsârın tedvini ve bâblara göre tasnifi başladı. Bu işe ilk defa girişenlerin başında Rebî' b. Sabîh, Said b. Ebû Arûbe ve diğerleri vardı. Bunlar, üçüncü tabakaya gelinceye kadar her babı ayrı ayrı tasnif ediyorlardı."³⁰³

³⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 287; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s.89; İbn Hacer, *et-Takribu't-Tehzîb fi Ricâli Kütüb-i Sitte*, c.1, s. 347.

³⁰² Malik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta*, thk. Takiyüddin Nedvi, Kalem yy, Dımeşk 1991, c.1,s.27; Süyûtî, Abdurrahman b. Ebubekir, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*, thk. Abdülvahab Abdullatif, Mektebetü'r- Riyad yy, Riyad tarihsiz, c.1, s. 89.

³⁰³ Malik b. Enes, *Muvatta*, c.1,s.27; Süyûtî, *Tedribu'r-Râvî fi Şerhi Takribi'n-Nevevî*, c.1,s.89; Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s.206; İbn Hacer, *Hedyu's-Sârî*, s.6; <http://www.alkhaleej.ae/supplements> 21.05.2020.

Kaynaklarda ilk tasnif ile ilgili bilgi verilirken Basra'da er-Rebî' b. Sabîh (ö.160), Sa'îd İbn Ebû Arûbe (ö.156), Hâmmad b. Seleme (ö.167); Yemen'de Halid b.Cemîl ve Ma'mer b. Râşid (ö.153); Mekke'de İbn Cüreyc (ö.150), Süfyân b. Uyeyne (ö.198); Kûfe'de Süfyân es-Sevrî (ö.161), İbn Ebû Zâ'ide (ö.193); Şam'da el-Velid b. Müslim (ö.195), Rey'de Cerîr b. Abdülhamid (ö.182), Horasan ve Merv'de Abdullah b. Mübarek (ö. 181)" gibi âlimler zikredilmektedir.³⁰⁴ Hadisleri tasnif eden âlimler aynı çağda yaşadıklarından dolayı İslam tarihinde ilk tasnifi yapan âlimin kim olduğu tam olarak bilinmemektedir. Bundan ötürü bazı âlimler İslam tarihinde ilk tasnif yapan âlimi İbn Cüreyc, bazıları İmam Malik, bazıları da Rebî' b. Sabîh olduğunu söylemişlerdir.³⁰⁵ Bu bilgi ihtilafı olmakla birlikte bir görüşe göre İslam tarihinde ilk tasnifi yapan âlim Rebî' b. Sabîh olarak geçmektedir.³⁰⁶ Kanaatimizce Rebî b. Sabîh'in Basra'da ilk tasnif yapan âlim olması kuvvetle muhtemeldir. Zira Rebî' b. Sabîh; Süfyân es-Sevrî, Abdullah b. Mübarek gibi âlimlerin hocasıdır. Süfyân es-Sevrî ve Abdullah b. Mübarek tasnifte rol almıştır. Dolayısıyla bu durum Rebî'nin ilk tasnif yapan âlimlerden olduğu görüşünü kuvvetlendirmektedir.

Mütekaddimun âlimlerinden³⁰⁷ olan Rebî, büyük hadis âlimi kabul edilmekle birlikte³⁰⁸ elde ettiğimiz bilgilere göre Rebî' b. Sabîh ve başkaları sadece merfû hadisleri değil mevkuף hadisleri de cemetmişlerdir.³⁰⁹ İlk tasnif ile birlikte Basra'da hadisleri ilk defa tasnif edip bablara ayıran âlimler er-Rebî b. Sabîh (ö.160/776), Sa'îd İbn Ebû Arûbe (ö.156/772) ve Hammâd b. Seleme'dir (ö.161/783).³¹⁰ Muhtelif eserlerde hadisi ilk tasnif eden kişiler hakkında birden fazla âlimin ismi zikredilmiştir. Bazıları Basra'da hadisleri ilk tasnif eden âlim olarak Rebî b. Sabîh'i gösterirken bazıları da onun hakkında hiç bilgi vermemiştir. Râmhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî Ve'l-Vâî* adlı eserinde şöyle demiştir: "*Benim bildiğim kadarıyla hadisleri bablara göre tasnif edenler, Basra'da Rebî b. Sabîhtir sonra Sa'îd b. Ebû Arübedir.*"³¹¹ Bazı kaynaklarda ise Basra'da ilk tasnif ve tevbib faaliyetinde

³⁰⁴ Ramhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, s. 650-651.

³⁰⁵ Malik b. Enes, *Muvatta*, c.1, s. 27.

³⁰⁶ Malik b. Enes, *Muvatta*, c.1, s. 27.

³⁰⁷ Cevzî, Cemaluddin Ebû Ferac Abdurrahman, *Telkihü'l-Fuhumî Ehlî'l-Eseri ve'l-Uyunî't- Târîhu'l-Siyer*, Darul-Erkam yy, Beyrut 1997, c.1, s. 334.

³⁰⁸ Çiftçi, *Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*, s. 44.

³⁰⁹ Çiftçi, *Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*, s. 58; Çap, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuף İlişkisi*, s. 68.

³¹⁰ Süyûtî, Celaleddin, *Tedribü'r-Râvî*, (çev. Muhammed Enes Topgöl), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019, s.172; Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi (Hadislerin Hz. Peygambere Aidiyetini Belirleme Yolları)*, Emin yy, Bursa 2016, s. 93.

³¹¹ Ramhürmüzî, *el-Muhaddisü'l-Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l-Vâî*, s. 650; Özdemir, *İbadiye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî' b. Habib'in Müsnedi*, s. 46; Yücel, *Hadis Tarihi*, s. 49; Karakaş, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, s. 160; Sezgin, *Buhari'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, s. 82-86; Adnan Demircan, Murat Akgündüz,

bulunan Rebî' b. Sabîh (ö.160/777), Saîd b. Arube ve Hammâd b. Seleme olarak geçmektedir.³¹² Kâtip Çelebi hadisleri ilk tasnif eden âlimleri zikrederken Rebî b. Sabîh'i, Rabi b. Mes'ud b. Sabîh olarak zikretmiştir. Mâlik b. Enes de *Muvatta* adlı eserinde Rebî b. Sabîh, Saîd b. Ebû Arûbe ya da Hammâd b. Seleme'den birisinin Basra'da ilk tasnif yapan kişi olduğunu söylemiştir.³¹³ Buhârî ise *Kitâbu'd-Duâfâi'r-Ricâl* adlı eserinde Basra'da hadisleri ilk tasnif eden ve hadisleri konularına göre bablara ayıran ilk kişinin Rebî b. Sabîh olduğunu zikretmiştir.³¹⁴ Bu bilgiler ışığında hocalık yaptığı âlimler göz önünde bulundurularak Rebî' b. Sabîh için Basra'da ilk tasnif yapan âlim olduğunu söylememiz mümkündür.

İkinci asrın ortalarında üçüncü tabakanın büyükleri çikana kadar ilk hadisleri toplayan kişi Rebî' b. Sabîh, Said b. Ebu Arûbe ve onların dışında kalanlardır. İbn Hacer burada جمع lafzını kullanarak hadisleri toplayan kişinin Rebî' b. Sabîh olduğunu söylemiştir. Bu ifadeden hadisleri tedvin eden kişi değil de tasnifi anlamaktayız. Büyük ihtimalle burada kastedilen tasniftir. İkinci asrın ortalarında üçüncü tabakanın büyükleri ahkâm hadisleri de tedvin ettiler. Âlimler başka memleketlere dağılınca Hâricî, Rafîzî ve Kadercî anlayışların çoğaldıklarını gördüklerinde ahkâm hadisleri de toplamaya başladılar. Tabiinlerin son döneminde eserlerin tedvini ve hadislerin bablara ayrılması başladı. İmam Malik "*Muvatta*" adlı eserinde Hicaz'ın güçlü hadislerini, Sahabe, Tabiîn ve onlardan sonra gelenlerin sözleri ile eşleştirdi. Mekke'de İbn Cüreyc, Şam'da Evzâî, Kûfe'de Süfyân es-Sevrî, Basra'da Hammad b. Seleme, Vasit'da Huşeym, Yemen'de Ma'mer, Horasan'da İbn Mübarek, Rey'de Cerir b. Abdülhamid hadisleri toplayan ilk âlimlerdir. Bu âlimler çağdaş olduğu için hangi âlimin daha önce hadis topladığı tam olarak bilinmemektedir.³¹⁵

Rebî' b. Sabîh ve diğer âlimlerin tasnif³¹⁶ faaliyetleri hadislere ulaşmayı kolaylaştırdığından hadis ilmine katkılar sağlamıştır. İlk tedvin ve tasniflerden sonra diğer

Çeşitli Yönleri İle İslam Medeniyeti, Siyer yy, İstanbul 2017, s. 466; Yücel, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, s.156.

³¹² Özşenel, Mehmet, "Hadiste ilk Musannifler ve Ebu Hanife'nin Tasniftteki Rolü", *Ekev Akademi Dergisi*, 2008, 12 sayı:34(kış), s 194-197.

³¹³ Malik b. Enes, *Muvatta*, Talik. Muhammed Fuat Abdülbaki, Darü'l İhya Turâsî'l-Arabî yy, Beyrut- Lübnan 1985, s. Önsüz.

³¹⁴ Buhârî, *Kitâbu'd-Duâfâi'r- Ricâl*, Thk. Mahmud İbrahim Zaid, Dar'ü-l Marife yy, Lübnan- Beyrut 1986, s.47 dipnot.

³¹⁵ Malik b. Enes, *Muvatta*, c.1, s. 27.

³¹⁶ Tasnif: düzenlemek, hadisleri belli bir sıraya göre sınıflandırarak eser meydana getirmek anlamlarına gelir. Tasnif sözcüğünün umumi adı Mûsânneftir. Tasnif sözcüğünden türeyen Mûsânnef kelimesinden kasıt, başlangıçtaki mevcut bilgilerin belli bir sıraya göre kitap haline getirilmesi iken süreç içerisinde hadis malzemesinin konularına göre tertib edildiği kitap manasına gelmiştir. Mûsânnefler sayesinde aranılan

âlimler bu âlimlerin izledikleri yolu takip ederek hadis yazmaya devam etmişlerdir. Ayrıca bu tasnifler sınırlı ve kurallı bir şekilde yazılmakta idi.³¹⁷ Verdiğimiz bilgiler ışığında Rebî' b. Sabîh için Basra'da ilk musannif ve hadisleri bablara ayıran ilk âlim olduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Rebî' b. Sabîh'e Yönelik Ta'dil Değerlendirmeleri

Hadis ilmi ile uğraşan her muhaddis, diğer âlimler tarafından cerh veya tadil edilmiştir. Bu muhaddislerden biri olan Rebî' b. Sabîh'e yönelik ta'dil değerlendirmeleri de önem arz etmektedir. Biz de bu başlıkta Rebî' b. Sabîh'e yönelik ta'dil değerlendirmelerini inceledik.

İbn Maîn: "*Rebî' b. Sabîh sikadır*" demiştir. Bazı âlimler, İbn Maîn'e Rebî' b. Sabîh ve Mübârek b. Füdâle hakkında soru sordu cevaben ikisinden de hadis almakta sakınca olmadığını söylemiştir.³¹⁸ Yahyâ b. Maîn'e Rebî' b. Sabîh'in nasıl bir şahsiyet olduğu sorulmuştur. Yahya buna cevaben "*Rebi b. Sabîh zararsız bir insandır, onda herhangi bir sakınca yoktur.*" demiştir. Kendisine Mübârek b. Füdâle mi yoksa Rebî' b. Sabîh mi daha sevimlidir gibi çeşitli sorular da yönlendirilmiştir.³¹⁹

Osman ed-Dârimî, Rebî' b. Sabîh hakkında İbn Maîn'e soru sorduğunu ve İbn Maîn'in Rebî hakkında hadislerini almada bir sakınca olmadığını fakat Rebî b. Sabîh'i fazla övmediğini aktarmıştır. Bunun üzerine İbn Maîn'e, Rebî mi yoksa Mübarek mi sana daha sevimlidir? diye sorduğunu, cevaben her ikisini de kabul etmediğini söylemiştir. Osman ed-Dârimî'ye göre Mübârek b. Füdâle Hasan el-Basrî'den işittiği rivayetlerde Rebî b. Sabîh'ten daha üstündür fakat tedlis yapmış olabileceğini söyler.³²⁰

Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn'e Mübârek b. Füdâle hakkında soru sorduğunu Yahya'nın cevaben Mübarek'in hadislerini zayıf gördüğünü, zayıflıkta Rebî' b. Sabîh gibi olduğunu nakleder.³²¹ Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn'e Mübârek b. Füdâle ile ilgili soru sormuştur. Yahya cevaben "*Hadisleri zayıftır, zayıflıkta Rebî' b. Sabîh gibidir.*" demiştir.³²² Ahmed b. Hanbel kendisi ise Rebî hakkında şu sözleri zikretmiştir: "*Rebi b.*

hadislere kolay bir şekilde ulaşılmıştır. Bundan dolayı ilk tasnifler önemli bir konumda yer alır.³¹⁶ Hatiboğlu, "Musannef", s. 235.

³¹⁷ Malik b. Enes, *Muvatta*, c.1, s. 27.

³¹⁸ Sika: adalet ve zabt vasıflarına sahip raviler için kullanılan ta'dil lafızlarındandır. Zabtı tam olmasa da adil olan raviler için kullanılır. Ahmet yücel, "Sika", *DİA*, İstanbul, c. 37, s. 175; Aydın, *Hadis Isulahları Sözlüğü*, s. 138.

³¹⁹ İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 132.

³²⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 247; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 132.

³²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 92.

³²² İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 132.

*Sabîh'ten hadis almada sakınca yoktur;*³²³ *o, salih bir adamdır.*"³²⁴ Ahmed b. Hanbel'e, Rebî b. Sabîh mi yoksa Mübarek mi sana daha sevimlidir? sorusu sorulması üzerine Ahmed cevaben "*Rebî bana Mübarekten daha sevimlidir. Mübarek mürsel hadisleri aktarırdı. Hadisleri güçlü değildir.*" diye cevap vermiştir.³²⁵

Es-Sâcî ve Müslim b. İbrahim, Şu'be b. Haccâc'ın: "*Rebî b. Sabîh benim nezdimde Müslümanların önderlerindedir.*" sözünü nakletmişlerdir.³²⁶ Nâsır b. Ali, Bişr b. Ömer'in Şu'be'nin yanına gittiğini ve Şu'be'nin şöyle dediğini nakleder: "*Benim konuşmadıklarımı benden duymuş gibi aktarıyorsunuz. Rebî' b. Sabîh aleyhinde konuştuğumu sizden kim işitti? Rebî b. Sabîh'e gidip kendinizi yalanlamadığınız müddetçe vallahi hiçbir hadis söylemeyeceğim. Muhakkak Rebî b. Sabîh'te öyle hasletler var ki başka adamlarda bir tanesi bile olsa adam o bir tane haslet ile önder olur.*" demiştir. Aynı kaynakta Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Şu'be'nin Rebî hakkında şöyle dediğini nakleder: "*Yücelikte Ahnef'in ulaşamadığı seviyeye Rebî' b. Sabîh ulaşmıştır.*"³²⁷ Ayrıca Şu'be'nin "*Müslümanların önde gelenleri arasındadır*" sözü ravinin adalet sahibi olduğunu göstermektedir.³²⁸

Zehebî, Rebî hakkında "*Rebi b. Sabîh'in konumu yücedir. Basra'nın zâhid ve âbidlerindedir. Onun evi geceleyin beytü'n nahleye (bal arısının evine) benzemektedir.*" sözlerini dile getirmiştir. Muhammed b. Selâm el-Cümmahî, Vesîk b. Yûsuf es-Sekafi'nin şöyle dediğini nakleder: "*Rebi b. Sabîh'ten daha büyük bir adam görmedim.*"³²⁹

Ebu'l Velîd, Rebî b. Sabîh'in tedlis³³⁰ yapmadığını Mübarek b. Füdâle'nin daha fazla tedlis yaptığını dile getirmiştir.³³¹ Başka bir yerde de Ebu'l Velîd Rebî b. Sabîh için "*Kim Rebî aleyhinde konuşmuşsa Rebî onlardan daha üstündür.*"³³² demiştir. Zannımızca burada tahkik hatâsı yapılmıştır. Gerçekten tedlis yapmış olsaydı Rebî b. Sabîh'in rivayet ettiği hadisleri kendisi rivayet etmezdi. Ebû Dâvûd, Ebu'l Velîd'in Rebî b. Sabîh hakkında: "*Rebi b. Sabîh*

³²³ Zehebî, *Siyerü A'lâmül Nübelâ*, c. 7, s. 288-289; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 92.

³²⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 247; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 92.

³²⁵ Nisâbü'rî, *Mesail'i Ahmet b. Hanbel*, c.2, s. 198.

³²⁶ Zehebî, *Siyerü A'lâmül Nübelâ*, c. 7, s. 288; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.3, s. 132; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248.

³²⁷ Zehebî, *Mizânul İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c.2, s. 41-42; Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288-289.

³²⁸ Halil İbrahim Turhan, *Rical Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk İki Asır)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015, Bsk. 1, s. 173.

³²⁹ Zehebî, *Siyerü A'lâmi'n-Nübelâ*, c. 7, s. 288-289.

³³⁰ Tedlis: Sözlükte "bir şeyin kusurunu gizlemek" anlamına gelir. Terim olarak ise "Ravinin görüşmediği ya da gördüğü halde kendisinden hadis işitmediği hocasından işittiği zannını uyandıracak biçimde rivayete bulunmasıdır." Bünyamin Erul, "Tedlis", *DİA*, İstanbul 2011, c. 40, s. 262.

³³¹ İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.3, s. 132; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 247; Zehebî, *Mizânul İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c. 2, s. 41; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s.92.

³³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 92; Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, Thk. Mahmud İbrahim Zaid, s.47 dipnot; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s.247; Zehebî, *Mizânul İ'tidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c.2, s. 41.

aleyhinde konuşan kim olursa olsun Rebî' b. Sabîh onlardan daha üstündür." dediğini nakleder.³³³ İbn Adî, Rebî' b. Sabîh hakkında salih, müstakim hadislerinin olduğunu ve gerçekten de münker³³⁴ hadislerinin bulunmadığını,³³⁵ kendisinde ve rivayetlerinde herhangi bir sakınca olmadığını ümit ettiğini söylemiştir.³³⁶ Harmele, İmam Şâfî'nin Rebî' b. Sabîh hakkında "*Gazvelere çok katılan bir adamdır. Kişi sanatıyla övülmediği zaman boynu ince kalır.*" beyanını nakletmiştir.³³⁷

İbn Medînî, Rebî hakkında "*Benim nezdimde salih bir insandır, fakat güçlü değildir.*" demiştir.³³⁸ Meymun, Halid b. Gadaş'ın Rebî' b. Sabîh hakkında şunları söylediğini nakleder: "*Hadisteki yönteminde salih bir adam fakat insanların muhtaç olabileceği hadisler Rebî'nin yanında bulunmaz.*" Meymun, Halid'in sanki Rebî b. Sabîh'i zayıf gördüğünü nakletmiştir. Ukaylî "*fî Duâfâi Basra*" adlı kitabında "*Rebi b. Sabîh Müslümanların önderlerindedir.*" demiştir.³³⁹ İclî: "*Rebi b. Sabîh'te herhangi bir sakınca yoktur.*" demiştir.³⁴⁰ Ahmed ve onun dışındakiler Rebî b. Sabîh'te herhangi bir sakınca olmadığını söylemiştir.³⁴¹

Ebû Zur'a er-Râzî, Rebî' b. Sabîh için şeyh, salih ve son derece doğru biri olduğunu söylemiştir. Ebû Hâtim de Rebî' b. Sabîh'in salih bir insan olduğunu fakat Mübarek'in kendisine daha sevimli olduğunu dile getirmiştir.³⁴² Buhârî, kefarete bölümünde Rebî b. Sabîh'i delil göstermiştir. İbn Mâce ve Tirmizî, Rebî b. Sabîh'ten hadis rivayet etmiştir.³⁴³ Rebî' b. Sabîh'in farklı tariklerden tedlis yapmadığını Buhârî nakletmiştir.³⁴⁴ İbn Hibbân, Rebî b. Sabîh'i mecruhlardan kabul etmiştir. İbn Hibbân'a göre Rebî' b. Sabîh "*Basra ehlinin zâhid ve abidlerindedir, teheccüd namazına çok kalktığından dolayı geceleyin evi bal arısının evine benzer, hadislerin çoğunda vehim sahibidir, farkında olmadan münker hadis bile rivayet etmiştir, ferd kaldığı zaman hadislerini delil göstermek beni şaşırtmaz, onun hadisleri Sikat*

³³³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 247; el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 92.

³³⁴ Münker: Sözlükte "İnkâr etmek, bilmemek, hoş karşılamamak" anlamındaki nekr kökünün if'al kalıbından türemiştir. Zaman içerisinde farklı anlamlar yüklenilmiştir. Genel itibarıyla Zayıf bir ravinin sika raviye muhalif olarak rivayet ettiği hadistir. Bir başka tanım ise zayıf bir ravinin, daha zayıf bir ravi tarafından muhalif bir şekilde rivayet edilen hadis olarak tanımlanmıştır. Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis İstilahları*, s.171; Mehmet Efendioğlu, "Münker", *DİA*, İstanbul 2006, c.32, s. 13; Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, s.111.

³³⁵ İbn Adî Cûrcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.3, s. 132- 134; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 93.

³³⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 94.

³³⁷ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 247; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

³³⁸ Zehebî, *Mizânul İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c.2, s. 41; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248.

³³⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248.

³⁴⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 247-248.

³⁴¹ Zehebî, *Mizânul İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c.2, s. 41.

³⁴² İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 93.

³⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 94.

³⁴⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.9, s. 92.

hadislere uyum sağladığı zaman onun hadislerini delil göstermekte sakınca yoktur." demiştir.³⁴⁵ Ya'kûb b. Şeybe: "*Rebi b. Sabîh; dininde, yolunda, ahlakında salih, güvenilir, son derece doğru ve sikadır.*" demiştir.³⁴⁶

Rebî b. Sabîh ile ilgili tadil değerlendirmelerine bakıldığında Rebî b. Sabîh'in normal hayatında ibadete düşkün, doğru sözlü, güvenilir, önder, abid ve zâhid birisi olduğu görülmektedir. Rebî b. Sabîh ile ilgili yapılan tadil değerlendirmeleri şu şekilde tablo haline getirmek mümkündür.

Tadil eden Âlimler	Yorumlar
Şu'be b. Haccâc (ö. 160/776)	Rebi b. Sabîh benim nezdimde Müslümanların önderlerindedir. Yücelmede Ahnef b. Kays'ın ulaşamayacağı bir seviyeye Rebî b. Sabîh ulaşmıştır. Rebî b. Sabîh kendisini eleştiren herkesten daha üstündür.
İmam Şafî (ö.204/820)	Gazvelere çok katılan bir adamdır. Kişi sanatıyla övülmediği zaman boynu ince kalır.
Ebu'l Velîd (ö. 227/842)	Rebi b. Sabîh tedlis yapmıyordu. Mübârek b. Füdâle daha fazla tedlis yapıyordu.
Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848)	Rebî sikadır. Zararsız bir insandır. Hadislerinde bir sakınca yoktur.
İbn Medînî (ö. 234/848-849)	Salih bir adamdır.
Ebû Şeybe (ö.235/849)	Rebi b. Sabîh bizim nezdimizde salih bir adamdır.
Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)	Rebi b. Sabîh salih bir adamdır. Hadislerinde bir sakınca yoktur.
İclî (ö. 261/875)	Rebi b. Sabîh'te bir sakınca yoktur.
Ya'kûb b. Şeybe (ö.262/875)	Rebi b. Sabîh; dininde, yolunda, ahlakında salih, güvenilir, son derece doğru ve sikadır.
Ebû Zur'a er-Râzî (ö. 264/877)	Şeyhtir. Salih'tir. Son derece doğru bir adamdır.

³⁴⁵ İbn Hibbân, *Kitâbu'l Mecerûhîn Mine'l Muhaddisîn*, c.1, s.365; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s.94 dipnot.

³⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 93; İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzib*, c. 3, s. 248.

Ebû Hâtim (ö. 277/890)	Rebî, salih bir insandır.
Ukaylî (ö. 322/934)	Rebi b. Sabîh Müslüman önderlerinden bir önderdir.
İbn Hibbân (ö. 354/965)	Rebi b. Sabîh Basra'nın en âbid en zâhid adamlarındandır. Tehecüd namazına çok kalktığından dolayı evi bal arısına benzediğini söylemiştir.
İbn Adî (ö. 365/976)	Rebi b. Sabîh'in salih ve müstakil hadislerinin olduğunu onun hadislerinde münker hadis görmediğini söylemiştir.
Zehebî (ö. 748/1348)	Rebî' nin konumu yücedir. Basra'nın âbid ve zâhidlerindedir. Onun evi bal arısının evine benzer.
Vesîk b. Yusuf es-Sekafî (ö.??/?)	Rebi b. Sabîh'ten daha büyük bir adam görmedim.
Halid b. Gadaş (ö. ??/?)	Rebi b. Sabîh yönteminde salih bir adamdır. Fakat insanın muhtaç olabileceği hadisler onun yanında bulunmaz.

2.3. Rebî' b. Sabîh'e Yöneltilen Cerh Değerlendirmeleri

Rebî b. Sabîh'i tadil edenler olduğu gibi cerh edenler de olmuştur. Dönemin siyasi çalkantıları farklı görüşlerin hâkim olması, Ehl-i Rey ve Ehl-i Hadis gibi ekollerin ortaya çıkması hadisçilerin eleştirilmesine sebebiyet vermiştir. Önceki sayfalarda Rebî b. Sabîh'e yönelik yapılan müspet fikirler üzerinde durulmuştur. Şimdi ise Rebî' b. Sabîh'e yönelik cerh bilgileri üzerinde durulacaktır.

Ebû Velîd, Rebî'nin tedlis yaptığını söylemiştir.³⁴⁷ Bizce Ebû Velîd kendisi ile çelişmektedir. Çünkü Ebû Velîd Rebî b. Sabîh'ten hadis rivayet etmiştir. Zannımızca âlimler tedlis yapan raviden bilerek hadis rivayet etmez. Rebî' b. Sabîh ile ilgili Tadil bölümünde de belirttiğimiz gibi tedlis yapan kişi Rebî' b. Sabîh olmayıp Mübarek b. Fudâle'dir.

Bazı âlimler Yahyâ b. Saîd'i Rebî b. Sabîh'ten hadis nakletmesi için zorladığını fakat Yahyâ b. Saîd'in Rebî b. Sabîh'ten hadis nakletmek istemediğini dile getirmişlerdir. Aynı eserde Yahyâ b. Saîd'in Rebî b. Sabîh'ten hadis naklettiği ve bu hadisi çok güzel bulduğuna

³⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 287.

dair bilgiler de mevcuttur.³⁴⁸ Bazı kaynaklara göre Yahya b. Saîd, Rebî b. Sabîh'ten hadis nakletmemiştir.³⁴⁹ İbn Medîni, Yahyâ el-Kattân'ın Rebî'den hadis naklettiğini görmedim demesi üzerine Yahyâ rivayet etmediğini ve Mübarek b. Füdâle'nin Rebî b. Sabîh'ten kendisine daha sevimli geldiğini söylemiştir.³⁵⁰ İbn Medîni: "*Salihdir, güçlü değildir.*"³⁵¹ Abdurrahman b. Mehdî'nin Rebî b. Sabîh'ten hadis naklettiği, Yahyâ el-Kattân'ın ise hadis rivayet etmediği ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.³⁵² Muhammed b. Abdullah b. Ammâr b. Mevsilî naklettiğine göre Yahyâ b. Saîd Rebî b. Sabîh'ten memnun değildi. Yahyâ b. Maîn, Rebî b. Sabîh'i ve Mübarek b. Füdâleyi hadisleri rivayet etmede zayıf görmüştür. Kaynakta hem bu bilgi yer almakta hem de bu eserin farklı bir yerinde Rebî' b. Sabîh'in hadislerinde herhangi bir sakınca olmadığı söylenilmektedir. Hemen akabinde hem Rebî b. Sabîh'i hem de Mübarek b. Füdâle'yi kabul etmediğini söylemiştir. Zannımızca burada Yahyâ b. Maîn kendisiyle çelişmektedir. Yaşanılan dönemde vuku bulan Mihne olayı, siyasi vb. durumlar âlimlerin görüşlerini etkilemiştir. Kendi görüşlerini kabul etmeyen âlimlerin hadisleri kabul edilmemiş ve zayıf görülmüştür. Çünkü Rebî' b. Sabîh'in rivayet ettiği hadisler kitaplarda yer almış ve önemli müellifler tarafından yazılmıştır.

Ebû Hayseme, İbn Maîn'den Rebî' b. Sabîh'in hadislerinin zayıf bulunduğunu nakletmiştir. Nesâî ve İbn Sa'd, Rebî' b. Sabîh'in hadislerini zayıf görmüşlerdir. Ebû Şeybe, İbn Medîni'nin Rebî b. Sabîh'i salih birisi olarak gördüğünü fakat hadislerini zayıf telakki ettiğini nakletmiştir. Fellâs'a göre Rebî' b. Sabîh hadiste güçlü olan isimlerden değildir.³⁵³ Başka bir yerde de Nesâî Rebî b. Sabîh'i Ebû Hayseme'den rivayet ettiği hadislerini zayıf gördüğü ile ilgili bilgi bulunmaktadır.³⁵⁴ Fellâs, Rebî' b. Sabîh'in bütün hadislerinin maklub olduğunu Affân'dan işittiğini söylemiştir.³⁵⁵ İbn Sa'd kendi kitabında Rebî' b. Sabîh'in hadiste zayıf olduğunu belirtmiştir. Aynı eserde Affân'ın Rebî' b. Sabîh'in hadislerini rivayet etmediği ile ilgili bilgiler de bulunmaktadır.³⁵⁶ Affân b. Müslim, Rebî'nin bütün hadislerinin

³⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 288-289.

³⁴⁹ İbn Adî Cûrcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 132; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c. 3, s. 242-243.

³⁵⁰ er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

³⁵¹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s.248; Cûzcânî, Ebû İshâk İbrahim b. Yakub, *Ahvali'r-Ricâl*, thk. Seyid Subh Bedri Semeraî, Mümemesetü'r-Risale yy, Beyrut-Lübnan Tarihsiz, s.123 dipnot; Buhârî, *Duâfâi's-Sağir*, s.47 dipnot; Zehebî, *Mizânul'İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c. 2, s. 41.

³⁵² er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424; Turhan, *Rical Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi (Hicri İlk İki Asır)*, s. 364.

³⁵³ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 248.

³⁵⁴ İbn Hacer, *Tağliku't-Talik A'la Sahih-i Buhari*, c.5, s. 211 dipnot.

³⁵⁵ Zehebî, *Mizânul'İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl*, c.2, s. 42.

³⁵⁶ İbn Sa'd, *et-Tabâkâtü'l-Kübra*, c. 7, s. 204-205.

maklub³⁵⁷ olduğunu beyan etmiştir.³⁵⁸ Ya'kûb b. Şeybe ise Rebî' b. Sabîh'in salih, güvenilir, sika bir adam olduğunu, rivayetlerinin ise zayıf olduğunu söylemiştir.³⁵⁹ Sâcî, Rebî b. Sabîh'i salih bir kul, fakat vehimli, hadislerini zayıf olarak görmüştür.³⁶⁰ Ebû Nuaym: "*Rebî b. Sabîh'in hadisleri gariptir. Biz hadisleri Kuteybe'nin hadislerinden yazdık. Rebî b. Sabîh'in Hasan el-Basrî'den naklettiği tüm hadisleri ferttir. Yezid-i Rekaşi'den naklettiği hadisler ise bazıları gariptir. Bazıları ise meşhurdur.*" demiştir.³⁶¹

İbn Hibbân, Rebî b. Sabîh'i mecruh âlimlerden kabul etmiştir. İbn Hibbân'a göre "*Rebî b. Sabîh'in hadislerinin çoğunda vehim vardır, farkında olmadan münker hadis bile rivayet etmiştir, ferd kaldığı zaman hadislerini delil göstermek beni şaşkırtmaz, onun hadisleri Sikat hadislere uyum sağladığı zaman onun hadislerini delil göstermekte sakınca yoktur.*" demiştir.³⁶² Bazı âlimlere göre Rebî' b. Sabîh yönteminde salih bir adamdır. Fakat bir insanın muhtaç olduğu hadislerin Rebî'nin yanında bulunamayacağını söylemişlerdir.³⁶³

İbn Hanan: "*Hadis onun sanatı değildi. Rivayet ettiği hadislerin çoğunda vehim ederdi. Hatta farkında olmadan münker hadisleri bile hadislerine aldı. Tek başına kaldığı hadislerde onu delil gösterilmesi beni şaşkırtmaz*" demiştir.³⁶⁴ Ebû Hayseme, İbn Maîn'den Rebî' b. Sabîh'in hadislerinin zayıf olduğunu nakletmiştir.³⁶⁵ Halid b. Gaddâş: "*İnsanın muhtaç olabileceği hadisler Rebî'nin yanında yoktur.*"³⁶⁶ Konunun daha iyi anlaşılması için Rebî b. Sabîh'i cerh eden âlimleri şu şekilde tablo haline dönüştürmek mümkündür.

Cerh eden Âlimler	Yorumları
Affân (ö. 220/835)	Rebi b. Sabîh'in tüm hadisleri makluptur.
Ebû Velîd (ö. 227/842)	Rebi b. Sabîh tedlis yapıyordu. Bazı kaynaklarda ise Rebî' b. Sabîh tedlis yapmıyordu. Mübârek b. Füdâle daha fazla tedlis yapıyordu.

³⁵⁷ Maklub: Sözlükte "Bir şeyin altını üstüne getirmek" anlamındaki kalb kökünden türemektedir. Hadis terimi olarak ise "İsnadında ravilerin isim veya neseplerinin, metinde ise kelime yahut ibarelerin yerleri değiştirilerek rivayet edilen hadis'e" denir. Mustafa Ertürk, "Maklûb", *DİA*, Ankara 2003, c.27, s. 447.

³⁵⁸ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 247; er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, c.3, s. 424.

³⁵⁹ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 248.

³⁶⁰ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c.3, s. 248.

³⁶¹ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 231.

³⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, 9.c, s. 94 dipnot.

³⁶³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 9, s. 90.

³⁶⁴ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248.

³⁶⁵ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248.

³⁶⁶ İbn Hacer, *Tehzîbu't-Tehzîb*, c. 3, s. 248.

İbn Sa'd (ö. 230/845)	Hadisleri zayıftır.
Yahyâ b. Maîn (ö. 233/848)	Hadisleri zayıftır.
İbn Medîni (ö. 234/848-849)	Rebi b. Sabîh bizim katımızda salihdir. Fakat rivayetlerinde güçlü değildir.
Fellâs (ö. 249/864)	Rivayetleri zayıftır.
Yakûb b. Şeybe (ö. 262/875)	Salih, güvenilir ve sika bir adamdır, fakat rivayetleri zayıftır.
Sâcî (ö. 307/920)	Vehimlidir ve rivayetleri zayıftır.
Nesâî (ö. 303/915)	Hadisleri zayıftır.
İbn Hibbân (ö. 354/965)	Basra ehlinin en zâhid ve en âbidlerindedir. Fakat hadis rivayet etmek Rebi'nin işinden değildir. Vehim sahibi ve farkında olmadan münker hadisleri naklelerdi. Onun hadisleri güvenilir hadislere uyum sağladığında hadislerini delil göstermekte sakınca yoktur.
İbn Hanan (ö.??/?)	Basra'nın en âbid ve en zâhid adamlarındandır. Hadis onun işinden değildi. Rivayet ettiği hadislerin çoğunda vehim eder ve farkında olmadan münker hadisler de rivayet etmiştir.
Halid b. Gaddâş (ö.??/?)	Rebi b. Sabîh yönteminde salih bir adamdır. Fakat insanın muhtaç olabileceği hadisler yanında bulunmaz.

Yukarıda yer verdiğimiz bilgilere dayanarak Rebi' b. Sabîh için adaletinde sıkıntı olmadığını fakat zabtında problem olduğunu söylememiz mümkündür. Kanaatimizce zabtında problem görülmesinin nedeni hocası Hasan el-Basrî'nin kendisine "*Mana'yı tam tutturduktan sonra mana ile hadis rivayet etmende sakınca yoktur. Önemli olan manayı tutturmandır.*" demesidir.³⁶⁷ Bundan ötürü Rebi' b. Sabîh lafza önem vermemiş, mana ile hadis rivayet

³⁶⁷ Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *İleli's-Sağir li't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî yy, Beyrut-Tarihsiz, c.1, s.741.

etmiştir. Bu ve benzeri durumlardan dolayı Rebî' b. Sabîh'in hadisleri zayıf ve mûnker kabul edilmiş, âlimler tarafından zabtı cerh edilmiştir.

2.4. Rebî' b. Sabîh Tarihiyle Günümüze Ulaşan Hadisler

Rebî' b. Sabîh tarihiyle günümüze ulaşmış hadisler Ebû Nuaym'ın *Hilyetü'l Evliyâ*'sından, İbn Adî'nin *el-Kâmîl fi Duâfâi'r-Ricâl*, Zehebî'nin *Mizânul İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, Tirmizî'nin *Şemailü'l Muhamediye*, İbn Hacer'in, *Fethul Bârî Şerhi Sahih'i Buhârî*, İbn Hacer'in, *Tağliku't-Talik A'la Sahih-i Buhârî*, Mizzî'nin, *Tehzîbu'l Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî'nin *Ma'rifetü's-Sahâbe*, Hennad b. Serî el-Kûfî'nin *ez-Zühed*, Beyhakî'nin *Sünen-i Kübra*, Elbânî'nin *Silsiletü'l-Ehâdisi'z-Za'îfe ve'l-Mevzû'a*, Süleyman b. Dâvud b. Carud'un *Müsned Ebû Davud et-Tâyâlisî* gibi eserlerden yararlandık. Rebî' b. Sabîh tarihiyle günümüze ulaşmış hadisler fazla olduğundan dolayı bu hadislerden bazılarını ele aldık. Ayrıca bu kaynaklardan aldığımız hadislerin sıhhat durumu ve kaynağına göre hadis çeşidi hakkında malumat verdik. Bu hadislerden bazıları şunlardır;

- Biz Enes b. Malik'e dedik ki Ey Hamza'nın babası bize kadir gecesinden bahset. Dedi ki ramazan ayı girdiği zaman Resulullah hem uyur hem de ramazanı ihya ederdi. Ramazan'ın 24'ü olduğu zaman gözüne hiç uyku girmezdi.³⁶⁸
- Hz. Muhammed (s. a. v) şöyle buyurdu: "Kim Allah yolunda bir ok atar ve isabet ettirirse bir köle azat etmiş gibi olur. Kim bir köle azat ederse o davranış onu cehennem ateşinden kurtarmanın karşılığı olur."³⁶⁹
- Hz. Muhammed (s. a.v) ramazan ayında Akbe çiğneyerek onunla yayın kirişini kapladı."³⁷⁰
- Hz. Muhammed (s. a. v) dedi ki: "Kim Cuma günü abdest alırsa o abdest ile iyilik bulmuş olur. Kim yıkanırsa yıkanma daha iyidir."³⁷¹

³⁶⁸ Hadisin isnadı: Habîb b. Hasan → Abdullah b. Muhammed b. Naciye → Reza b. Carud → Saîd b. Amr el-Emevî → Enbese → Rebî b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Mâlik. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 227.

³⁶⁹ Hadisin isnadı: İbrahim b. Ahmed b. Ebû Hüseyin → Abdullah el-Hadramî → İbrahim b. Mirdeveyh b. Nebat Basrî → Babam bana söyledi → Rebî b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Mâlik. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 227.

³⁷⁰ Hadisin isnadı: Muhammed b. Abdullah → Süleyman b. Ahmed → Bir cemaatte dediler → Muhammed b. Abdullah el-Hadramî → İbrahim b. Mirdeveyh → Babamdan → Rebî' b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Mâlik. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 227.

³⁷¹ Bu hadisin birden fazla tarihi bulunmaktadır. Bu tarihler şunlardır: 1. Tarik: Ebû Ali → Muhammed b. Ahmed b. Hasan → Ahmed b. Hârûn b. Ruh → Hüseyin b. Ali el-Farisi → Sümeydi b. Sabîh → Rebî b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Mâlik. 2. Tarik: Tarif b. Ubeydullah → Ali b. Ca'd → Rebî' b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle dedi: "Kim Cuma günü abdest alırsa o güzelliği yakalamıştır. Kim yıkanırsa yıkanma daha efdaldır." Aynı kitapta şu isnadla da hadisin benzeri nakledilmiştir. Abdullah b. Muhammed b. Abdülazîz el-Begavî → Ali b. Ca'd → Süfyân es-Sevrî → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s.a.v). Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 227; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

- Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Namaza çağıranı işittiğiniz zaman sükûnetle icabet ediniz. Bir boşluk bulduğunuzda o boşluğa giriniz. Eğer bir boşluk bulamasanız Müslüman kardeşinize darlık yapmayınız. Vedalaşan kişinin namazı gibi namaz kıl. Okuduğun zaman her iki kulağın işiteceği bir şekilde oku. Komşuna eziyet verme."³⁷²
- Ebû Hüreyre: "Bir adam dedi ki Ey Allah'ın Resul'ü bizden biri tek bir elbisede namaz kılabilir mi? Hz. Muhammed (s.a.v.) dedi ki: Her biriniz iki elbiseyi bulabilir mi?"³⁷³
- Ebû Hüreyre dedi ki: "Biz Hayber'i fethederken tandırda ekmek pişiren bir Yahudi topluluğunu gördük. Oradan onları kovduk. Sonra ekmeği kendi aramızda paylaştık. Bana küçük bir parça düştü. Bir bölümü de yanmıştı. Kim ekmek yerse şişmanlaşır diye işitmiştim. Ben de onu yedim sonra azalarım şişman oldu mu diye baktım."³⁷⁴
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Kadın halasının üzerine ikinci bir eş olarak nikâhlanamaz. Teyzesinin üzerine de ikinci bir eş olarak nikâhlanamaz. Kadın kardeşinin boşanmasını sormaz. Kabında bulunduğu ile yetinir. Kadın için takdir edilen ne ise o vardır. Adam kardeşinin pazarlığı üzerine pazarlık yapmasın. Kardeşinin istediğini gidip istemesin."³⁷⁵
- Hz. Muhammed (s. a.v) şöyle buyurdu: "Kimin niyeti ahireti arzulamak ise Allah onun zenginliğini onun kalbine yerleştirir. Onların birlikteliğini sağlar. Dünya onu arzularak ona gelir. Kimin niyeti dünyayı talep etmek ise Allah onun fakirliğini iki gözü arasına bırakır. Onun birlikteliğini bozar. Ancak kaderindeki ona gelir."³⁷⁶
- Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Hz. Muhammed üç dirhemlik kadifenin bulunduğu külüstür bir binit üzerinde hac yaptı. Allah'ım bu hac içinde riyakârlık ve gösteriş bulunmayan bir hactır."³⁷⁷

³⁷² Hadisin isnadı: Ahmed b. Abdullah b. Mahmut → Abdullah b. Vehb → Abbas b. Abdullah et-Terakufî → Saîd b. Abdullah b. Dînâr → Rebî b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Mâlikdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 227.

³⁷³ Hadisin isnadı: Abdullah b. Muhammed b. Cafer → Ahmed b. Amr el-Bezzâr → İshâk b. Hâtim el-Allaf → Yahyâ b. Mütevekkil → Rebî b. Sabîh → Muhammeddir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 228.

³⁷⁴ Hadisin isnadı: Ebûbekir b. Hallad → Ahmed b. Ali el-Ğazaz → Kasım b. Saîd b. Müseyib → Muhammed b. Cafer → Rebî b. Sabîh → Muhammed b. Sîrîn → Ebû Hüreyredir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 228.

³⁷⁵ Hadisin isnadı: Muhammed b. Cafer el-Müeddip → Ahmed b. Muhammed el-Hamal → İshâk b. Seyar → Avn b. Emare → Rebî ve Hişam → Muhammed b. Sîrîn → Ebû Hüreyredir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 228.

³⁷⁶ Hadisin isnadı: Muhammed b. Ahmed b. Hasan → Bişr b. Mûsâ → Ebû Abdurrahman el-Mukrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd el-Rekaşî → Enes b. Mâlikdir. Ayrıca Süfyân es-Sevrî Rebî b. Sabîh'ten bu hadisin benzerini rivayet etmiştir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 228.

³⁷⁷ Hadisin isnadı: Abdullah b. Muhammed b. Cafer → Ahmed b. Ali el-Huzâî → Muhammed b. Kesîr → Süfyân es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd el-Rekaşî → Enes b. Mâlikdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 229.

- Enes b. Mâlik: "Peygamberimiz (s.a.v.) dört dirheme eşdeğer veya dört dirheme eşdeğer olmayan yırtık kadife bir semer üzerine haccetti. Sonra dedi ki bu hac Allah'ım içinde riyakârlık ve gösteriş olmayan bir hactir."³⁷⁸
- Enes b. Mâlik: "Müşrik çocukları hakkında Hz. Muhammed'e (s.a.v) soru sordum. Onların günahları yok ki onunla cezalandırılıp ateşe (cehennem) girsinler. Onların iyilikleri yok ki onunla mükâfatlandırılıp cennetin kralları olsunlar. Bunun üzerine peygamberimiz şöyle buyurdu: onlar cennet ehlinin hizmetçileridir."³⁷⁹
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Bayan beş vakit namazını kıldığı zaman, ramazan orucunu tuttuğu zaman, namusunu koruduğu zaman, kocasına itaat ettiği zaman cennetin hangi kapısından cennete girmek istiyorsa o kapıdan girer."³⁸⁰
- Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Ezan okunduğu zaman semanın kapıları açılır, dualar kabul olunur."³⁸¹
- Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Muhakkak ki şeytan için yalamalar, göz boyaması, koklamalar vardır. Yalan şeytanın yalamalarıdır. Zikirden uyumak şeytanın göz boyamasındandır. Sinir de şeytanın kokularındandır."³⁸²
- Enes b. Mâlik: Hz. Muhammed (s. a. v) İnsanlara oruç tutmalarını emretti ve şöyle dedi: "Benim iznim olmadan hiç kimse orucunu açmasın. İnsanlar da oruç tuttu. Geceledikleri zaman bir adam gelip şöyle dedi: Gün boyu oruçluydum. Bana izin ver

³⁷⁸ Hadisin isnadı: Yezîd b. Ebû Hâkim → Abdurrezak ve onun dışındakiler → Süfyân es-Sevrî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd el-Rekaşî. Bu hadis aynı kaynaktan şu isnad ile de nakledilmiştir: Zekeriya Sâcî ve İbn Saîd → Ahmed b. Yahya Sûfî → Kabise → Sevrî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlik: "Peygamberimiz (s.a.v.) dört dirheme eşdeğer olmayan yırtık kadife bir semer üzerine haccetti. İbn Saîd fazlalaştırarak şöyle dedi: "Allah'ım senden içinde gösteriş ve riyakârlık olmayan bir hac istiyorum. Üç dirhemlik." dedi. İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

³⁷⁹ Hadisin isnadı: Süleyman b. Ahmed → Hafs b. Ömer er-Rakî → Kubeyse b. Utbe → Süfyân es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşîdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 229.

³⁸⁰ Hadisin isnadı: Ahmed b. Kasım b. Reyyan → Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebû Meryem → Feryabî → Süfyân es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd b. Ebân er-Rekaşî → Enes b. Mâlik. Bu hadis farklı isnadlarla da nakledilmiştir. Bu tarik ile nakledilen hadis şöyledir: Muhammed b. Yahya → Asım b. Ali → Rebî b. Sabîh → Yezîd Rekaşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle dedi: "Bayan beş vakit namazını kıldığı zaman, ramazan orucunu tuttuğu zaman, namusunu muhafaza ettiği zaman, kocasına itaat ettiğinde cennetin hangi kapısından cennete girmek istiyorsa girsin." Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 229; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

³⁸¹ Hadisin isnadı: Ahmed b. Kasım → Muhammed b. Galip b. Harb → Kubeyse → Süfyân es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd er-Rekaşî → Enes b. Mâlik. Ayrıca bu hadis Süleyman b. Ahmed → Hafs b. Muhammed → Kubeyse tarihiyle de rivayet edilmiştir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 229.

³⁸² Hadisin isnadı: Süleyman b. Ahmed → Abdullah b. Muhammed b. Saîd b. Ebû Meryem → Muhammed b. Yusuf el-Feryabî → dediler → Süfyân es-Sevrî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlik. Bu hadis başka tariklerle de nakledilmiştir. Bu tarikler şunlardır: 1. Tarik: Muhammed b. Yahya → Asım b. Ali → Rebî b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s. a. v.) şöyle dedi: "Şeytan için yalama, göz sürmesi, koklama vardır. Yalaması yalanlardır. Onun koklaması sinirdir. Göz sürmesi de uykudur." 2. Tarik: Asım b. Ali → Rebî' b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s. a. v.) şöyle buyurdu: "Şeytan için sürme, yalama ve koklama vardır. Yalanlar şeytanın yalamasıdır. Koklaması sinirdir. Sürmesi de uykudur." Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 229; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133; Zehebî, *Mizânu'l-İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c. 2, s. 41.

ki iftar edeyim. Peygamberimiz de ona izin verdi. Başka bir adam da gelip aynı şeyleri söyledi. Peygamberimiz ona da izin verdi. Ta ki bir adam geldi ve dedi ki Ey Allah'ın elçisi senin ehlinde iki genç bayan bugün oruçluydular. Onlara izin ver ki iftar etsinler peygamberimiz bunu reddetti. Adam isteğini tekrarladı. Peygamberimiz dedi ki onlar oruç tutmadılar. İnsan etlerini yiyenler nasıl oruç tutmuş olabilir? Git ve onlara emret eğer oruçlu iseler kussunlar, onlar da kustular. Onlardan her biri pıhtılaşmış kan kustu. Adam gelip olanları Peygamberimize haber verdi. Peygamberimiz de dedi ki eğer ölselerdi ateş de onları yerdı."³⁸³

- Hz. Muhammed (s. a. v.) şöyle buyurdu: "Zulüm üç çeşittir. Bir zulmü Allah terk etmez. Bir çeşit zulüm bağışlanır, bir çeşit zulüm de bağışlanmaz. Bağışlanmayan zulüm şirktir. Allah onu affetmez. Bağışlanan zulüm ise kendisi ve rabbi arasındaki zulümdür. Terkedilmeyen zulüm ise kulların birbirlerine zulümdür. Allah bazılarında bazılarının hakkını alır."³⁸⁴
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Saflarınızı düzeltiniz ve sıklaştırınız. Nefsimi elinde bulunduran Allaha yemin ederim ki muhakkak ben şeytanları toza toprağa bürünmüş koyunlar gibi saflarınız arasında görüyorum."³⁸⁵
- Hz. Muhammed (s. a. v.) şöyle buyurdu: "Kul acele etmediği müddetçe hayırdan ayrılmaz. Dendi ki ya Resullülâh kulun acelesi nedir? Peygamberimiz dedi ki: kul der ki muhakkak ben Allaha çok dua ettim. Dualarımın kabul olduğunu görmedim.(bana icabet edildiğini görmedim.)"³⁸⁶
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "İnsanoğlu kıyamet gününe çiftmiş gibi getirilir. Allah der ki ben hissedarların en iyisiyim. Ey insanoğlu yaptığın işlere bak. Ben seni ancak onlarla mükâfatlandırırım. Benim dışımda başkaları için yaptığın işlere bak. Senin işin her kim için ise mükâfatın muhakkak ki onun üzerinedir."³⁸⁷

³⁸³ Hadisin isnadı: Abdullah b. Cafer → Yûnus b. Habîb → Ebû Dâvûd Tayâlisî → Rebî b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşîdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 230.

³⁸⁴ Hadisin isnadı: Abdullah b. Cafer → Yûnus b. Habîb → Ebû Dâvûd → Rebî' b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlikdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 230.

³⁸⁵ Hadisin isnadı: Abdullah b. Yunus → Ebû Dâvûd → Rebî b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlikdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 230.

³⁸⁶ Hadisin isnadı: Ebûbekir b. Hallad → Haris b. Ebû Ūsâme → Ali b. Ca'd → Rebî b. Sabîh → Yezîd-i Rekaşî → Enes b. Mâlikdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 230-231.

³⁸⁷ Hadisin isnadı: Abdullah b. Muhammed → Muhammed b. Ali → dediler ki → Ebû Ya'lâ → İshâk b. İbrahim → Haccâc b. Muhammed → Rebî' b. Sabîh → Yezid er-Rekaşî → Enes b. Mâlikdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 231.

- Enes b. Mâlik: "Bana denildi ki Ensar aleyhinde konuşan adam vardır. Enes dedi ki peygamberimiz (s.a.v.) kimse hakkında itham edici şüphe altında bırakacak şekilde davranmazdı. Eziyet edici olmazdı."³⁸⁸
- Yezîd-i Rekaşî: Enes b. Mâlik'e dedim ki "Ey Hamza'nın babası peygamberin size kıldırıldığı namazı bize kıldır. Ellerini kaldırarak tekbir getirdi. Rûku'ya gitmek istediğinde ellerini kaldırarak tekbir getirdi. Semi alla hu limen hami deh dediği zaman ellerini kaldırdı. Peygamber secdeye vardığında tekbir getirdi. Her iki rekâttan kalktığı zaman da tekbir getirirdi."³⁸⁹
- İbn Abbas dedi ki: "Müzdelife gecesinde peygamber önceden ailesini gönderdi. Güneş doğana kadar Akabe Cemresi'ne taş atmamalarını emretti."³⁹⁰
- Hz. Muhammed (s.a.v) dedi ki: "Alıcı ve satıcıdan her biri birbirinden ayrılmadıkları müddetçe pişmanlık hakkına sahiptirler. Yahut da bu alım satımı pişmanlığın olduğu bir alım satım olur."³⁹¹
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Çoğu sarhoşluk verenin azı da haramdır. (Bir bölümü sarhoşluk edenin bir yudumu da haramdır.)"³⁹²
- Amr b. Abese: ben kendimi İslam'ın dörtte biri gördüm. Hz. Muhammed'e (s.a.v) giderek bu emir üzerine sana kim tabi olmuş? diye sordum. Cevaben "Bir hür (Hz. Ebubekir) ve bir köle (Bilal)" dedi.³⁹³
- Enes b. Mâlik şöyle buyurdu: "Peygamberimiz saçını yağlar sakallarını tarardı. Sarığına ince bez koyardı. Bu bezler adeta zeytinyağının elbisesi gibi yağlanırdı."³⁹⁴
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Allah gökyüzünden yüz dört kitab indirmiştir."³⁹⁵

³⁸⁸ Ahmed b. Cafer b. Hamdân → Muhammed b. Yunus es-Şamî → Kuteybe b. Zükeyn el-Bahilî → Rebi b. Sabîh → Sâbitdir. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 231.

³⁸⁹ Hadisin isnadı: Abdullah b. Abdülazîz → Ali b. Ca'd → Rebî' b. Sabîhtir. İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

³⁹⁰ Hadisin isnadı: Muhammed b. Yahya → İbn Süleyman Mervezî → Asım → Rebî' b. Sabîh → Atâ'dır. İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

³⁹¹ Hadisin isnadı: Muhammed b. Yahya → Asım → Rebî' b. Sabîh → Nâfi → İbn Ömerdir. İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 134.

³⁹² Hadisin isnadı: Cafer b. Muhammed b. Hasan b. Müstefad Feryabî → Müzâhim b. Saîd → Abdullah b. Mübârek → Rebî' b. Sabîh → Ebû Osman Ensarî, Amr b. Salim → Kasım b. Muhammed → Hz. Aişedir. İbn Adî bu hadisi Ebû Osmandan bu üç kişi dışında rivayet ettiğini bilmediğini söylemiştir: Rebî b. Sabîh, Mehdî b. Meymun, Leys b. Süleym. İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 134.

³⁹³ Hadisin tarihi Abdullah b. Cafer → Yunus b. Habib → Davud et-Tayâlîsî → Kays b. Sa'd → Şam fakihlerinden bir adam'dır. Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Adil b. Yusuf el-Azazî, Darü'l-Vatan yy, Riyad 1998, 1.bsk, c.4,s.1982.

³⁹⁴ Hadisin isnadı: Yusuf b. İsa → Vekî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân (Rekaşî) dir. Hadisin tarihi: Vekî' b. el-Cerrah → Rebî' b. Sabîh → Yezid b. Ebân → Enes b. Malik'tir. Hennad b. Serî el-Kûfî, *Zühd*, c.2, s.573; Tirmizî, *Şemalü'l-Muhamediye*, s. 28.

- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Cennet ehli cennete yerleştikten sonra arkadaş olanlar birbirlerini arzularlar. Üzerinde oturdukları minderler birbirlerine yaklaşır, birbirlerini görürler. Dünyadayken aralarında meydana gelen olaylardan bahsederler. Ey kardeşim dünyadayken falan mecliste bulunduğumuzu hatırlıyor musun? Biz Allah'a duada bulunduk. Allah da bizi affetti."³⁹⁶
- Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kişi uykudan kalktığında ellerini yıkamadan bir kab suya elini daldırmışsa o kabtaki suyu döksün."³⁹⁷
- Hz. Muhammed (s.a.v.): "Bekâr bekârla zina yaparsa 100 değnek ve bir yılın nefyi, evli evli ile zina yaparsa 100 değnek ve recm cezası verilir."³⁹⁸
- Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Kim Allah yolunda bir gün oruç tutarsa Allah onu yetmiş yıl mesafesinde cehennemden uzaklaştırır."³⁹⁹
- Enes b. Malik: Resulullah (s.a.v.) "Allahım kalbimi dinin üzerine sabit kıl." Diye çok dua ederdi.⁴⁰⁰
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "Gündüz insanların etini yiyen (gıybet yapan) oruç tutmuş olamaz."⁴⁰¹
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "İmam hutbe okuduğu esnada sizden biriniz cami'ye gelirse hafif iki rekât namaz kılsın."⁴⁰²
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "Kâğıt para kâğıt parayla, altın altınla, hurma hurmayla, buğday buğdayla, arpa arpayla, tuz tuzla peşin veya vezinleri eşit bir vezin ile verilsin.(alınıp satılsın.)"⁴⁰³
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "Kim bilerek kardeşinin avret yerine bakarsa Allah onun kırk gün namazını kabul etmez."⁴⁰⁴

³⁹⁵ Hadisin isnadı: ...Rebî' b. Sabîh → Hasan el-Basrî'dir. Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Sünen-i Kübra*, Darul Maarif el-Nizamiye yy, Haydarabat Hindistan h.1344, c.9, s.188.

³⁹⁶ Hadisin isnadı: ...İbrahim b. Ethem → Rebî' b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Enes b. Maliktir. Bu hadisi bazı âlimler zayıf bazıları da garib kabul etmiştir. Elbânî, Nâsirüddin, el- *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a*, Darul Maarif yy, Suudi Arabistan Riyad 1992, c.5, s. 345.

³⁹⁷ Hadisin tariki: ...Rebî' b. Sabîh → Hasan el-Basrî → Ebû Hüreyre'dir. Bu hadis mûmker ve merfû'dur. İbn Hacer, Askâlânî, *Lisanu'l Mizân*, thk. Dairetu'l Maâref el-Nizamiye yy, Beyrut 1986, c. 6, s. 64.

³⁹⁸ Hadisin isnadı: ...Rebî' b. Sabîh → Yezid b. Ebân → Enes b. Malik'tir.<http://www.alwarraq.com> 18.11.2020.

³⁹⁹ Ebubekir Abdullah Muhammed b. Ebu Şeybe el-Absî el-Kûfî, *Musannef*, thk. Muhammed Avame, Darul Kible yy, Beyrut Tarihsiz, c.10, s. 273.

⁴⁰⁰ Bu hadis zayıf kabul edilmiştir. Ahmed b. Ebubekir b. İsmail el-Kenanî, *Misbahu'l Züccet fi Zevaidi İbni Mâce*, thk. Muhammed Munteka Keşnavi, Darü'l-Arabiye yy, Beyrut h.1403, c.4, s. 139.

⁴⁰¹ Hadisin isnadı: ...Vekî' b. el-Cerrah → Rebî' b. Sabîh → Yezid b. Ebân → Enes b. Malik'tir. Hennad b. Serî el-Kûfî, *Zühd*, c. 2, s. 573

⁴⁰² Rebî' b. Sabîh bu hadisi Hasan el-Basrî'den Mürsel olarak rivayet etmiştir. Elbânî, Nâsirüddin, *es-Semerü'l-Müstetâb fi Fikhî Sünneti ve'l-Kitâb*, Guras yy, Kuveyt Tarihsiz, 1. Bsk, c.1, s. 621.

⁴⁰³ Hadisin isnadı: ...Ebû Davud → Rebî' b. Sabîh → Muhammed b. Sîrîn → İbn Samid. Süleyman b. Davut b. Carut, *Müsne'd Ebû Davud et-Tâyâlisî*, c.1, s. 474.

- Enes b. Malik: "Hz. Muhammed (s.a.v.) Medine'ye geldiğinde Medinelilerin bayram ettiklerini gördü. Hz. Muhammed (s.a.v.) dedi ki Allah bu iki gün karşılığında size daha hayırlı iki gün vermiştir. Bunlar fitir bayramı (ramazan bayramı), edha'dır (kurban bayramı). Hasan el-Basrî buna ilave ederek şöyle dedi: Ramazan bayramı namaz ve sadakadır.(fitre vermedir.) Kurban bayramı da namaz ve nusüktür.(kurban kesmedir.)"⁴⁰⁵
- Ata b. Ebû Rebbah şöyle derdi: "Abdullah b. Zübeyir bize hutbe okuduğu esnada Hz. Muhammed'in (s.a.v) şöyle dediğini rivayet eder: "Benim bu mescidimde kılınan bir namaz Mescid-i Haram dışında kılınan bin namazdan daha hayırlıdır. Mescid-i Haramda kılınan bir namaz hayrı yüzden fazladır. (Ata:"Yüz binden fazla"). Ben dedim ki Ey Muhammed'in babası bu fazilet sadece Mescid-i Harama mıdır? yoksa bütün Haram bölgesi için midir? Dedi ki bu fazilet Haram Bölgesi'nin tümündedir. Çünkü Haram Bölgesi'nin tümü mescittir."⁴⁰⁶
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu:"Tartıyla tartılanların çeşidi aynı ise mislinin misliyle satılacak. Ölçülen mallar ise o da onun gibidir. Çeşitleri ayrı olduğu zaman fazlalıklarında zarar yoktur."⁴⁰⁷
- Enes b. Malik:" Hz. Muhammed (s.a.v.) başının ve sakalının yağını su ile çoğaltırdı."⁴⁰⁸
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "Hâlim kişi dünyada da ve ahirette de olgun kişidir. Halim kişi neredeyse peygamber olacak."⁴⁰⁹
- Enes b. Malik: "Hz. Muhammed (s.a.v.) başını çok yağlar, sakalını suyla tarardı."⁴¹⁰

⁴⁰⁴ Hatip el-Bağdâdî, *Mevduu'l-Evhami'l-Cemî ve't-Tefrik*, thk. Abdülmutti Emin Kelacî, Darü'l-Marife yy, Beyrut 1407, c.2, s. 347.

⁴⁰⁵ Hadisin isnadı: ...Ata b. Ebû Rebâh→Rebî b. Sabîh→ Hasan el-Basrî ve Humejd et-Tavil'dir. Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî, *Şuabü'l-İmân*, thk. Abdülula Abdülhamid Hamid, Mektebetu'l-Rüşd yy, Riyad 2003, c.5, s. 286.

⁴⁰⁶ Hadisin isnadı: ...Yunus→Ebû Davûd→Rebî' b. Sabîh→Ata b. Ebû Rebbâh. Süleyman b. Davûd b. Cârud, *Müsned Ebû Davûd et-Tâyâlîsî*, c.2, s.707.

⁴⁰⁷ Ebubekir b. Ayyaş→Rebî' b. Sabîh→Hasan el-Basrî ve Ubade b. Samid. Zeylât, Cemaluddin Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf Muhammed, *Nâsbü'r-Râye li-Ehâdîsî'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avame, Müesasetü'r-Reyân yy, Beyrut Lübnan 1997, c.4, s.4.

⁴⁰⁸ Hadisin isnadı: ...Kabise→Sûfyân es-Sevrî→Rebî' b. Sabîh→Yezid b. Ebân'dır. Beyhâkî, *Şuâbu'l-İmân*, c.8, s.428.

⁴⁰⁹ Hadisin isnadı: ...Kabise→Sûfyân es-Sevrî→Rebî' b. Sabîh→Yezid b. Ebân'dır. Cevzî, Cemaluddin Ebû Ferac Abdurrahman, *el-ilelü'l-Mütenâhîye fi Ehâdîsü'l-Vâhîye*, thk. Halil Meys, İlim Kitabevi yy, Beyrut 1403, 1. Bsk, c. 2, s.733.

⁴¹⁰ Hadisin isnadı: ...Kabise→Sûfyân es-Sevrî→Rebî' b. Sabîh→Yezid b. Ebân'dır. Yahyâ b. Mâîn Ebû Zekeriyya, *Târîhu'l-İbn Mâîn*, thk. Doktor Ahmed Muhammed Nuruseyf, Merkezü'l-Bahsü'l-İlmî ve İhyâüt-Türâsî'l-İslamî yy, Mekke 1979, 1. Bsk, c.3, s.34.

- Abdullah b. Neham, Saç ve sakalım beyaz olduğu halde Hz. Muhammed'in (s.a.v.) yanına gittim. Hz. Muhammed (s.a.v.) dedi ki: "Allah yaşlıları az hesaba çeker."⁴¹¹
- Hz. Muhammed (s.a.v) hac ve umre için tek bir tavaf ve tek bir sa'y yaptı.⁴¹²
- Hâkim b. Hizan: "Hz. Muhammed (s.a.v) elimden olmayanı satmamdan beni nehy etti."⁴¹³
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "Nikâh ancak veli ve iki adil şahid ile meydana gelir."⁴¹⁴
- Hz. Muhammed (s.a.v.) Şöyle buyurdu: "İnsan acele etmediği müddetçe hayır üzerinedir. Ya resulullah kulun acelesi nedir? Diye soruldu. Cevaben "Kul der ki ben Allah'a çok dua ettim. Allah'ın duamı kabul ettiğini görmedim."⁴¹⁵
- Enes b. Malik: "Hz. Muhammed (s.a.v.) kurban bayramının birinci gününden sonra gelen eyyamül teşrik günlerinde üç gün oruç tutmayı neyhetti."⁴¹⁶
- Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Emirliği isteme, Eğer istemeden emirlik verilirse emirlik üzerine yardımlanacaksın. İstenildikten sonra sana emirlik verilirse o zaman vekil kılınırsın. Ant içtiğin zaman onun dışındakini daha hayırlı bulursan hayırlı olanı yap. Yeminin de kefârettini ver."⁴¹⁷

İsnatta sadece Rebî ismi geçmektedir. Bundan dolayı Rebi'nin hangi Rebî olduğu ile ilgili ihtilaflar bulunmaktadır. Bazıları bu Rebi'nin Rebî b. Müslim olduğunu söylerken, İbn Hacer de çeşitli deliller getirerek söz konusu Rebi'nin Rebî' b. Sabîh olduğunu söylemiştir.⁴¹⁸ "Tağlik'ut Talik A'la Sahihî Buhârî" adlı eserde de aynı şekilde söz konusu Rebi'nin Rebî' b.

⁴¹¹ Hadisin tariki Âdem b. Ebû İyas→Babam→Rebî' b. Sabîh→Hasan el-Basrî'dir. İbn Hacer, *el-İsâbe fi Temyizi's- Sahabe*, c.4, s. 249.

⁴¹² Hadisin tarikiDârekutnî→Rebî' b. Sabîh→Ata→Cabir'dir. Hadis zayıf kabul edilmiştir. Zeylâî, *Nâsbü'r-Râye li-Ehâdisü'l-Hidâye*, c.3, s.109.

⁴¹³ Hadisin tariki ... Muhammed b. Abdus→İbn Kâmil ve Ali b. Ca'd→Rebî' b.Sabîh→ Muhammed b. Sîrîn'dir. Teberânî, Süleyman b. Ahmed b. Eyyûb Ebu'l Kâsım, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikem yy, Mevsul 1983, c.3, s. 206.

⁴¹⁴ Hadisin tariki ...Vekî' →Rebî' b. Sâbîh→ Yezit b. Ebân→ Enes b. Malik'tir. Bu hadis münker kabul edilmiştir. İbn Adî Cûrcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.6, s. 296.

⁴¹⁵ Hadisin tariki ... Ali b. Ca'd→Rebî' b. Sâbîh→ Yezid b. Uban→ Enes b. Malik'tir Haysemî, Ebü'l-Hasen Nürüddîn, *Buğyetü'l-Bahis en-Zevâidü'l-Müsnedu'l-Harîs b. Ebû Üsame*, thk. Doktor Hüseyin Ahmed Salih el-Bakîrî, Hidmetü's-Sünnetü ve's-Sireti'n-Nebeviye yy, Medine 1992, 1. Bsk, c.2, s. 964.

⁴¹⁶ Hadisin tariki Rebî' b. Sabîh→ Merzuk ve Abdullah eş-Şamî→ Yezid b. Ebân→Enes b. Malik'tir. İbn Hacer, Askâlânî, *el-Metâlibu'l-Aliye bi-Zevâidü'l-Mesanîd's-Semâniye*, thk. Risaletü'l-İlmiye, Darü'l-Asime- Darü'l-Gays yy, Suudi Arabistan h.1419, 1.bsk, c.6, s. 185.

⁴¹⁷ Hadisin isnadı Muhammed b. Abdullah→Osman b. Ömer b. Fâris→ İbn Avn→ Hasan el-Basrî→ Abdurahman b. Semüredir. İbn Avn'a tabi olanlar; Yunus, Semak b. Atiye, Semak b. Harb, Hamid, Katâde, Mansur, Hişam ve Rebî'dir. İbn Hacer, *Fethu'l-Bari şerhi Sahihi Buhârî*, Thk. Abdülaziz b. Abdullah b. Bas, Darü'l-Küttübi İlmiye yy, Beyrut- Lübnan 1971, c.12, s. 520-526.

⁴¹⁸ İbn Hacer, *Fethu'l-Bari Şerhi Sahihi Buhârî*, c.12, s. 520-526.

Sabîh olduğu belirtilmiştir.⁴¹⁹ Bizce de bu Rebi, Rebî b. Sabîh'tir. Çünkü Buhârî'nin eserinde bu hadis dışında herhangi bir hadise rastlamadık. Bununla birlikte cerh ve tadil kitaplarında Buhârî onun hadisini kendi eserinde zikrettiği ile ilgili bilgiler yer almaktadır. Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak Rebi'nin Rebî b. Sabîh olduğunu söylememiz mümkündür.

Rebî b. Sabîh'ten gelen bütün hadisleri değil de elli tanesini zikrettik. Bunlar içerisinde büyük çoğunluğunun merfû rivayetler olduğu göze çarpmaktadır. Sıhhat bakımından ise rivayet ettiğimiz çoğu hadisi zayıf kabul edilmiştir. Her ne kadar hadisleri zayıf kabul edilmişse de hadisleriyle amel edilmiş ve onun hadisleri günümüze kadar etkisini sürdürmüştür. Ayrıca zikrettiğimiz hadisler konu itibariyle çeşitlilik göstermekle birlikte namaz, cihad, abdest, nikâh, niyet, gıybet, kıyamet, müzdelife, alıcı-satıcı muhayyerliği, emirlik, semavî kitablar, zina, duanın önemi, takas, kurban ve ramazan bayramları işlenen bazı konulardır.

2.5.Kütüb-i Sitte'de Yer Alan Dört Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi

Kütüb-i Sitte'de yer alan bu dört hadisi incelememizin temel sebebi Rebî b. Sabîh'e ait sahih hadislerin olduğunu belirtmek ve onun hadis ilmindeki önemini ortaya çıkarmaktır. Ayrıca bu hadisler dışında Rebî'nin diğer hadislerini de senet açısından değerlendirmek tezin kapsamını genişleteceğinden dolayı bu dört hadis ile yetindik. Rebî b. Sabîh'ten rivayet edilen hadisler genel itibariyle zayıf kabul edilmiş, zabtıyla ilgili problem olduğu söylenilmiştir. Ancak tespitlerimize göre Rebî' tarikiyle rivayet edilmiş bazı sahih hadisler de bulunmaktadır. Ondan gelen bütün rivayetlerin zayıf olmadığını, onun tarikiyle rivayet edilmiş sahih hadislerin de olduğunu göstermek amacıyla dört rivayete yer verdik. Kutub-i Sitte'de Rebî b. Sabîh tarikiyle rivayet edilmiş olan "Peygamberimizin Haccı" ve "Kişinin Niyeti" ile ilgili hadisler sahih; "Ebû Ümâme" hadisi hasen, "Kazvin" ile ilgili hadis ise Dâvûd b. Muhabber'den dolayı zayıf görülmüştür. Küüb-i Sitte'de yer alan hadislerden senet açısından değerlendirilen dört hadis şunlardır:

⁴¹⁹ İbn Hacer, *Tağliku't-Tâlik A'la Sahih-i Buhârî*, c.5, s. 212-213.

2.5.1. "Kişinin Niyeti" İle ilgili Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi

حَدَّثَنَا هَنَّاذُ ، قَالَ : حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ صَبِيحٍ ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبَانَ ، وَهُوَ الرَّقَاشِيُّ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " مَنْ كَانَتْ الْأَجْرَةُ هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ غِنَاهُ فِي قَلْبِهِ ، وَجَمَعَ لَهُ شَمْلَهُ ، وَأَتَتْهُ الدُّنْيَا وَهِيَ رَاغِمَةٌ ، وَمَنْ كَانَتْ الدُّنْيَا هَمَّهُ جَعَلَ اللَّهُ فُفْرَهُ بَيْنَ عَيْنَيْهِ ، وَفَرَّقَ عَلَيْهِ شَمْلَهُ ، وَلَمْ يَأْتِهِ مِنَ الدُّنْيَا إِلَّا مَا قُدِّرَ لَهُ ."

I. Tarik

Hennâd → Vekî → Rebî b. Sabîh → Yezîd b. er-Rekaşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s.a.v.) şöyle buyurdu: "Kimin gayesi ahiret ise Allah onun zenginliğini kalbine yerleştirir. Onların birlikteliğini sağlar. Dünya arzulararak ona gelir. Kimin gayesi dünya ise Allah onun fakirliğini iki gözü arasına yerleştirir. Onun birlikteliğini bozar. Ona takdir edilenin dışında dünya ona gelmez."⁴²⁰

II. Tarik

Muhammed b. Ahmed b. Hasan → Bişr b. Mûsâ → Ebû Abdurrahman el-Mukrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd er-Rekâşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s. a. v) şöyle buyurdu: "Kimin niyeti ahireti arzulamak ise Allah onun zenginliğini onun kalbine yerleştirir. Onların birlikteliğini sağlar. Dünya onu arzulararak ona gelir. Kimin niyeti dünyayı talep etmek ise Allah onun fakirliğini iki gözü arasına bırakır. Onun birlikteliğini bozar. Ancak kaderindeki ona gelir."⁴²¹

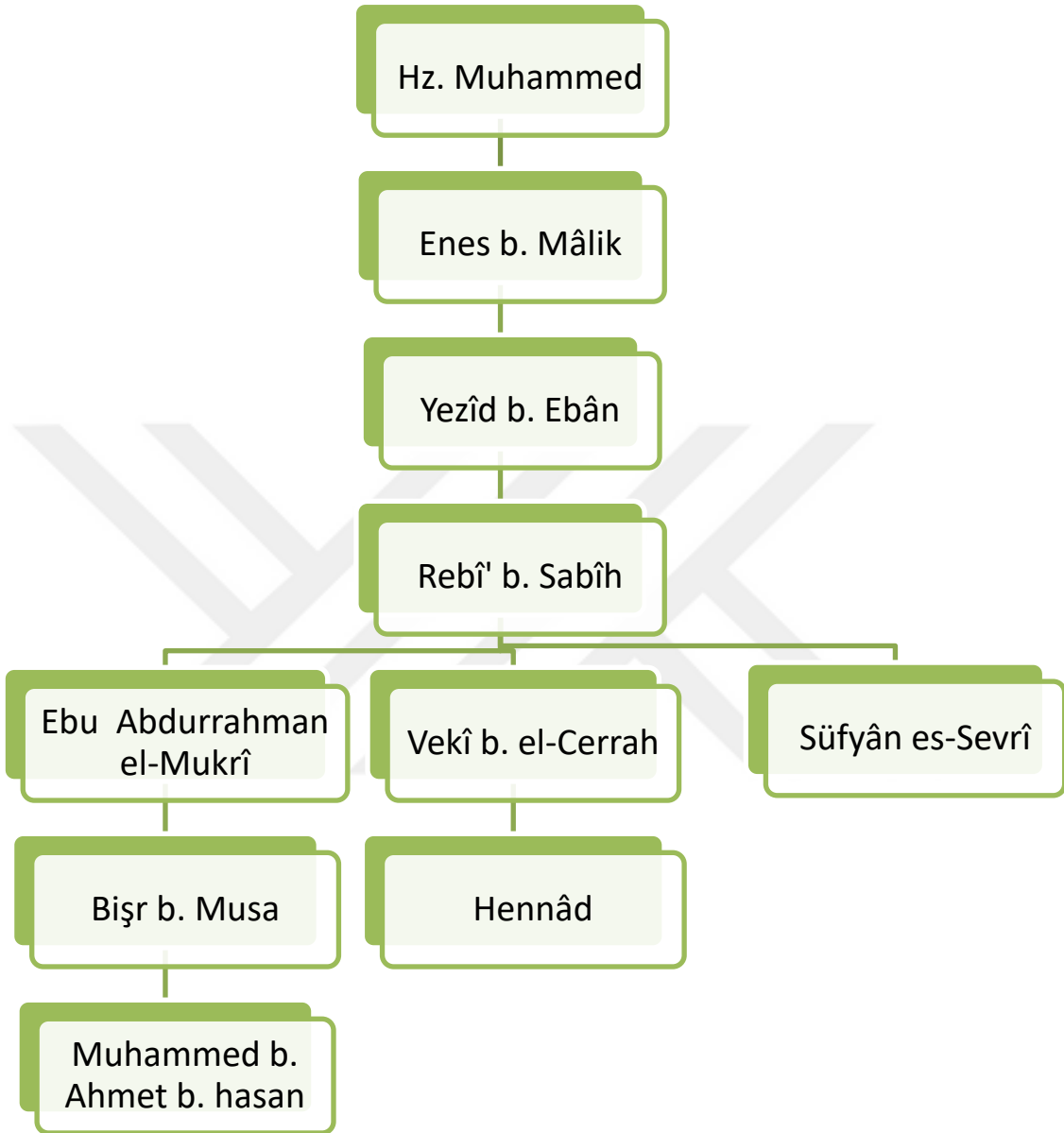
III. Tarik ise Süfyân es-Sevrî, Rebî b. Sabîh'ten bu hadisin benzerini rivayet etmiştir.⁴²²

⁴²⁰ Ebu Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kereşi el-Dımeşki el-Şaffî, *Cami'l- Mesanidi ve Sünen-i Hâdi li Ekvemi Sünen*, Darü'l-Fikir yy, Beyrut-Lübnan 1994, c.23, s. 507; Mûbârekpûrî, Ebû A'la Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l Ahvazî Şerhu'l-Camiî Tirmizî*, Beytül Efkâr'l Devliye yy, Ürdün 2013, c.2, s. 1924.

⁴²¹ Bu tarik zayıf olarak görülmüştür. Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 228 dipnot.

⁴²² Ebû Nuaym, *Hilyetü'l-Evliyâ*, c. 5, s. 228.

İsnad Şemasının Oluşturulması

2.5.1.1. Ravilerin Cerh ve Ta'dil Değerlendirmeleri

Bu bölümde Sahabe dışındaki ravilerin cerh ve tadil değerlendirmeleri ele alınacaktır. Ayrıca sahabiler hakkında kısaca malumat verilecektir. Bütün sahabilerin âdil olduğu prensibinden hareketle hadislerde yer alan sahabiler cerh ve tadil değerlendirmesine tabi tutulmayacak, diğer ravilerin ise başta cerh ve tadil olmak üzere haklarında yapılan yorumlara yer verilecektir. Yapılan cerh ve ta'dil değerlendirmelerinden yola çıkılarak da hadis rivayetindeki güvenilirlikleri ortaya konmaya çalışılacaktır. Bunun için de hadiste yer alan ravilerin önce kısa bir tanıtımı yapılacak daha sonra da bazı hocaları ve öğrencileri zikredilecektir. Ayrıca ravilerin cerh ve ta'dilinde, alanında uzman olan hadis münekkitlerinin ilgili ravi hakkındaki görüşlerine yer verilecektir. Her raviden sonra tek tek değerlendirme yapılmayacak, değerlendirme kısmında raviler hakkında genel bir değerlendirme yapılacaktır. "Kişinin Niyeti" ile ilgili hadiste, Enes b. Mâlik, Yezîd b. Ebân, Vekî' b. el-Cerrah, Hennâd, Süfyân es-Sevrî, Ebû Abdurrahman el-Mukrî, Bişr b. Mûsâ, Muhammed b. Ahmed b. Hasan; "Ebû Ümâme" hadisinin isnadında Ebû Ümâme, Ebû Gâlib, Hammâd b. Seleme, Vekî' b. Cerrâh, Ebû Kureyb; "Kazvin" ile ilgili hadiste Davûd b. Muhabber, İsmail b. Esed; "Peygamberimizin haccı" hadisinde ise Ali b. Ca'd, Ebû Ya'la, Ali b. Muhammed, Kâbise, Ahmet b. Yahya es-Sûfî, Zekeriyya es-Sacî, İbn Saîd, Ahmed b. Ali el-Huzâî, Abdullah b. Muhammed b. Cafer, Muhammed b. Kesîr gibi raviler incelenecektir. Son olarak da münekkitlerin görüşlerinden yola çıkılarak hadisin sıhhat durumu ile ilgili değerlendirme yapılacaktır. Bunun yanında birden fazla hadiste yer alan ravi her hadiste tek tek ele alınmayacaktır. Ayrıca isnattaki raviler hakkında detaylı bilgi vermemizin nedeni bazı hadislerin mevzu kabul edilmesidir. Bu hadislerin Rebî' b. Sabîh'ten kaynaklı mevzu olmadığını başka ravilerden dolayı mevzu kabul edildiğine dair malumat verilmiştir.

2.5.1.1.1. Enes b. Mâlik (ö.92/ 711)

Tam adı, Enes b. Mâlik b. Nadr b. Damdan b. Zeyd b. Harem b. Cündeb b. Amr b. Ğanam b. Adiy b. Necar el-Ensari Ebû Hamza el-Medenî'dir.⁴²³ Müksirûn tabakasından üçüncüsüdür. 2286 hadis rivayet etmiştir.⁴²⁴ Medine'de on sene peygamberimizin hizmetinde bulunmuştur.⁴²⁵ Hz. Ebûbekir Enes b. Mâlik'i Bahreyn'e vali olarak göndermek istediğini söylediğinde Hz. Ömer Enes b. Mâlik'i överek kâtip ve zeki biri olduğunu söylemişti.⁴²⁶

⁴²³ İbn Hacer, Askalânî, *Tezhîbü't-Tezhîb*, Müesseseti Risale yy, Dimeşk Suriye 2014, c. 4, s.190.

⁴²⁴ Salih, *Hadis İlimleri ve Hadis Istılahları*, s. 311.

⁴²⁵ İbn Hacer, Askalânî, *Takîbü't-Tezhîb*, genişleten Ebu Eşbel Sağır Ahmet Sağır Pakistani, Daru'l Asime yy, Riyad-Suudi Arabistan, s. 154.

⁴²⁶ İbn Hacer, *Tezhîbü't-Tezhîb*, c. 4, s.191.

Basra'da ikame etmiştir.⁴²⁷ Namazı peygamberimizin namazına benzetilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.v) ile birlikte Hudeybiye Antlaşması, Huneyn, Hayber ve Taif Savaşları'na katılmış, peygamberimizin haccına ve umresine iştirak etmiş,⁴²⁸ meşhur bir sahabidir.⁴²⁹ Vefat tarihiyle ilgili ihtilaflar bulunmakla birlikte hicrî 91, 92 veya 93'te vefat ettiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.⁴³⁰

2.5.1.1.2. Yezîd b. Ebân (ö.120/ 738)

Meşhur ismi Yezîd b. Ebân er-Rekâşî⁴³¹ olup künyesi Ebû Amr'dır. El-Basri'dir. Kıssacı, Basra'nın en zâhidlerinden ve⁴³² vaizdir.⁴³³ Hadis ilmindeki tabakası beştir.⁴³⁴ Yezîd'in zühtte, ibadete mücahedede haberleri çoktur.⁴³⁵ Ölüm tarihi kesin olmamakla birlikte h.120 yılında vefat etmiştir.⁴³⁶ Yezîd b. Ebân; Enes b. Mâlik, Ğuneym b. Kays, Hasan el-Basrî, Kays b. Ubade, Ebû Hakem el-Becelî vb. âlimden hadis rivayet etmiştir.⁴³⁷ Kendisinden Katâde b. Diâme, Rebî b. Sabîh, Mu'temir b. Süleyman, Salih b. Kaysân, Mûsâ b. Ubeyde, Yahyâ b. Kesîr, Ebû Nadr vb. âlimler hadis rivayet etmişlerdir.⁴³⁸

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: İbn Sa'd'a göre Yezîd, Kaderiyye görüşüne sahip olup hadiste zayıf bir ravidir. Ahmed b. Hanbel de onu zayıf görmüştür. Amr b. Ali, Yahyâ b. Saîd'in ondan hadis nakletmediğini fakat onu salih gördüğünü, Abdurrahman'ın ise hadis naklettiğini söyler.⁴³⁹ Yakup b. Süfyân'a göre Yezîd b. Ebân vaiz, hadisleri çok rivayet eden biriydi. Enes b. Mâlik'ten rivayet ettiği hadislerin sıkıntılı ve zayıf olduğunu dile getirmiştir. Nesâî, Hâkim (Ebû Ahmed) tarikiyle Yezîd'in hadislerinin metruk olduğunu ve güvenilir olmadığını söylemiştir.⁴⁴⁰ İbn Hibbân'a göre Yezîd, Allah'ın iyi kullarından olup ibadetle meşgul idi. Fakat Hadis ilminde gafil kaldığını hatta bazen Hasan-ı Basrî'nin sözlerini maklub yapıp Enes b. Mâlik'e ve Hz. Peygambere isnat ettiğini söylemiştir.⁴⁴¹

⁴²⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s.190.

⁴²⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s.191.

⁴²⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 154.

⁴³⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s.191-192; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 154.

⁴³¹ Buhârî, *Kitâbu'd-Duâfâ*, Thk. Zübeyr Ali Zai, Mektebetü'l İslamiye yy, Pakistan –Lahor h.1433, s. 121; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 1071; İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, Thk. Yayınevinin gözetiminde ihtisas Sahiplerinden bir komisyon, Darul fikir yy, Beyrut- Lübnan 1984, c. 7, Bsk.1, s. 2712

⁴³² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 1071.

⁴³³ İbn Adî Cürçânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 7, s. 2713 dipnot.

⁴³⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 1071.

⁴³⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 404.

⁴³⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 404; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 1071.

⁴³⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 403.

⁴³⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s.403.

⁴³⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 403.

⁴⁴⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 404.

⁴⁴¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 404.

Sâcî'ye göre Yezîd b. Ebân vehm sahibiydi ve zabtı tam değildi.⁴⁴² İbn Adî, Yezîd b. Ebân'nın Enes b. Mâlik'in yanı sıra Basra, Kûfe ve diğer memleketlerden bir takım kimselerden salih hadisler nakletmesi, güvenilir kimselerin de Yezîd b. Ebân'dan rivayette bulunmaları sebebiyle Yezîd'de herhangi bir sakınca olmadığını umduğunu söylemiştir.⁴⁴³ İbn Hâtîm'e göre hadisleri zayıftır.⁴⁴⁴ Nesâî⁴⁴⁵ ve Hâkim'e göre hadisleri metruktur.⁴⁴⁶ Ahmed b. Hanbel Yezîd b. Ebân'dan herhangi bir şey yazılamayacağını, hadisleri inkâr ettiğini ve hikâyeci biri olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁷ Abdullah b. Ahmed babası Ahmed b. Hanbel'in Yezîd b. Ebân'ın Uban b. Ebû Ayyaş'tan daha üstün olduğunu nakletmiştir.⁴⁴⁸ Yahyâ b. Maîn, Yezîd hakkında salih bir adam olduğunu fakat hadislerinde zayıf olduğunu söylemiştir.⁴⁴⁹ Ebû Dâvûd, Yezîd b. Ebân için salih bir adam olduğunu, Yahyâ b. Maîn'in de kendisi hakkında dürüst bir adam olduğunu söylediğini aktarır.⁴⁵⁰ Şüphesiz ki Yezîd b. Ebân hakkında en şiddetli eleştiriyi Şu'be b. Haccâc yapmıştır. Şu'be demiştir ki, "*Yezîd b. Ebân, kıssacıdır. Yol kesmek veya zina etmek bana kendisinden hadis rivayet etmekten daha sevimli gelir.*" Buhârî Şu'be'nin Yezîd b. Ebân aleyhinde konuştuğunu söylemiştir.⁴⁵¹ Yezit b. Eban hakkında yapılan yorumlardan hareketle zabtında sorun olduğunu söylememiz mümkündür.

2.5.1.1.3. Rebî' b. Sabîh (ö. 160/776)

Tezimizin asıl konusu Rebî' olduğu için burada sadece ismen zikrettik.

2.5.1.1.4. Vekî' b. el-Cerrah (ö. 197/ 812)

Tam adı, Vekî b. Cerrâh b. Melih b. Adî b. Fers Ebû Süfyan b. Haris b. Amr b. Ubeyd b. Ruâs b. Kilab b. Rebîa b. Amr b. Sa'saa'dır,⁴⁵²el-Küfî⁴⁵³ ve el-Hafız'dır.⁴⁵⁴ Künyesi Ebû Süfyân,⁴⁵⁵ Kays Aylan kabilesindedir, Kûfelidir.⁴⁵⁶ Küçük yaşta hadis rivayet etti,⁴⁵⁷ hadisleri çoktur; sikadır, güvenilen kişidir, yüce ve hüccettir.⁴⁵⁸ Doğum tarihi ve vefat tarihi kesin

⁴⁴² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 404.

⁴⁴³ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 7, s. 2713; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 404.

⁴⁴⁴ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 7, s. 2712 dipnot.

⁴⁴⁵ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 7, s. 2712 dipnot; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 404.

⁴⁴⁶ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 7, s. 2712 dipnot.

⁴⁴⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 403.

⁴⁴⁸ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.7, s. 2712.

⁴⁴⁹ İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c.7, s. 2712 dipnot.

⁴⁵⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 404.

⁴⁵¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 403; İbn Adî Cürcânî, *el-Kâmîl fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 7, s. 2712.

⁴⁵² Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c. 4, s. 179; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 311; İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁵³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 311.

⁴⁵⁴ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir* c.4, s. 179; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 311.

⁴⁵⁵ İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁵⁶ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.4, s. 179.

⁴⁵⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 4, s. 313.

⁴⁵⁸ İbn Sad, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

olarak bilinmemekle birlikte hicrî 127, 128 veya 129'da doğdu, hicrî 196 veya 197'de⁴⁵⁹ Muhammed b. Hârûn hilafetinde⁴⁶⁰ Muharrem ayının⁴⁶¹ aşure günlerinde⁴⁶² hac dönüşünde⁴⁶³ Feyd'te vefat etti.⁴⁶⁴ A'meş, Cerir b. Hazm, Abdülmecid b. Vehb el-Ukaylî, İbn Cüreyc, Evzâî, Zekeriyâ b. İshâk, Süfyân es-Sevrî, Talha b. Yahya b. Talha, Ali b. Mübarek, Nâfî b. Ömer el-Cumahî, Şu'be b. Haccâc gibi âlimler ona hocalık yapmıştır.⁴⁶⁵ Abdurrahman b. Mehdî, Humeydî, Nasır b. Ali, Yahya b. Yahya en-Nîsâbûrî, İbrâhim b. Saîd el-Cevherî,⁴⁶⁶ İbn Mübarek, Yahya b. Âdem başlıca öğrencileridir.⁴⁶⁷

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Ahmed b. Hanbel: "*Vekî'den daha fazla ilim barındıran ve hafız birini görmedim*".⁴⁶⁸ Salih b. Ahmed babasına "*Vekî mi yoksa Yezîd mi senin yanında müsbet görünür, hangisi sana daha salihdir?*" sorularını sormuştur. Babası cevaben "*Allah'a hamd olsun ki her ikisinde de sebat vardır, her ikisi de salihdir. Vekî, yöneticilerle haşır neşir olmazdı. Vekî dışında Ehli Nüsûka benzeyen ve ilmi barındıran hiç kimseyi görmedim.*" demiştir.⁴⁶⁹ Muhammed b. Amr, Ahmed b. Hanbel'e "*Yahyâ b. Saîd mi yoksa Vekî' mi sana daha çok sevimidir?*" diye sormuştur. Cevaben "Vekî" dedi. Neden Vekî diye sordum? Cevaben, "*Vekî Hıfz b. Gıyâs'ın dostuydu. Hıfz b. Gıyâs kadı olduğu zaman Vekî onu terk etti. Yahya b. Saîd ise Muaz b. Muaz'ın dostuydu. Muaz kadı olduğu zaman Yahya onu terk etmedi.*" dedi. Muhammed b. Ali el-Verak da benzerini Ahmed b. Hanbel'den Vekî ve İbn Mehdî hakkında anlattı. Muhammed Vekî'ye kadılık teklif edildiğini fakat Vekî'nin kabul etmediğini de eklemiştir.⁴⁷⁰ Bişr b. Mûsâ, Ahmed b. Hanbel'in Vekî için Allah korkusunda, huşuda, hıfzda, bablarda ve isnatta onun gibi birisini görmediğini, İbrahim el-Harbî de Ahmed b. Hanbel'den bunun benzerini naklederek Vekî'nin fihkî güzel bir şekilde müzakere ettiğini eklemeli bir şekilde nakletmiştir. Ahmed b. Hasan Tirmizî, Ahmed b.

⁴⁵⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 314; Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.4, s. 179; İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁶² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 314.

⁴⁶³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 314; İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁶⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 314; İbn Sa'd, *et-Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 8, s. 517.

⁴⁶⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 311.

⁴⁶⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 311.

⁴⁶⁷ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebir*, c.4, s. 179.

⁴⁶⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 311.

⁴⁶⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 312.

⁴⁷⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 312.

Hanbel'den Vekî'nin yerinin kalpte daha büyük olduğunu, Abdurrahman b. Mehdî'nin ise imam olduğunu söyler.⁴⁷¹

Abdulsamed b. Süleyman, Ahmed b. Hanbel'e; Vekî, Ebû Nuaym, Yahyâ b. Saîd ve İbn Mehdî hakkında soru sorduğunu cevaben de, Vekî'in hafızası güçlü ve kendi zamanında Müslümanların imamı, Abdurrahman b. Mehdî itkan ve marife sahibi, Yahya da toplumu sevmediği halde onları tanıma açısından daha iyilerini görmediğini nakleder. Ahmed b. Sehl Vekî hakkında "*Müslümanların imamıdır.*"⁴⁷² demiştir. Yahyâ b. Maîn Irak'ta sabit olanın Vekî olduğunu, Ebû Hanîfe'nin sözleriyle fetva verdiğini, art arda oruç tuttuğunu, gece namazlarına kalktığını ve kibleye yönelerek hadis ezberlediğini söyler.⁴⁷³ Kuteybe, Vekî'in yılın on iki ayını oruçla geçirdiğini ve her gece Kur'an-ı Kerim hatmettiğini nakleder.⁴⁷⁴ Muhammed b. Nuaym el-Belhî, Yahyâ b. Maîn'in Vekî hakkında Allah rızası için hadis naklettiğini, Vekî kadar hadis ezberleyen birisini görmediğini, kendi zamanında Evzâî nasıl ise Vekî'nin de kendi zamanında Evzâî gibi olduğunu nakleder. Yahyâ b. Maîn'in Vekî'yi çok fazla sevdiği de belirtilmiştir.⁴⁷⁵ İbn Maîn'e göre sika olan raviler dört tanedir. Bunlar: Vekî, Ya'lâ b. Ubeyd, Kânî, Ahmed b. Hanbel'dir. Yahyâ b. Maîn Mervan b. Muâviye'nin yanında şeyhlerin adlarının olduğu bir levha bulunduğunu ve bu levhada Vekî'nin Rafizî olduğu ile ilgili bilginin yazılı olduğunu belirtmiştir. Selem b. Cünade Vekî'yle yedi yıl boyunca arkadaşlık yaptığını, onun hiç yere tükürmediğini ve yemin etmediğini belirtir.⁴⁷⁶

Osman ed-Dârimî'ye göre Vekî sikadır. İbn Ammâr, Vekî zamanında Kûfe'de ondan daha fakih ve hadis ilminde daha bilgili, uzman birisinin olmadığını dile getirmiştir. İbn Ammâr, Vekî'ye Basra'da rivayet ettiği dört hadiste yanlışlık yaptığını söylemesi üzerine cevaben 1500 hadis aktardığını ve 1500 hadisten dört tanesinde yanlışlığın fazla olmadığını söylediğine dair bilgiler mevcuttur. Vekî b. Cerrâh kendi alanında insanlar tarafından kabul gören biridir. Vekî, Mekke'ye gittiğinde başka hocalardan ders alan insanlar kendi ders hocalarını bırakıp Vekî'nin yanına gittiğini ve bunun üzerine o toplulukta bulunan hocaların bu duruma sinirlendiğine dair bilgiler de bulunmaktadır.⁴⁷⁷ İbn Sa'd: "*Vekî sikadır, emindir, hüccettir; güvenilir ve kıymeti yücedir, hadisleri çoktur.*" demiştir. İclî: "*Kûfelidir; güvenilir, âbid, sika, salih, edip, hadis hafızlarındandır; fetva verirdi.*" demiştir. İclî, Ebû Dâvûd'a

⁴⁷¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 312.

⁴⁷² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 312.

⁴⁷³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 312.

⁴⁷⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 314.

⁴⁷⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 312.

⁴⁷⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 313.

⁴⁷⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 313.

"Vekî' mi yoksa Ebû Zâide mi daha sabittir?" diye sormuş. Dâvûd cevaben "Vekî" demiştir. Yakub b. Şeybe Vekî hakkında hayırlı, iyi ve hafız biriydi. İbn Hibbân ise "*Sikat*" adlı eserinde Vekî'nin hafız ve tam mutkin olduğunu söyler. Yahya b. Yahya erkekler arasında Vekî'den daha hafız birini görmediğini belirtir. Ali b. Medinî, Vekî'nin dil hatası yaptığını söyler. Mervezî, Vekî'nin hıfzından hadis aktardığını, lafızları değiştirip mana ile hadis rivayet ettiğini ve dilbilimci olmadığını söyler. İshâk b. Raveyhi "*Biz hıfzımızı zorlardık, Vekî'nin hıfzı ise doğaldı.*" demiştir.⁴⁷⁸ Vekî b. Cerrâh hakkında yapılan yorumlara bakıldığında ağırlıklı olarak Yahyâ b. Maîn ve Ahmed b. Hanbel tarafından yapıldığını görmekteyiz. Bu yorumların müsbet olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak cerh ve tadil değerlendirmeleri mukayese edildiğinde tadil ile ilgili değerlendirmelerin yoğunlukta olduğu görülür.

2.5.1.1.5. Hennâd (ö. 243/ 858)

Asıl adı, Hennâd b. Serî b. Mûsâb b. Ebûbekir b. Şebr b. Sefuk b. Amr b. Zürâre b. Addas b. Zeyd b. Abdullah b. Dârim et-Temimî ed-Dârimî Ebû Serî el-Küffî'dir,⁴⁷⁹ hadis ilmindeki derecesi ondur.⁴⁸⁰ Hicrî 152 yılında doğmuş,⁴⁸¹ çarşamba günü Rebiülâhir ayının son günü hicrî 243 yılında 91 yaşındayken vefat etmiştir.⁴⁸² Ebûbekir b. Ayâş, Abdullah b. İdrîs, Yahya b. Zekeriya b. Ebû Zâide, Ebû Muâviye ed-Darîr, İsmail b. Ayyâş, Şerîk, Abdullah b. Mübârek, Ali b. Müzhir, Fudayl b. İyâz, Vekî' b. el-Cerrâh, İsa b. Yûnus hocalarından bazılarıdır.⁴⁸³ Buhârî, Ebû Hâtim, Ebû Zürâre, Bakî b. Mahled, İbn Ebû Dünyâ, Muhammed b. Salih b. Serîh, Muhammed b. İshâk es-Serrâc, Muhammed b. Abdullah b. Süleyman el-Hadramî⁴⁸⁴ belli başlı öğrencileridir.

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: İbn Hibbân, Hennâd'ı güvenilenler arasında kabul etmiş ve "*Sikat*" adlı eserinde Hennâd'ı da zikretmiştir.⁴⁸⁵ Ahmed b. Hanbel'e Kûfe'de kimden hadis yazalım diye sorulduğunda cevaben Hennâd dediği söylenilir. Başka bir kaynakta da "*Hennâd'ın söylediklerini alın*" demiştir.⁴⁸⁶ İbn Hâtim'e göre saduktur.⁴⁸⁷

⁴⁷⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 314.

⁴⁷⁹ Buhârî, *et-Târîhu'l-Kebîr*, c.4, s. 248; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s.1025; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c. 30, s. 331.

⁴⁸⁰ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 1025.

⁴⁸¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285.

⁴⁸² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 286; ; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzîb*, s. 1025; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 313.

⁴⁸³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 311-312.

⁴⁸⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 312.

⁴⁸⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 286; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 313.

⁴⁸⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 312.

⁴⁸⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 312.

Nesâî'ye göre de sikadır. Kuteybe, Vekî'nin Hennâd'ı yücelttiği kadar hiç kimseyi yüceltmediğini belirtir.⁴⁸⁸

2.5.1.1.6. Süfyân es-Sevrî (ö.161/ 778)

Tam adı Süfyân b. Saîd b. Mesrûk b. Habîb b. Rafî b. Abdullah b. Mevheb b. Ubeyh b. Abdullah b. Münkız b. Nasr b. Hâris b. Salabe b. Amr b. Milkan b. Sevr b. Abdülmenat b. Ud b. Tabihe⁴⁸⁹ b. İlyas b. Mudar b. Nezar b. Mead b. Adnan'dır.⁴⁹⁰ Bazıları da Munkiz ve Haris'i silsileden çıkarıp Mesruk sonra Hamza'yı fazlalaştırmışlardır. Babasının özen göstermesi ile küçük yaşta ilim tahsil etmeye başladı.⁴⁹¹ Kûfeli'dir,⁴⁹² Hemedan veya Tabih Sevrî'si olduğu da söylenilir.⁴⁹³ Hicretin 97 yılında⁴⁹⁴ Süleyman b. Abdülmelik döneminde doğmuştur.⁴⁹⁵ Hicrî 162 yılında vefat ettiğini⁴⁹⁶ söyleyenler olmakla birlikte ağır basan görüş hicrî 161 yılının başında Şaban ayında vefat ettiğidir.⁴⁹⁷ Sâbit b. Ubeyd, Câ'fer es-Sâdik, Humeyd et-Tavîl, Hanzale b. Ebû Süfyân, Reşid b. Kaysem, Rebî' b. Sabîh, Rebî b. Enes, Zeyd b. Eslem, Şu'be b. Haccâc, Abdülkerim b. Mâlik, İbn Cüreyc gibi âlimler ona hocalık yapmıştır.⁴⁹⁸ A'meş, Ebân b. Tağlib, İbn Aclân, İbn Cüreyc, Câ'fer es-Sâdik, Câ'fer b. Burkan, Ebû Hanîfe, Evzâî, İbn Ebû Zi'b, Şu'be b. Haccâc, Ma'mer, Bişr b. Serî, Süfyân b. Uyeyne, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Abdullah b. Mübârek, Abdurrahman b. Mehdî vb. âlimler kendisinden ilim tahsil etmişlerdir.⁴⁹⁹

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Şeyhül İslam ve İmam-ı Huffaz'dır, kendi zamanında ilmiyle amel eden âlimlerin önderidir.⁵⁰⁰ Zehebî: *"Zeki ve hafız olduğundan dolayı genç iken şöhret bulmuştur. Iraklıların en güçlü isnadı Süfyan-Mansur-İbrahim-Alkame-Abdullah yolu ile olan tariktir."*⁵⁰¹ Şube, İbn Uyeyne, Ebû Asım, Yahyâ b. Maîn ve başkaları: *"Hadiste müminlerin emiri Süfyân es-Sevrî'dir."* demişlerdir.⁵⁰² İbn Mübarek: *"Yüz bin şeyhten"*

⁴⁸⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 4, s. 285; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.30, s. 313.

⁴⁸⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 154; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 229.

⁴⁹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 229- 230; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 154-155.

⁴⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

⁴⁹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 155.

⁴⁹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

⁴⁹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

⁴⁹⁵ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 151; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 169.

⁴⁹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 279; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 171.

⁴⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 279; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 169.

⁴⁹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 231-232; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 152; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 155- 161.

⁴⁹⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.9, s. 152; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 234- 235; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 161-164.

⁵⁰⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 230.

⁵⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 236.

⁵⁰² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 164; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 236.

hadis yazdım Süfyân es-Sevrî'den daha iyi birisinden hadis yazmadım" Ebû Eyyûb es-Sahtîyânî "Kûfeliler arasında Süfyân es-Sevrî'den daha iyi bir Kûfeliye rastlamadım."⁵⁰³ Yunus b. Ubeyd: "Süfyân es-Sevrî'den daha iyi birisini görmedim." İbn Mehdî: "Gözlerim Sevrî'den daha çok hadis ezberleyen birisini görmedi." Şu'be: "Süfyan benden daha çok hadis hafızıdır."⁵⁰⁴ Başka bir yerde de Şube: "Süfyan ilim ve Allah korkusuyla insanlara önderlik yapmıştır."⁵⁰⁵ Hadiste emir'ü-l müminindir."⁵⁰⁶ Abbas ed-Dûrî'nin rivayetine göre Yahyâ b. Maîn : "Fıkıhta, hadiste, zühdde ve her şeyde Süfyan döneminde Süfyan'dan daha iyi birisini görmezdi."⁵⁰⁷ Ebû Hanîfe: "Alkame ve Esved hazır olsalardı Süfyan'a muhtaç olurlardı." Müssenâ b. Sabâh: "Süfyân es-Sevrî ümmetin âlimi ve âbididir." İbn Ebû Zi'b: "Süfyân es-Sevrî'den daha çok tabiinlere benzeyen birini görmedim." Abdullah b. Mübârek: "Süfyan'dan daha âlim birisini bilmiyorum."⁵⁰⁸ Hafs b. Gıyâs: "Süfyan gibi birine rastlamadık. Onun meclisinin sohbetlerinden daha faydalı bir sohbet görmedik."⁵⁰⁹ Ebû Hâtım er-Razî: "Süfyân fakih, hafız, zâhid ve imamdır. Şu'be'den daha çok hadis hafızıdır." Ebû Zürâre: "İsnad ve metinde Süfyân Şu'be'den daha hafızdı."⁵¹⁰ Abdülmü'min en-Nesefî: "Benim katımda Süfyân'ı geçecek birisi yoktur. O hadis huffazı ve en çok hadis bilendir."⁵¹¹ Kattân ve Abdurrahman: "Süfyândan daha hafız birisini görmedik."⁵¹² Yahyâ el-Kattân başka bir yerde de: "Hiçkimse bana Şu'be'den daha sevimli değildir. Benim katımda onun gibi birisi de yoktur. Ama Süfyân Şu'be'ye muhalefet ettiğinde Süfyân'ın sözünü tutarım."⁵¹³ Abdullah b. Dâvûd: "Süfyândan daha fakih birini görmedim."⁵¹⁴ Mizzî'ye göre Süfyân es-Sevrî'nin menkıbeleri ve faziletleri çoktur.⁵¹⁵ Ebû Bekir b. Hâtib: "Süfyân Müslümanların önderlerinden bir önderdir. Dinin simgelerinden bir simgedir. Dinin emanetine sınıksız sarılırdı. Hem itkanlıkta hem de hafıza bakımından zengindi. Marifette, zabtta, zühd'de tezkiyesi son derece zengindi."⁵¹⁶ demişlerdir.

⁵⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 237.

⁵⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 237; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 165.

⁵⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 167; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 238.

⁵⁰⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 238.

⁵⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 166; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 237.

⁵⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 165; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 238.

⁵⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 238.

⁵¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 270.

⁵¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 271.

⁵¹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.7, s. 272.

⁵¹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 165.

⁵¹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 167.

⁵¹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 168.

⁵¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.11, s. 169.

2.5.1.1.7. Ebû Abdurrahman el-Mukrî (ö. 213/ 828)

Tam adı Ebû Abdurrahman Abdullah b. Yezîd b. Abdurrahman⁵¹⁷ el-Kuraşî el-Adevî el-Kesîrdîr.⁵¹⁸ Aslen Basralı⁵¹⁹ olduğunu söyleyenler olduğu gibi Ahvazlıdır⁵²⁰ diyenler de olmuştur. Mekke'de ikame etmiştir.⁵²¹ Ömer b. el-Hattab ailesinin mevâlisi olup⁵²² Buhârî ve Nesâî ondan hadis rivayet etmiştir.⁵²³ Doğumu Hicretin 120 yılına denk gelir.⁵²⁴ Başka bir yerde de hicrî 90 ile 100 arasında dünyaya geldiği nakledilmiştir.⁵²⁵ Basra'da otuz altı yıl, Mekke'de de otuz beş yıl Kur'an- Kerim dersi vermiştir.⁵²⁶ Hicrî 212⁵²⁷ veya 213⁵²⁸ yılının Recep ayında⁵²⁹ vefat ettiği ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Ebû Hanîfe, Şu'be b. Haccâc, Saîd b. Ebû Eyyûb, Hayve b. Şüreyh, Harmele b. İmrân et-Tucibî, İbn Avn, Kehmes b. Hasan, Yahya b. Eyyûb, el-Leys, Muhammed b. Abdullah, Mesûdî, Ayyâş b. Ukbe, Verkâ b. Ömer, el-Yeşkûrî gibi âlimlerden ders almıştır.⁵³⁰ Buhârî, Ahmed b. Hanbel, Bişr b. Mûsâ, İshâk b. Ebû Hayseme, İbn Nümeyr, Abbas ed-Dûrî, Muhammed b. İsmail el-Saiğ, Haris b. Ebû Üsame, Hârûn b. Melül gibi âlimlere ders vermiştir.⁵³¹

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Buhârî'nin büyük şeyhlerindedir,⁵³² Nesâî onu sika görmüştür.⁵³³ Zehebî: "*İslam'ın şeyhlerindedir.*"⁵³⁴ İmam, Hafız, âlim, muhaddis, hüccet, harem şeyhidir.⁵³⁵ Ebû Hâtim: "*Saduktur.*"⁵³⁶ Ebû Ya'lâ el-Halilî: "*Onun sika*

⁵¹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 320; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

⁵¹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321.

⁵¹⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵²⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

⁵²¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵²² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

⁵²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 324.

⁵²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵²⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 323; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵²⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 323; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵²⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 323; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 168; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

⁵²⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 323; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 168; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 324 dipnot.

⁵²⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

⁵³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459.

⁵³¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 321-322.

⁵³² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵³³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 459; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.16, s. 323.

⁵³⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 167.

⁵³⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 166.

ravilerden hadisi hüccettir. Bazı hadisler de fert kalmıştır. Oğlu Muhammed de sikadır."⁵³⁷ İbn Mübârek: "*Saf altındır.*"⁵³⁸ Başka bir yerde de "*Sikkeli hadis altındır.*" diye geçmektedir.⁵³⁹ İbn Sa'd: "*Hadisleri çoktur, kendisi de sikadır.*" İbn Hibbân da onu sikalar arasında zikretmiştir.⁵⁴⁰ El-Kânî: "*Mekki'dir, sikadır.*"⁵⁴¹ demişlerdir.

2.5.1.1.8. Bişr b. Mûsâ (ö. 288/ 902)

Tam adı Bişr b. Mûsâ b. Sâlih⁵⁴² b. Şeyh b. Umeyre b. Hayyân b. Sürâka b. Mersed b. Humeyrî⁵⁴³ Ebû Ali Esedî'dir.⁵⁴⁴ Bağdatlıdır.⁵⁴⁵ 98 yıl yaşamış,⁵⁴⁶ hicrî 288 yılında Rebülevvel ayının bitimine dört gün kala⁵⁴⁷ cumartesi günü vefat etmiştir. Cenaze namazını Muhammed b. Hârûn el-Abbas el-Haşimî kılmış, Bâb-ı Tin Kabristanı'nda defnedilmiştir.⁵⁴⁸ Hafs b. Ömer el-Adenî, Havza b. Halif el-Bekrâvî, Hasan b. Mûsâ el- Eşyeb, Hallâd b. Yahyâ, Ebû Abdurrahman b. Mukrî, Halef b. Velîd, Ali b. Ca'd, Abdullah b. Zübeyr el-Humeydî, Saîd b. Mansur, Ebû Saîd el-Esmâî, Ömer b. Hükam vb. âlimler kendisine hocalık yapmışlardır.⁵⁴⁹ Yahyâ b. Saîd, Muhammed b. Mahled, İsmâil b. Muhammed es-Saffâr, Ebû Hüseyin b. Münâfî, Ahmed b. Kâmil, Ebûbekir eş-Şâfiî, İbn Mâlik el-Katî Ebû Ali b. Sevâf, Ebû Ömer el-Zâhid, Ebû Kasım et-Taberânî gibi âlimlere hocalık yapmıştır.⁵⁵⁰

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Ataları iyi, şerefli, yüce ve büyük ailelerdendir.⁵⁵¹ Bişr b. Mûsâ emin, akıllı, zeki ve sikadır.⁵⁵² Ahmed b. Muhammed b. Hârûn el-Helal: "*Bişr b. Mûsâ büyük şeyhtir, meşhurdur.*"⁵⁵³ Ahmed b. Hanbel ona ikramda

⁵³⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 2, s. 459; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, c.16, s. 323; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 168.

⁵³⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, c.16, s. 323; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 169; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 2, s. 459.

⁵³⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 168.

⁵³⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 2, s. 459; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, c.16, s. 323.

⁵⁴⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 2, s. 459.

⁵⁴¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c. 2, s. 460.

⁵⁴² Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 86.

⁵⁴³ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 86.

⁵⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 352.

⁵⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 352.

⁵⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 354.

⁵⁴⁷ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 87-88; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 353.

⁵⁴⁸ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 88.

⁵⁴⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 86; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 352.

⁵⁵⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 86; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 353.

⁵⁵¹ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 86; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 353.

⁵⁵² Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 86.

⁵⁵³ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.7, s. 87.

bulunurdu. ⁵⁵⁴ Dârekutnî: "*Sikadır*".⁵⁵⁵ Başka bir yerde de soylu, yüce ve sika dediği nakledilmiştir.⁵⁵⁶ El-Hâtib: "*Emin, ağırbaşlı, sakın ve sikadır*".⁵⁵⁷ demişlerdir.

2.5.1.1.9. Muhammed b. Ahmed b. Hasan (ö. 359/ 971)

Tam adı Muhammed b. Ahmed b. Hasan b. İshâk b. İbrahim b. Abdullah'tır. Künyesi Ebû Ali'dir, İbn Savvâf olarak tanınır.⁵⁵⁸ Hicrî 270 yılının Şaban ayında doğmuş, hicrî 359 yılında 89 yaşındayken vefat etmiştir.⁵⁵⁹ İshâk b. Hasan el-Harbî, Bişr b. Mûsâ el-Esedî, Ebû İsmail et-Tirmizî, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, Mûsâ b. İshâk el-Ensârî, Muhammed b. Osman b. Ebû Şeybe, Muhammed b. Abdûs b. Kâmil es-Sirâc gibi âlimlerden ders almıştır. ⁵⁶⁰ Ebû Hasan et-Dârekutnî, Ebû Hasan b. Riskeveyhî, Ebû Hüseyin b. Bişrân, Muhammed b. Ebû Fevâris, Abdullah b. Yahya es-Sekrî, Ali b. Ahmed er-Rezâzî, Ebûbekir el-Berkâî, Ebû Nuaym el-İsfahânî gibi âlimler kendisinden ilim tahsil etmişlerdir.⁵⁶¹

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Dârekutnî onun hakkında: "*Benim gözlerim onun gibi birisini görmedi*." Muhammed b. Ebû Fevâris de "*Sikadır, güvenilen biridir; haram ve şüpheli şeylerden uzak duran biridir. Kendisini haram ve şüpheli şeylerden onun gibi koruyan birini görmedim*." demişlerdir.⁵⁶²

2.5.1.10. Hadisin Değerlendirilmesi

Bizim amacımız Kütüb-i Site'de yer alan bu hadisleri isnad açısından değerlendirmektir. Fakat hadisleri incelerken aynı hadisin farklı tariklerinin olduğunu gördük. Biz de daha genel bir yorum yapmak için aynı hadisin farklı tariklerini birlikte ele aldık. Yapılan yorumları daha iyi analiz edebilmek için de hadisteki raviler hakkında yapılan cerh ve ta'dilleri değerlendirdik. Kütüb-i Site'de yer alan bu hadisleri ele almamızın esas nedeni, diğer kaynaklarda Rebî tarikiyle rivayet edilmiş hadislerin zayıf ve uydurma görülmesi ve bunun asıl nedenin Rebî b. Sabîh'in kendisinin olduğu kabul edilmesidir. Bundan ötürü biz de Rebî'ye ait sahih, hasen hadislerinin olduğunu göstermek ve hadislerinin zayıf görülmesinin nedeninin Rebî b. Sabîh olmadığını kanıtlamak için Kütüb-i Site'de yer alan bu dört hadis üzerinde durduk. İsnad şemasında da görüldüğü üzere hadis, Rebî b. Sabîh'e kadar tek tarik

⁵⁵⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 353; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.7, s. 87.

⁵⁵⁵ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.7, s. 87; Zehebi, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 353.

⁵⁵⁶ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.7, s. 87.

⁵⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.13, s. 353.

⁵⁵⁸ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.1, s. 289.

⁵⁵⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.1, s. 289.

⁵⁶⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.1, s. 289.

⁵⁶¹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.1, s. 289.

⁵⁶² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.1, s. 289.

ile gelmiştir; Rebî' b. Sabîh'ten sonra ise üç tarike ayrılmıştır. Hadisin birden fazla tariki olduğundan cerh ve ta'dil değerlendirmelerine Tirmizî'nin eserinde yer alan tarik ile başlamak istiyoruz. Bu tarik ile rivayet edilmiş olan hadis merfûdur. Bu tabloya bakarak şunları söylememiz mümkündür:

I.Tarik: Hennâd → Vekî b. Cerrâh → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik'ten oluşmaktadır.

Yezîd b. Ebân hakkında yapılan ta'dil lafızları sika, saduk ve zâhid olup sadece üç iken, cerh lafızları *zayıf, metrûk, zabtı tam olmayan, yol kesmek ve zina yapmak kendisinden hadis rivayet etmekten daha sevimli, hadisleri maklub, Kaderî, hadisleri inkâr edendir.* Yapılan ta'diller onun adalet vasfını ortaya koymaktadır. Cerh ile ilgili söylenenler ise ravinin zabtında sıkıntı olduğunu göstermektedir. Yezîd b. Ebân'dan dolayı ikinci tarik zayıf görülmüştür. Bu kadar ağır bir şekilde eleştirilmesine rağmen Yezîd b. Ebân'nın rivayet ettiği bazı hadisler sahih, bazıları da hasen kabul edilmiştir. Aşağıda bu hadislere de yer verilmiştir.

Rebî' b. Sabîh'in kendisiyle ilgili cerh lafızlarından bazıları *zayıf, lâ be'se bih, seyi'ül hıfz, vehim sahibi, tedlis yapar, münker hadisleri vardır, hadisleri maklubtur.* Bu cerh lafızlarının daha çok zabtına yönelik eleştiriler olduğu görülmektedir. Ta'dil ile ilgili lafızlar *imam, şeyh, saduk, âbid, zâhid, salih, müstakim hadisleri vardır, müslümanların önderlerinden bir önderdir, sika'dır.* Ta'dil lafızları daha çok ravinin adaleti ile ilgilidir. Ta'dil lafızlarından müstakim hadislerinin olduğuna kanaat getirilmesi, onun sahih hadislerinin olduğunu göstermektedir. Bu bilgiler ışığında adaletiyle ilgili herhangi bir sıkıntının olmadığı fakat zabtında sorun olduğunu söylememiz mümkündür.

Vekî' b. Cerrah hakkında yapılan yorumlarda cerh ile ilgili herhangi bir lafız bulunmamaktadır. Ta'dil ile ilgili lafızlar ise *hafız, âlim, salih, imam, hafızası güçlü, sika, emin, hüccet, âbid, edip, hadis hafızı, tam mutkindir.* Hakkında yapılan görüşlere bakıldığında adalet ve zabtıyla ilgili herhangi bir sıkıntının olmadığı görülmektedir.

Hennâd, elimizdeki bilgilere göre kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzına rastlamadık. Ta'dil ile ilgili lafız sayısı ise bir tane olup o lafız da sikadır. Bu bilgiler ışığında Hennâd'a dair herhangi bir sıkıntının olmadığını söylememiz mümkündür.

II.Tarik: Enes b. Mâlik → Yezîd b. Ebân → Rebî b. Sabîh → Ebû Abdurahman el-Mukrî → Bişr b. Mûsâ → Muhammed b. Ahmed b. Hasan

Yukarıda Yezîd b. Ebân ve Rebî' b. Sabîh ilgili değerlendirme yapıldığı için bir daha değerlendirme gereksinimi duymadık.

Ebû Abdurrahman el-Mukrî, kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzına rastlanılmamıştır. Ta'dil ile ilgili lafızlar *sika, islam şeyhi, imam, hafız, âlim, muhaddis, hüccet, saduktur*. Yapılan yorumlara bakıldığında adalet ve zabtına dair herhangi bir sıkıntının bulunmadığını görmekteyiz.

Bişr b. Mûsâ, cerh ile ilgili herhangi bir lafız bulunmamaktadır. Ta'dil ile ilgili lafızlar ise *akıllı, zeki, sika, emin ve şeyhtir*. Bu bilgiler doğrultusunda Bişr b. Mûsâ için adalet ve zabtına dair sıkıntının olmadığını söylememiz mümkündür.

Muhammed b. Ahmed b. Hasan, kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzı bulunmamaktadır. Ta'dil ile ilgili lafızlar ise bir tane olup bu lafız *sikadır*. Verdiğimiz bilgiler doğrultusunda adalet ve zabtına dair herhangi bir sıkıntının olmadığını söylememiz mümkündür.

III. Tarik: Enes b. Mâlik → Yezîd b. Ebân → Rebî' b. Sabîh → Süfyân es-Sevrî

Süfyân es-Sevrî, kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzına rastlanılmamıştır. Ta'dil'e dair ise *şeyhu'l-islam, imam, hafız, müminlerin emiri, ümmetin âlimi, âbid, âlim, zâhid, fakih, hadis huffazı, zühd sahibi, dinin simgelerinden bir simgedir*. Bu bilgilerden yola çıkarak adalet ve zabtına binaen herhangi bir sıkıntının olmadığını söylememiz mümkündür.

Yukarıdaki bilgilerden yola çıkarak Yezîd b. Ebân ve Rebî' b. Sabîh'in zabtında az da olsa problem olduğu görülmektedir. Onların tarikiyle nakledilmiş hadisler Kütüb-i Sitte'de yer almış ve bazıları sahih bazıları da hasen kabul edilmiştir. Genel olarak ahlak vb. alanlarda Rebi'nin hadislerinin sahih kabul edildiği görülmektedir. Yani Rebî b. Sabîh'e ait sahih hadisler de bulunmaktadır.

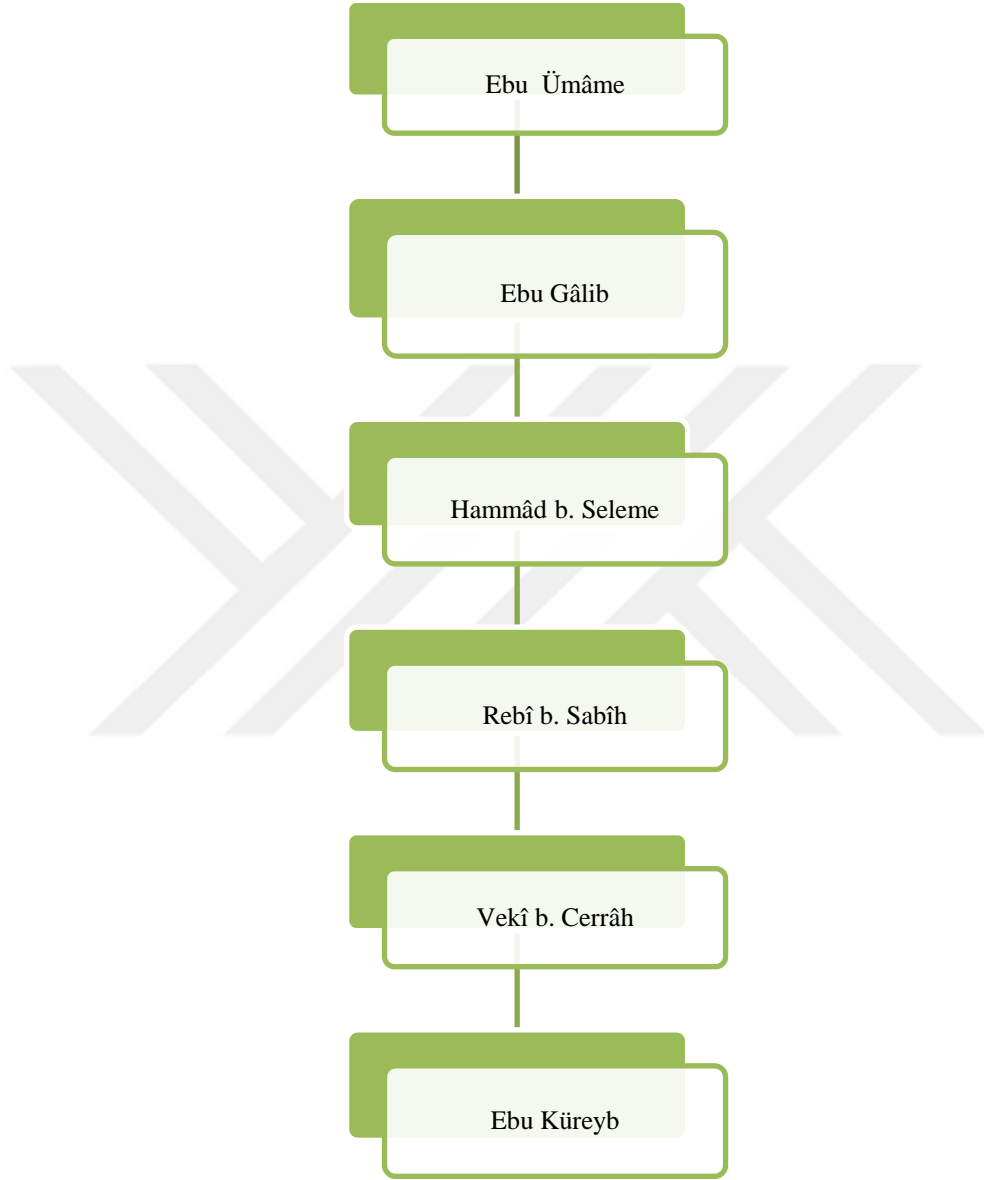
2.5.2. "Ebû Ümâme" Hadisinin İsnad Açısından Değerlendirilmesi

حَدَّثَنَا أَبُو كُرَيْبٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا وَكِيعٌ ، عَنِ الرَّبِيعِ بْنِ صَبِيحٍ ، وَحَمَّادُ بْنُ سَلَمَةَ عَنْ أَبِي غَالِبٍ قَالَ : رَأَى أَبُو أُمَامَةَ رُءُوسًا مَنُصُوبَةً عَلَى دَرَجِ مَسْجِدِ دِمَشْقَ فَقَالَ أَبُو أُمَامَةَ : كِلَابُ النَّارِ شَرُّ قَتْلَى تَحْتَ أَدِيمِ السَّمَاءِ ، خَيْرٌ قَتْلَى مَنْ قَتَلُوهُ. ثُمَّ قَرَأَ : { يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ } إِلَى آخِرِ الْآيَةِ. قُلْتُ لِأَبِي أُمَامَةَ : أَنْتَ سَمِعْتَهُ مِنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ؟ قَالَ : لَوْ لَمْ أَسْمَعُهُ إِلَّا مَرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ أَوْ ثَلَاثًا أَوْ أَرْبَعًا - حَتَّى عَدَّ سَبْعًا - مَا حَدَّثْتُكُمْوه. هَذَا حَدِيثٌ حَسَنٌ ، وَأَبُو غَالِبٍ اسْمُهُ حَزْرُونَ. وَأَبُو أُمَامَةَ الْبَاهِلِيُّ اسْمُهُ صُدَيْيُّ بْنُ عَجْلَانَ ، وَهُوَ سَيِّدُ بَاهِلَةَ.

Ebû Küreyb → Vekî → Rebî b. Sabîh → Hammâd b. Seleme → Ebû Gâlib (Hezavver) nakletti: "Ebû Ümâme (Südeyy b. Aclan Bahile kabilesinin seyidi) Şam Mescidi'nin basamaklarında asılı bazı başlar gördü. Dedi ki ateş köpekleri gökyüzünün altındaki en kötü ölülerdir, bunlar kimi öldürürse en iyi ölüdür. Sonra yüzlerin beyazladığı ve siyahlaştığı gün ile ilgili ayeti sonuna kadar okudu. Ebû Ümâme'ye dedim ki sen bunu peygamberden mi işittin? dedi ki eğer ben bunu işitmeseydim ancak bir kere iki kere üç, dört-yediye kadar saydı. Size söylemezdim." Bu hadis hasendir.⁵⁶³

⁵⁶³ Tirmizî, *Camii Sahih Sünen-i Tirmizî*, Thk. İbrahim Adve Avd, Mustafa Bai el-Hilli yy, Mısır 1975, 2. Bsk, c. 5, s. 226.

Bu hadisi řu şekilde tablo haline getirebiliriz.

2.5.2.1. Ebû Ümâme (Ö. 86/ 705)

Tam adı Sudey b. Aclân⁵⁶⁴ b. Vehb b. Amr⁵⁶⁵ b. Sülâbe b. Ğenam b. Kuteybe b. Maan b. Mâlik b. Asur⁵⁶⁶ b. Sad b. Kays Aylan el-Bâhilî'dir.⁵⁶⁷ Bazı kaynaklarda da es-Sudey b. Aclân b. Vehb b. Arîb b. Vehb b. Rebâh b. Haris b. Maan b. Mâlik b. Asur olarak geçmektedir.⁵⁶⁸ Künyesi Ebû Ümâme, nisbesi Bâhilî'dir.⁵⁶⁹ İnsanlar arasında selamı yaygınlaştıran⁵⁷⁰ meşhur bir sahabidir⁵⁷¹ Vedâ haccı zamanında 30 yaşında idi.⁵⁷² Şam'ın⁵⁷³ Humus adlı şehrinde ikame etmiştir.⁵⁷⁴ İbn Hibbân'ın bildirdiğine göre Ebû Ümâme Sıffin Savaşı'nda Hz. Ali ile birlikte idi. Uhud savaşına katıldığına dair bilgiler bulunmaktadır.⁵⁷⁵ Hicrî 86⁵⁷⁶ yılında Abdülmelik döneminde⁵⁷⁷ 91 yaşındayken⁵⁷⁸ Şam'ın⁵⁷⁹ Humus adlı şehrine 10 mil uzaklıkta Denve adlı köyde vefat etti.⁵⁸⁰ Farklı bir görüşe göre ise hicrî 81 yılında "Sâlisu'l Bevl" adlı hastalığa yakalanıp Denve'de vefat ettiği kaynaklarda geçmektedir. Geride Muhalis adlı bir oğlu kaldı.⁵⁸¹ Şam'da vefat eden son sahabedir.⁵⁸² Hz. Muhammed, Ubâde b. Sâmit, Osman b. Affân, Ali b. Ebû Talip, Ammâr b. Yasir, Ömer b. Hatab, Amr b. Abese, Muâz b. Cebel, Ebû Derda, Ebû Ubeyde b. Cerrâh gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁵⁸³ Süleyman b. Habîb el-Muhâribî, Şehr b. Havşeb, Kasım Ebû Abdurrahman, Recâ b. Hayve,

⁵⁶⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 452; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 209; İbn Sa'd, *Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 6, s. 211; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 158.

⁵⁶⁵ İbn Sa'd, *Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 6, s. 211; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.2, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 158.

⁵⁶⁶ İbn Sa'd, *Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 6, s. 211.

⁵⁶⁷ Bahile: Bahile bint evd b. Sad el-Eşire b. Malik b. Uded b. Zeyd b. Yeşub b. Arîb b. Zeyd b. Kehlan b. Sebe b. Yeşub b. Yakup b. Kahtandır. Bahile Maan b. Malik b. Aur'un eşidir. Muhammed b. Sad dördüncü tabakada Bahile Maan ve Sad ikisi de Malik b. Asur'un oğullarıdır'' demiş. Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 159- 160; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 452.

⁵⁶⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 160.

⁵⁶⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 452.

⁵⁷⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 162.

⁵⁷¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 452; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 209; İbn Sa'd, *Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 6, s. 211; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 158.

⁵⁷² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 161; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 209.

⁵⁷³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 452; İbn Sa'd, *Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 6, s. 211; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 209.

⁵⁷⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 159.

⁵⁷⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 210.

⁵⁷⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 209-210; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 163.

⁵⁷⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 210.

⁵⁷⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c. 2, s. 209-210; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 163.

⁵⁷⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s.452; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 163.

⁵⁸⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 163; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.2, s. 209.

⁵⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 163.

⁵⁸² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.2, s. 209.

⁵⁸³ İbn Sa'd, *Tâbâkâtü'l-Kebir*, c. 6, s. 211; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.2, s. 209; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 159.

Sâlim b. Ebû Ca'd, Hâlid b. Ma'dân, Ebû Gâlip er-Râsî, Süleym b. Amr,⁵⁸⁴ Abdullah b. Yezîd b. Âdem ed-Dîmeşkî, Ebû Yemân el-Hevzenî gibi âlimlere hocalık yapmıştır.⁵⁸⁵

2.5.2.2. Ebû Gâlib (d.?- ö.?)

Ebû Gâlib Basralı'dır,⁵⁸⁶ Basrî ve İsfehanî de denilir.⁵⁸⁷ İsfehan da ikame etmiştir.⁵⁸⁸ Ebû Ümâme'nin arkadaşı⁵⁸⁹ olduğuna dair bilgiler bulunmakla birlikte ihtilaflar da bulunmaktadır.⁵⁹⁰ İsmi Hezavver,⁵⁹¹ Saîd b. Hazevver,⁵⁹² Nâfiî⁵⁹³ olduğu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. İsmi üzerinde ihtilaflı bir durum mevcutken hangi kabilenin mevlası olduğu da tartışmalıdır. Hâlid b. Abdullah b. Üsayid el-Kureyşî⁵⁹⁴ Abdurrahman el-Hadramî⁵⁹⁵ Beni Rasîf, Beni Esyed (Üseyid), Beni Dubaye veya Bâhile kabilesinin⁵⁹⁶ mevlası olduğu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Hadis derecesi beştir.⁵⁹⁷ Buhârî Edep bölümünde Ebû Gâlib'in hadisini zikretmiştir. Tirmizî, İbn Mâce ve Ebû Dâvûd; Ebû Gâlib'ten hadis rivayet etmişlerdir.⁵⁹⁸ Enes b. Mâlik, Ebû Ümâme el-Bâhilî, Ümmü Derdâ gibi âlimlerden ders almıştır.⁵⁹⁹ Reb' b. Sabîh, Abdülazîz b. Süheyb, Mâlik b. Dînâr, Süfyân b. Uyeyne, Mübarek b. Füdâle, A'meş, Haccâc b. Dînâr,⁶⁰⁰ Eş'as b. Abdülmelik, Hammâd b. Seleme, Hüseyin b. Vakid el-Mervezî, Muhammed b. Zeyad, Ebû Merküz⁶⁰¹ İbn Uyeyne vb. âlimler kendisinden ilim tahsil etmişlerdir.⁶⁰²

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Muhammed b. Sa'd, Ebû Gâlib'in hadislerinin münker olduğunu ve Ehl-i Basra'nın üçüncü tabakasından olduğunu

⁵⁸⁴ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.2, s. 209; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 159.

⁵⁸⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.13, s. 160.

⁵⁸⁶ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, Thk. Burhanettin Ebü-l Vefa İbrahim b. Muhammed Sibtu b. Acemi el-Halebi, Mümesesetül İlimü'l-Kuran yy, Cidde 1992, c.1, s. 382; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188; İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, Thk. Hamdî Abdülmecid es-Selefi, Darül Semii bi Neşri ve Tevzi yy, 2000, c.1, s.329

⁵⁸⁷ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170.

⁵⁸⁸ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188.

⁵⁸⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188.

⁵⁹⁰ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170.

⁵⁹¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170.

⁵⁹² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170-172 ve s. 172 dipnot.

⁵⁹³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170.

⁵⁹⁴ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170.

⁵⁹⁵ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170; İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, c.1, s. 329.

⁵⁹⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170.

⁵⁹⁷ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 1188.

⁵⁹⁸ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 173.

⁵⁹⁹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 382; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.4, s. 570.

⁶⁰⁰ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.4, s. 570.

⁶⁰¹ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170-171.

⁶⁰² İbn Hibbân, *Kitâbu'l-Mecrûhîn*, c.1, s. 329.

söylemiştir.⁶⁰³ Yahyâ b. Maîn: Hadisleri salihdir.⁶⁰⁴ İbn Hâtım "*leyse bi kavi (güçlü değildir)*".⁶⁰⁵ Dârekutnî, Ebû Gâlib için "*Sikadır*" demiştir. ⁶⁰⁶ Nesâî' ye göre Ebû Gâlib zayıftır.⁶⁰⁷ Mizzî'ye göre Ebû Gâlib'in münker hadisini görmediğini kendisinde herhangi bir sakınca olmadığını umduğunu dile getirmiştir.⁶⁰⁸ İbn Adî, "*Havâric*" ile ilgili hadisi Ebû Gâlib'ten rivayet etmekle birlikte onun hadislerinde münker hadis görmediğini ve onda sakınca olmadığını umduğunu söyler.⁶⁰⁹ İbn Hibbân onu mecruhlardan zikretmiş ve hadislerinin az olmasına rağmen münker olduğunu bu hadislerle delil göstermek caiz olmadığını ancak sika olan ravilere uyum gösterilmesi halinde sorun olmayacağını söylemiştir.⁶¹⁰ Zehebî: "*Fihi şeyün*" demiştir.⁶¹¹ İbn Hacer "*Hata yapan saduk birisidir*".⁶¹² Şeyh Ahmed Şakir onu sika kabul etmiştir. İbn Sa'd onun zayıf olduğunu söylemiştir.⁶¹³ Mûsâ b. Hârûn da onu sika kabul etmiştir.⁶¹⁴ Tirmizî bazı hadislerini sahih bazılarını da hasen saymıştır.⁶¹⁵ Tirmizî Ebû Gâlib'in bu hadisini hasen kabul etmiştir.

2.5.2.3. Hammâd b. Seleme (Ö.167/ 784)

Tam adı Hammâd b. Seleme b. Dînâr el-Basrî'dir. Temîm mevlâsıdır. Kureyş mevlası ya da başkalarının mevlası olduğu söylenilmiştir. ⁶¹⁶ Hicrî 167 yılının Zilhice ayında vefat etti.⁶¹⁷ Sâbit el-Bünânî, Kadâte, Humeyd et-Tavîl, İshâk b. Abdullah b. Ebû Talha, Enes b. Sîrîn, Sümame b. Abdullah b. Enes, Amr b. Dînâr, Hişam b. Zeyd b. Enes, Hişam b. Urve, Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Simâk b. Harb gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁶¹⁸ İbn Cüreyc, Süfyân es-Sevrî, Şu'be b. Haccâc, İbn Mübarek, Ebû Dâvûd et-Tayalîsî, Âdem b. Ebû İyas, Esved b. Amr, Süleyman b. Harb, Hûdbe b. Hâlid, Behz b. Esed, Ebû Nash et-Temâr, Ubeydullah b. Aysî gibi âlimlere hocalık yapmıştır.⁶¹⁹

⁶⁰³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 171.

⁶⁰⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 171.

⁶⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 172; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570.

⁶⁰⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 172.

⁶⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 172.

⁶⁰⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 172.

⁶⁰⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570.

⁶¹⁰ İbn Hibbân, *Kitab'u-l Mecruhin*, c.1, s.329; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170 dipnot; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570.

⁶¹¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 170 dipnot.

⁶¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 172 dipnot.

⁶¹³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.34, s. 172 dipnot.

⁶¹⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570.

⁶¹⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.4, s. 570.

⁶¹⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 481.

⁶¹⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 482.

⁶¹⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 481.

⁶¹⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 481.

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Ahmed b. Hanbel ve İbn Maîn onun için sikadır demişlerdir. Dûrî de İbn Main'in: "*Kim Sâbit konusunda Hammâd'a muhalefet ederse söz Hammâdın'dır.*" Başka bir yerde de "*Ondan kim hadisin nesh olduğunu söylese doğrudur*" demiştir. Abdurrahman b. Mehdî "*İşitmesi sahihtir. Hasan-u lukadır. Zeki, meleke-î nefsi güzeldir.*" demiştir. İbn Mübarek, Basra'da Hammâd b. Seleme kadar öncekilere benzeyen birini görmediğini söyler. Affân: "*Hamad'dan daha abid, Kur'an'ı çok okuyan, hayır üzerine sımsıkı sarılı, Allah için çalışan birini görmedim*" der. İbn Hibbân, tüm vakitlerde Allah'a çok dua eden duaları kabul olan abidlerdendir. Basra'da Hammâd b. Seleme'nin akranlarından Hammâd gibi dinde iyilikte nüsükta, ilimde, kitabette, hadis toplamada, sünnete bağlılıkta ve bidatçılara karşı olan birisini görmediğini söylemiştir. Buhârî, Hammâd'ın sika olduğunu göstermek için çoğu yerde onu delil göstermiştir. Ehli nakil imamları sika ve güvenilir olduğu konusunda icma etmişlerdir. Beyhakî onu Müslümanların imamlarından bir imam olarak görmüştür. Yaşlandığında ise hafızasında zayıflık olduğu söylenilmiştir. İbn Adî "*Hammâd Basra'nın büyüklerindedir. Basra'nın müftüsüdür. Yaşça ondan büyük olanlar ondan hadis rivayet etmiştir. Hadisleri ve tasnifleri çoktur.*" demiştir. İbn Medînî: "*Hammâd aleyhinde konuşanın dininden şüphe edin.*" demiştir. Sâcî'e göre ise "*Hafızdır, sikadır, güvenilirirdir.*"⁶²⁰ İbn Sa'd: "*Sikadır, hadisleri çoktur, bazen münker hadisleri de aktarmıştır.*" Aclî: "*Sikadır, salih bir adamdır, hadisleri güzeldir. Başkasının yanında bulunmayan bin tane hasen hadis onun yanında vardır.*" Nesâî "*sikadır.*" demişlerdir.⁶²¹

2.5.2.4. Rebî' b. Sabîh (ö. 160/ 777), Vekî b. Cerrâh (ö. 197/ 812)

Önceki hadislerde haklarında bilgi verildiği için burada ismen zikretmekle yetinilmiştir.

2.5.2.5. Ebû Küreyb (ö. 248/ 863)

Tam adı Muhammed b. Ala b. Küreyb el-Hamdânî Ebû Küreyb el-Küfî⁶²² el-Hafız'dır.⁶²³ Ebû Küreyb olarak meşhur olmuş, Hadis ilmindeki derecesi ondur.⁶²⁴ Buhârî "*ez-Zühre*" adlı kitapta Ebû Küreyb'ten 75 hadis, Müslüm ise 556 hadis rivayet etmiştir.⁶²⁵ Buhârî ve bazı âlimlere göre Ebû Küreyb hicrî 248 yılında vefat etmiştir. Buhârî, Ebû Küreyb'in

⁶²⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 481-482.

⁶²¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 482.

⁶²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 243; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 885; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667.

⁶²³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667.

⁶²⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 885.

⁶²⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 668.

Cemâdilâhir ayının bitmesine son dört gün kala salı günü vefat ettiğini de ziyade etmiştir.⁶²⁶ Bazıları da buna ziyade olarak 87 yaşındayken vefat ettiğini söylemişlerdir.⁶²⁷ Dûlâbî'ye göre cemâdilûlâ ayının bitmesine 6 gün kala salı günü, Hadramî'ye göre ise cemâdilûlânın bitmesine üç gün kala salı günü vefat etti. Hicrî 47 yılında vefat ettiğini söyleyenler de olmuştur. Mizzî bu görüşün vehim olduğunu söylemiş en doğrusu Allah'ın bileceğini vurgulamıştır.⁶²⁸ İbrahim b. İsmail el-Yeşkûrî, İshâk b. Süleyman er-Râzî, İshâk b. Mansur el-Selûlî, Ebû Yahyâ İsmail b. İbrahim et-Teymî, İsmail b. Sabîh, Bekir b. Abdurrahman el-Kadî, Vekî' b. el-Cerrâh, Zeyd b. Hubâb, Yahya b. Âdem, İbn Fudayl gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir.⁶²⁹ Nesâî, Ebû Hâtim, Ebî Zürrâre, İbn Ebî Dünyâ, Ahmed b. Ahmed b. Hanbel, Ebû Ya'lâ, Ebû Arübe, Muhammed b. İshâk es-Sekâfî, Cafer b. Ahmed b. Sinan el-Kattân, Hüseyin b. Muhammed el-Harânî, Mûsâ b. İshâk b. Mûsâ el-Ensâr gibi âlimler ondan ilim tahsil etmiştir.⁶³⁰

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Haccâc b. Şair, Ahmed b. Hanbel'in "*Eğer Mihne olaylarında cevap veren birisinden hadis aktarmış olsaydım Ebû Mâ'mer ve Ebû Küreyb'ten hadis aktarırdım.*" dediğini nakleder.⁶³¹ Ebû Mâ'mer cevap verdikten sonra kendini yerdiği ile ilgili bilgi de mevcuttur.⁶³² İbn Nûmeyr ise Irak'ta Ebû Küreyb'ten daha çok hadis bilen ve nakleden kimsenin olmadığını söyler.⁶³³ Ebû Hâtim, Ebû Küreyb hakkında babasına soru sorulduğunu babasının cevaben Ebû Küreyb için "*Saduktur.*" dediğini nakleder.⁶³⁴ Nesâî "*la be'se bih*" (onda sakınca yoktur.) dediğini bir defasında da "*Sika*" olduğunu söylemiştir. İbn Hibbân, Ebû Küreyb'i sika olarak zikretmiş ve "*Sikat*" adlı eserinde Ebû Küreyb'e yer vermiştir.⁶³⁵ Sikadır, hafızdır diye geçmektedir.⁶³⁶ Ebû Amr Haffâf da hadis şeyhlerinden İshâk b. İbrahim'den sonra Ebû Küreyb'ten daha hafız birini görmediğini söylemiştir.⁶³⁷

⁶²⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 668; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 248.

⁶²⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 668.

⁶²⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 248.

⁶²⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 243-245; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667.

⁶³⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 245-246.

⁶³¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 246.

⁶³² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 246.

⁶³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 246; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667.

⁶³⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 667; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 247.

⁶³⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.26, s. 247; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 668.

⁶³⁶ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 885.

⁶³⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 668.

2.5.2.6. Hadisin Değerlendirilmesi

Bütün sahabilerin âdil olduğu prensibinden hareketle Ebû Ümâme tenkide tabi tutulmamıştır. Hadiste yer alan Hammâd b. Seleme ve Vekî b. Cerrâh'ın ise adalet ve zabtına dair herhangi bir sorun olmadığı görülmektedir. Bu raviler dışında Ebû Gâlib, Rebî' b. Sabîh ve Ebû Küreyb cerh edilen ravilerdendir. Ebû Gâlib için yapılan ta'dil lafızları *salih, sika, saduktur*. Cerh lafızları ise *hadisleri münker, leyse bi'l-kavî (hadis rivayetinde kuvvetli değildir), zayıftır*. Ebû Kureyb'e yapılan cerh lafızları *lâ be'se bihtir*. Ta'dil lafızları *sika, hafız, saduktur*. Verdiğimiz bilgiler ışığında Ebû Gâlib, Rebî' b. Sabîh ve Ebû Küreyb için adaletleri tam, zabtlarında ise biraz problem olduğunu söylememiz mümkündür. Bu hadis hasen kabul edilmiştir. Bu da bize Rebî' b. Sabîh'in hadislerinin kendisinden kaynaklı zayıf görüldüğü görüşünü çürütmektedir. Bu hadisin metin açısından ise problem teşkil etmediği görülmektedir.

2.5.3. "Kazvin" İle İlgili Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi

حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَسَدٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا دَاوُدُ بْنُ الْمُحَبَّرِ ، قَالَ : أَنْبَأَنَا الرَّبِيعُ بْنُ صَبِيحٍ ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبَانَ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ، قَالَ : قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : " سَتُفْتَحُ عَلَيْكُمُ الْأَفَاقُ ، وَسَتُفْتَحُ عَلَيْكُم مَدِينَةٌ يُقَالُ لَهَا : قَرْوِينُ ؛ مَنْ رَابَطَ فِيهَا أَرْبَعِينَ يَوْمًا أَوْ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً كَانَ لَهُ فِي الْجَنَّةِ عَمُودٌ مِنْ ذَهَبٍ عَلَيْهِ زَبْرَجْدَةٌ خَضْرَاءُ عَلَيْهَا قُبَّةٌ مِنْ يَاقُوتَةٍ حَمْرَاءَ لَهَا سَبْعُونَ أَلْفَ مِصْرَاعٍ مِنْ ذَهَبٍ عَلَى كُلِّ مِصْرَاعٍ زَوْجَةٌ مِنَ الْحُورِ الْعِينِ ."

I. Tarik

İsmâil b. Esed → Dâvûd b. Muhabber → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik → Resullulah (s.a.v.) dedi ki: "Uzak ülkeleri fethedeceksiniz. Bu fetihler sırasında Kazvin denilen bir şehri de fethedeceksiniz. Kim orada kırk gün veya kırk gece nöbet tutarsa, cennette üzeri yeşil zebercet kaplı altından bir sütun onun olur. Bu altından sütunun tepesinde de kırmızı yakuttan bir kubbe bulunur. Onun, altından yetmiş bin kapısı vardır, her kapıda hurilerden bir eş bulunmaktadır."⁶³⁸

Bu hadis farklı bir isnadla **Rebî' b. Sabîh** tarikiyle rivayet edilmiştir. Bu tarik şu şekildedir:

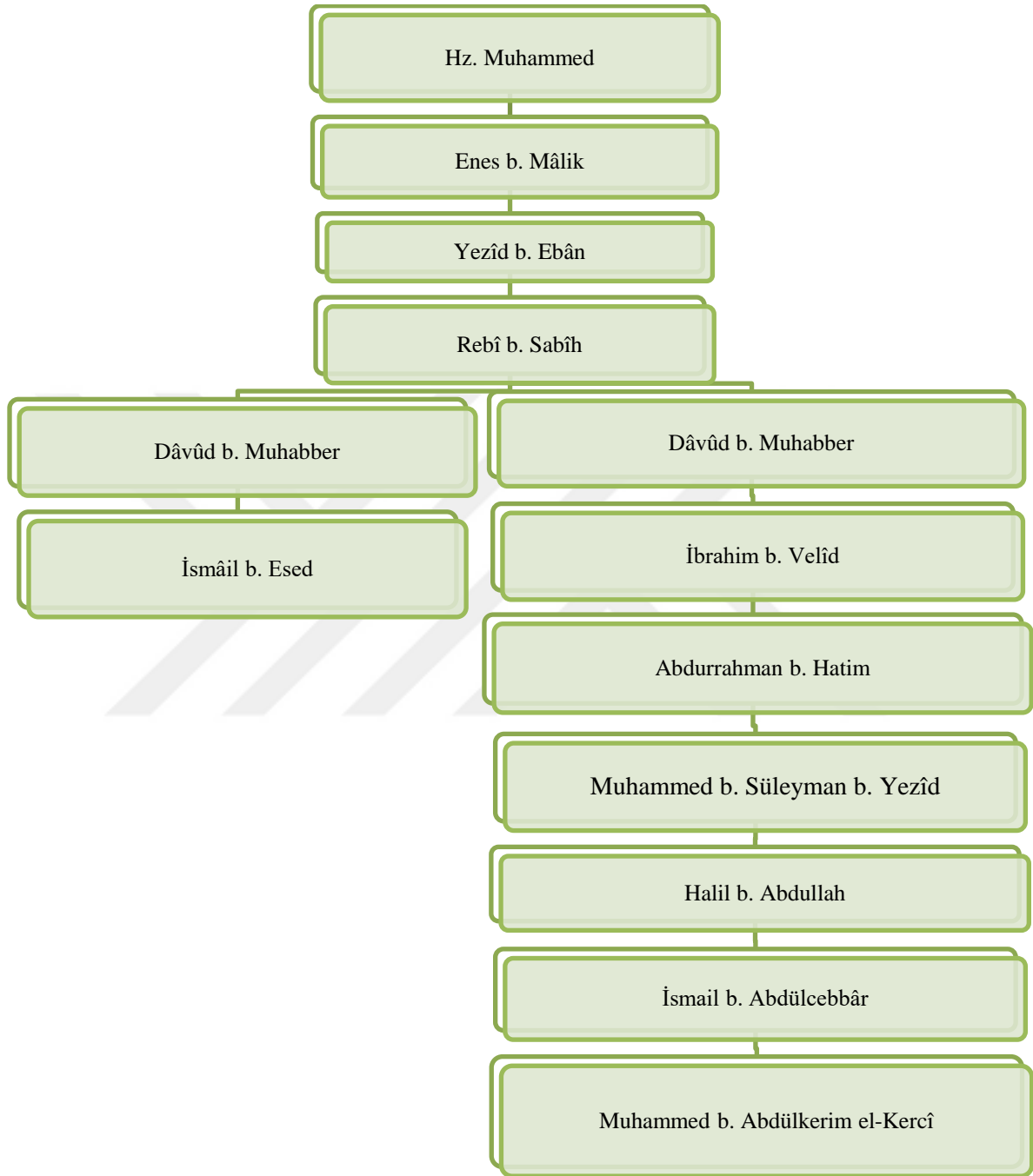
II. Tarik

Muhammed b. Abdülkerîm el-Kercî → Babasından → İsmâil b. Abdülcebbâr → Halil b. Abdullah → Muhammed b. Süleyman b. Yezîd → Abdurrahman b. Hâtim → İbrahim b. Velîd → Dâvûd b. Muhabber → Rebî' b. Sabîh → Yezîd er-Rekâşî → Enes b. Mâlik → Hz. Muhammed (s.a.v) şöyle buyurdu: "Uzak ülkeleri fethedeceksiniz. Bu fetihler sırasında Kazvin denilen bir şehri de fethedeceksiniz. Kim orada kırk gün veya kırk gece nöbet tutarsa, Cennette onun, üzeri yeşil zebercet ile kaplı altından bir sütunu olur. Bu altından sütunun tepesinde de kırmızı yakuttan bir kubbe bulunur. Onun, altından yetmiş bin kapısı vardır, her kapıdan hurilerden bir eş bulunmaktadır."⁶³⁹

⁶³⁸ İbni Mâce, *Şuruhu'l Süneni İbn Mâce*, Thk. Raid b. Sabri b. Ebu Alkame Osman, Beytul Efkâr ed-Devliyye yy, Ürdün 2007, s. 1058.

⁶³⁹ Abdülkerim b. Muhammed er- Râfîi, *et-Tedvin fi Ahbaril Kazvin*, Thk. Azizullah el- Ataridi, Daru'l-Kütübü'l-İlmiye, Lübnan- Beyrut 1987, c.1, s. 6.

Bu hadisi şu şekilde tablo haline getirebiliriz.

2.5.3.1. Enes b. Mâlik (ö.92/ 711), Yezîd b. Ebân (ö.120/ 738), Rebî' b. Sabîh (ö.160/ 777)

Diğer hadiste bu raviler hakkında geniş bilgi verildiği için burada sadece ismen değinilmiştir.

2.5.3.2. Dâvûd b. Muhabber (ö. 206/ 822)

Tam adı Dâvûd b. Muhabber b. Kahzem b. Süleymân b. Zekvân Ebû Süleyman ⁶⁴⁰ et-Taî' dir.⁶⁴¹ Sekâfî ve Bekrâvî de denilir. Künyesi Ebû Süleymân el-Basrî'dir.⁶⁴² Ebû Nuaym kendi kitabında Kahzem Ebûbekir Sekâfî'nin mevlası İsfehân Sebyin'den olduğunu söylemiştir.⁶⁴³ Bağdat'ta ikame etmiştir.⁶⁴⁴ Hadisteki derecesi dokuzdur.⁶⁴⁵ Hicrî 206 yılında⁶⁴⁶ Cemâdilûlâ ayından sekiz gün geçtikten sonra Bağdat'ta⁶⁴⁷ cuma günü vefat etti.⁶⁴⁸ Kitâbu'l Âkıl adlı eseri vardır.⁶⁴⁹ Halîl b. Ahmed, Rebî b. Sabîh, Hemmâm b. Yahyâ, Şu'be b. Haccâc,⁶⁵⁰ Hammâd b. Seleme, Abdülvâhid b. Ziyad, Hasan b. Dînâr, Mukâtil b. Süleymân, İsmâil b. Ayyâş,⁶⁵¹ Hammâd b. Zeyd, Zeyyât b. Abdurrahman el-Kureysî, Dâvûd b. İshâk b. Yahyâ b. Talha b. Ubeydullah gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁶⁵² Ebû Ümeyye, Hâris b. Ebû Üsame,⁶⁵³ Hüseyin b. İsa el-Bistâmî, İsmâil b. Hâris, Muhammed b. Ubeydullah el-Münâdî,⁶⁵⁴ Muhammed b. Yahyâ b. Abdülkerim el-Ezdî,⁶⁵⁵ Süleyman b. Dâvûd b. Sâbit Ebû Şuayb, İbrahim b. Müstemir el-Urukî, Mervan b. Câfer es-Semûrî gibi âlimler ondan ilim tahsil etmiştir.⁶⁵⁶

⁶⁴⁰ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 443.

⁶⁴¹ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 359.

⁶⁴² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 443.

⁶⁴³ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 444.

⁶⁴⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 443.

⁶⁴⁵ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187.

⁶⁴⁶ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 382; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447.

⁶⁴⁷ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 362; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447.

⁶⁴⁸ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 362; Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447.

⁶⁴⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187.

⁶⁵⁰ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 382.

⁶⁵¹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 359.

⁶⁵² Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 444.

⁶⁵³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 382; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 359.

⁶⁵⁴ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 382; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570.

⁶⁵⁵ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570.

⁶⁵⁶ Mizzî, *Tehzibü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 444-445.

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Ahmed b. Hanbel "*Şibh la şey*" (önemsiz biri) dir.⁶⁵⁷ O hiçbir şey bilmez. Buhârî de aynı bu şekilde Ahmed b. Hanbel'in böyle dediğini zikreder.⁶⁵⁸ Ahmed b. Hanbel başka bir yerde de Dâvûd'un kezzap olduğunu söyler.⁶⁵⁹ Buhârî'ye göre "*Dâvûd b. Muhabber hadisleri münkerdir, şibh la şeydir (önemsiz biri), hadisin ne olduğunu bilmez.*"⁶⁶⁰ Dûrî, İbn Maîn'in: "*Hadis yazar, hadis rivayeti ile tanınırdı, hadisi terk etti. Mu'tezileye bağlı bir gurup ile arkadaşlık yapmaya başladı. Onu bozdular, ama o sikadır*" dediğini nakleder. İbn Maîn, babasından hadis aktardığını ve Dâvûd'un güvenilir olduğunu ⁶⁶¹ lakin hadislerinin sıkıntılı olduğunu söyler.⁶⁶² Başka bir yerde de kelimeyi yanlış harekelediğini, hata yaptığını ama aslında saduk birisi olduğunu zikreder.⁶⁶³ Ayrıca âbid ve zahid birisi olup Abadan'daki Sofilere katıldığını söyler.⁶⁶⁴ İbn Medîni "*Zehebe hadisuhu*" demiştir. Cüzcânî: "*Herkesten hadis rivayet eden düzensiz birisidir.*" der.⁶⁶⁵ Ebû Zürrâ: "*Hadisleri zayıftır.*"⁶⁶⁶ Ebû Hâtim: "*Sika değildir. Zâhibü-l hadistir.*"⁶⁶⁷ Ebû Dâvûd: "*Sikadır, şibh-i daiftir.*"⁶⁶⁸ Ebû Dâvûd başka bir yerde de "*Sikaya benzeyen zayıftır.*" der.⁶⁶⁹ Ezdî: "*Metrûktur.*"⁶⁷⁰ İbn Hibbân'ın belirttiğine göre naklettiği hadisleri sika olan ravilere atfeder, belirsiz kişilerden de maklub hadis rivayet eder.⁶⁷¹ Nesâî'ye göre zayıf⁶⁷² ve metrûktur.⁶⁷³ Salih b. Muhammed el-Bağdâdî: "*Zayıftır, münker hadislerin sahibidir, yalan konuşur, hadisleri zayıf hale getirir.*"⁶⁷⁴ Dârekutnî: "*Hadisleri metrûktur.*" Başka bir yerde de Kitâbu'l Akıl adlı eserinin uydurma olduğunu söyler.⁶⁷⁵ Sadece Dârekutnî değil Hâkim de bu bilgiyi zikretmiştir. Hâkim'e göre Kitâbu'l Akıldaki hadislerin

⁶⁵⁷ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 187; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 445.

⁶⁵⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 445; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570.

⁶⁵⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 571; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447- 448 dipnot.

⁶⁶⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361.

⁶⁶¹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 360; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 445.

⁶⁶² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 360; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 445.

⁶⁶³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 445.

⁶⁶⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 445.

⁶⁶⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 446.

⁶⁶⁶ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 446.

⁶⁶⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 446; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570.

⁶⁶⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 446.

⁶⁶⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361.

⁶⁷⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 571.

⁶⁷¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 571; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447 dipnot.

⁶⁷² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 446.

⁶⁷³ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 571.

⁶⁷⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570.

⁶⁷⁵ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361- 362; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447.

çoğu mevzudur. Hadisler Hz. Muhammed'e atfedilmiştir.⁶⁷⁶ Nekkaş'a göre de Kitâbu'l Akıl adlı eserinin çoğu mevzudur.⁶⁷⁷ İbn Adî de "*Kitâbu'l Akıl*" adlı eserinin çoğunluğunun mahfuz olmadığını, "*Kitâbu'l Akıl*" dışında salih hadislerinin olduğunu söyler.⁶⁷⁸ Bağdadî'ye göre Dâvûd b. Muhabber sika değildir. "*Kitâbu'l Akıl*" adlı eserinin dahi sika olmadığını göstermek için yeterli delil olduğunu söyler.⁶⁷⁹ Başka bir yerde de Bağdadî onun için "*Yalan konuşur, hadislerde zayıflık yapar,*⁶⁸⁰ *münker hadislerin sahibidir.*"⁶⁸¹ demiştir.

2.5.3.3. İsmâil b. Esed (ö. 258/ 873)

Tam adı İsmail Ebu'l Hâris Esed b. Şahin'dir.⁶⁸² Künyesi Ebû İshâk'tır.⁶⁸³ Nisbesi Bağdadî'dir.⁶⁸⁴ Hadis derecesi on birdir.⁶⁸⁵ Hicrî 258 ⁶⁸⁶ yılında Cemâdilülâ ayına on dört gün kala Cuma günü vefat etti.⁶⁸⁷ Ebû Bedir, Haccâc,⁶⁸⁸ Abdul Vahab b. Atâ, Câfer b. Avn, Muâviye b. Amr el-Ezdî, Dâvûd b. Muhabber, Yezîd b. Hârûn,⁶⁸⁹ Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, Halef b. Temîm, Halef b. Sâlim, Zekeriya b. Adî, Şüca b. Velîd, Kesîr b. Hişam, Haşim b. Kasım gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁶⁹⁰ İbn Mâce, Ebû Dâvûd, Muhamilî, İbn Ayyâş,⁶⁹¹ Bezzâr, Harbî, İbn Ebû Hatem, Ebû Abbas es-Sirâc, İbn Mahled,⁶⁹² İshâk el-Harbî, İbrahim b. Mûsâ el-Cevzî, Ahmed b. Muhammed b. Hasan ez-Zehebî, Ebû Sa'd, Yahya b. Mansur ez-Zahid, En-Nîsâbü'rî gibi âlimler ondan ilim tahsil etmiştir.⁶⁹³

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Abdurrahman b. Hâtim: "*Babamla birlikte ondan hadis yazdık, sika ve saduktur.*" Babama onun hakkında soru sorulduğunda babam onun için "*Saduktur*" dedi.⁶⁹⁴ Şu'be, Hasan b. Muhammed, Ebû Kureyş Muhammed b. Cuma dediler ki: "*İsmail b. Ebû Hâris şeyhtir, salihdir.*"⁶⁹⁵ Bezzâr: "*Sikadır, memundur, imamların*

⁶⁷⁶ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 571.

⁶⁷⁷ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 571.

⁶⁷⁸ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447.

⁶⁷⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 360.

⁶⁸⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.8, s. 361; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 447.

⁶⁸¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 446.

⁶⁸² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 137; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 143.

⁶⁸³ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 243; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 143; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 137.

⁶⁸⁴ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s.243; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 137.

⁶⁸⁵ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 137.

⁶⁸⁶ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 137; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 243; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 44.

⁶⁸⁷ Mizzî, *Tehzib-ül Kemal fi Esmâi'l-Rical*, c.3, s. 44; İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 143.

⁶⁸⁸ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 243.

⁶⁸⁹ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 143.

⁶⁹⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 42-43.

⁶⁹¹ İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 143; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 243.

⁶⁹² İbn Hacer, *Tezhibü't-Tehzib*, c.1, s. 143.

⁶⁹³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 43.

⁶⁹⁴ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 44.

⁶⁹⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 44.

*imamıdır.*⁶⁹⁶ Ez-Zehebî: "*Sika ve celildir.*" İbn Huzeyme "*Sahihinde*", Hâkim de "*Müstedrek*" adlı eserinde İsmâil b. Esed'in hadislerini rivayet etmişlerdir.⁶⁹⁷ Muhammed b. Mahled: "*Müslümanların önderlerindedir.*"⁶⁹⁸ Dârekutnî: "*Sikadır, saduktur; Allahtan çok korkan faziletli bir insandır.*"⁶⁹⁹ Ebû Hazım'ın rivayet ettiği hadis Dârekutnî'den soruldu, cevaben "*İsmâil b. Ebû Hâris muttasıl bir şekilde fert kalmıştır. Bu hadis peygamberden mürsel olarak aktarılmıştır.*"⁷⁰⁰ *Sikadır, büyük olduğunu*" söylemiştir.⁷⁰¹ İbn Hibbân da onu "*Sikat*" adlı eserinde zikretmiştir.⁷⁰²

2.5.3.4. Hadisin Değerlendirilmesi

Verilen bilgilerden hareketle Yezîd b. Ebân ve Rebî' b. Sabîh için adaletleri tam fakat zabtlarında sıkıntı olduğunu söylememiz mümkündür. En ağır tenkid edilen ise Dâvûd b. Muhabber görülmektedir. İsmâil b. Esed ile ilgili herhangi bir cerh lafzını bulamadık. Yapılan yorumların hepsi ta'dil ile ilgili olup ta'dil lafızları *sika, saduk, şeyh, salih, celil, imamların imamıdır.*

Dâvûd b. Muhabber ile ilgili bilgi verilirken Dâvûd b. Muhabber başlığı adı altında hadiste olmayan şeylerin hadise bırakıldığı, hadisin münker ve mevzu olduğu zikredilmiştir. Bu hadisteki raviler arasında hiç şüphesiz ki en ağır tenkidi alan Dâvûd b. Muhabber'dir. Bizce bu hadisin mevzu olarak kabul edilmesinin nedeni Rebî' b. Sabîh değil Dâvûd b. Muhabberdir. Çünkü Dâvûd b. Muhabber için kullanılan cerh lafızları daha ağırdır ve onun hadislerinin çoğu mevzu olmakla eleştirilmektedir. Dâvûd b. Muhabber için kullanılan bazı cerh lafızları: "*Kezzâb, metruk, kelimeleri yanlış hareketlendiren, zâhibü'l hadis, şib'hi zayıf, zayıf, sahibül münker, hadisleri zayıflaştıran, yalancı, metrûk'ü'l hadis, hadisin ne olduğunu bilmeyen, şibhi la şey, zehebe hadisühü, düzensiz biri ve herkesten hadis rivayet eden, "Kitâbu'l Akıl" adlı eseri uyduran, hadisteki bazı isnadları çıkarıp başka isnadlar yükleyen, hadisleri sika olan kişilere atfeden, maklub hadisleri belirsiz kişilerden rivayet eden, hadisleri sıkıntılı, güvenilmez olan*" gibi cerh lafızları kullanılmıştır. Bunlar dışında manidar olan başka bir durum da bu hadisin sadece Dâvûd b. Muhabber tarafından rivayet edilmesi, Dâvûd b. Muhabber ile ilgili bilgi verilirken bu hadise yer verilmiş olması ve mevzu hadis olduğunun belirtilmesidir.

⁶⁹⁶ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 144; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 45 dipnot.

⁶⁹⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 45 dipnot.

⁶⁹⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 44.

⁶⁹⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 144; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 44.

⁷⁰⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 44 dipnot.

⁷⁰¹ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.1, s. 243.

⁷⁰² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzîb*, c.1, s. 144; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.3, s. 45 dipnot.

İbnü'l Cevzî'ye göre bu hadisin mevzu olmasının nedeni Yezîd b. Ebândır. Hadisi Yezîd b. Ebân uydurmuştur. Ayrıca Dâvûd b. Muhabber de çok hadis uydurduğunu, Rebî' b. Sabîh zayıf olduğunu ve Yezîd b. Ebân metrûk olduğunu söylemiştir. Suyûtî'ye göre ise bu hadisi uyduran kişi Dâvûd b. Muhabber'dir. Dâvûd b. Muhabber'in çok hadis uydurduğunu söyler. Bunun yanında Suyûtî, Zehebî'nin "*Mîzân*" adlı eserinde Dâvûd b. Muhabber tercümesinde söyledikleriyle kendi söylediğinin uyum içerisinde olduğunu belirtir. Mizzî'ye göre de bu hadis metrûktur. Bu hadis Dâvûd b. Muhabber tarikiyle tanınır. Şevkanî, İbn Mâce bu hadisi "*Sünen*" adlı eserinde merfu olarak rivayet ettiğini, bu hadisin isnadında Dâvûd b. Muhabber'in olduğunu, Dâvûd b. Muhabber'in de çok hadis uydurduğunu ve hadisin isnadında zayıflık olduğunu söylemiştir. Bazıları da bu hadise metruk demiştir. İbnü'l Cevzî bu hadisi "*Mevzuat*" adlı eserde zikretmiş, Rafîî de bu hadisi "*Kazvin Tarihi*" adlı kitapta ele almış ve hadisin meşhur olduğunu söylemiştir. Ayrıca "*Zevaid*" adlı kitapta da bu hadisin zayıf olduğu zikredilmiştir.⁷⁰³ Bazı kaynaklarda da bu hadisin mevzu olduğu ile ilgili bilgiler bulunmaktadır. Bu hadis münkerdir. Hadiste olmayan şeyler hadise konulmuştur. İbn Hacer, de ez-Zehabî'nin hattında "*İbn Mâce bu mevzu hadisi kitabına almakla kitabına hâlel getirmiştir.*" sözlerini okuduğunu zikretmiştir.⁷⁰⁴ Kazvin ile ilgili hadis Dâvûd b. Muhabber rivayeti dışında tanınmaz.⁷⁰⁵

Yukarıda da görüldüğü üzere hadisin mevzu olmasının nedeni Dâvûd b. Muhabber veya Yezîd b. Ebân gösterilmiştir. Rebî' b. Sabîh ise sadece zayıf olarak zikredilmiştir. Sonuç olarak bizce Kazvin ile ilgili bu hadisin zayıf olmasının nedeni Dâvûd b. Muhabber'dir. Çünkü Yezîd b. Ebân'dan dolayı hadisin mevzu olduğu söylenilseydi o zaman da Rebî' b. Sabîh'in Yezîd b. Ebân tarikiyle naklettiği diğer hadislerinin tümünün mevzu olması söz konusu olurdu. Hâlbuki incelediğimiz hadislerde Rebî' b. Sabîh'in Yezîd b. Ebân'dan rivayet ettiği bazı hadisler ya sahih ya da hasen kabul edilmiştir. Bundan dolayı bu hadisin mevzu olmasının nedeni Dâvûd b. Muhabber'dir.

⁷⁰³ İbn Mâce, *Şuruhu'l Sünen-i İbn Mâce*, s. 1058.

⁷⁰⁴ İbn Hacer, *Tezhibu't -Tehzib*, c.1, s. 570; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 448 dipnot.

⁷⁰⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.8, s. 449.

2.5.4."Peygamberimizin Haccı" ile ilgili Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi

حَدَّثَنَا عَلِيُّ بْنُ مُحَمَّدٍ ، قَالَ : حَدَّثَنَا وَكَيْعٌ ، عَنْ الرَّبِيعِ بْنِ صَبِيحٍ ، عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي بَانَ ، عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ قَالَ : حَجَّ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى رَحْلِ رَبِّ وَقَطِيفَةٍ تَسْوَى أَرْبَعَةَ دَرَاهِمٍ ، أَوْ لَا تَسْوَى ، ثُمَّ قَالَ : " اللَّهُمَّ حَجَّةٌ لَا رِيَاءَ فِيهَا وَلَا سُمْعَةَ " .

Ali b. Muhammed → Vekî → Rebî b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik dedi ki "Peygamberimiz dört dirheme eşdeğer veya dört dirheme eşdeğer olmayan yırtık kadife bir semer üzerinde haccetti. Sonra dedi ki Allah'ım bu hac içinde riyakârlık ve gösteriş olmayan bir haktır."⁷⁰⁶ Bu hadisin çok sayıda tariki bulunmaktadır.⁷⁰⁷

Bu tariklerden üç tanesini şöyle sıralayabiliriz:

I.Tarik

Ebû Ya'lâ → Ali b. Ca'd → Rebî b. Sabîh → Yezîd er-Rekâşî → Enes b. Mâlik dedi ki "Peygamberimiz dört dirheme eşdeğer veya dört dirheme eşdeğer olmayan yırtık kadife bir semer üzerinde haccetti. Sonra dedi ki Allah'ım bu hac içinde riyakârlık ve gösteriş olmayan bir haktır."⁷⁰⁸

II. Tarik

Zekeriya Es-Sâcî ve İbn Saîd → Ahmed b. Yahya es-Sofi → Kabise → Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd er-Rekaşî → Enes b. Mâlik dedi ki "Peygamberimiz dört dirheme eşdeğer olmayan yırtık kadife bir semer üzerinde haccetti." İbn Saîd fazlalaştırarak şöyle dedi: "Allah'ım senden içinde gösteriş ve riyakârlık olmayan bir hac istiyorum. Üç dirhemlik." dedi.⁷⁰⁹

III. Tarik

Abdullah b. Muhammed b. Cafer → Ahmed b. Ali el-Huzâî → Muhammed b. Kesîr → Süfyân es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd er-Rekaşî → Enes b. Mâlik: "Hz. Muhammed üç dirhemlik

⁷⁰⁶ İbn Mâce, *Şuruhu'l Sünen-i İbn Mâce*, s.1096.

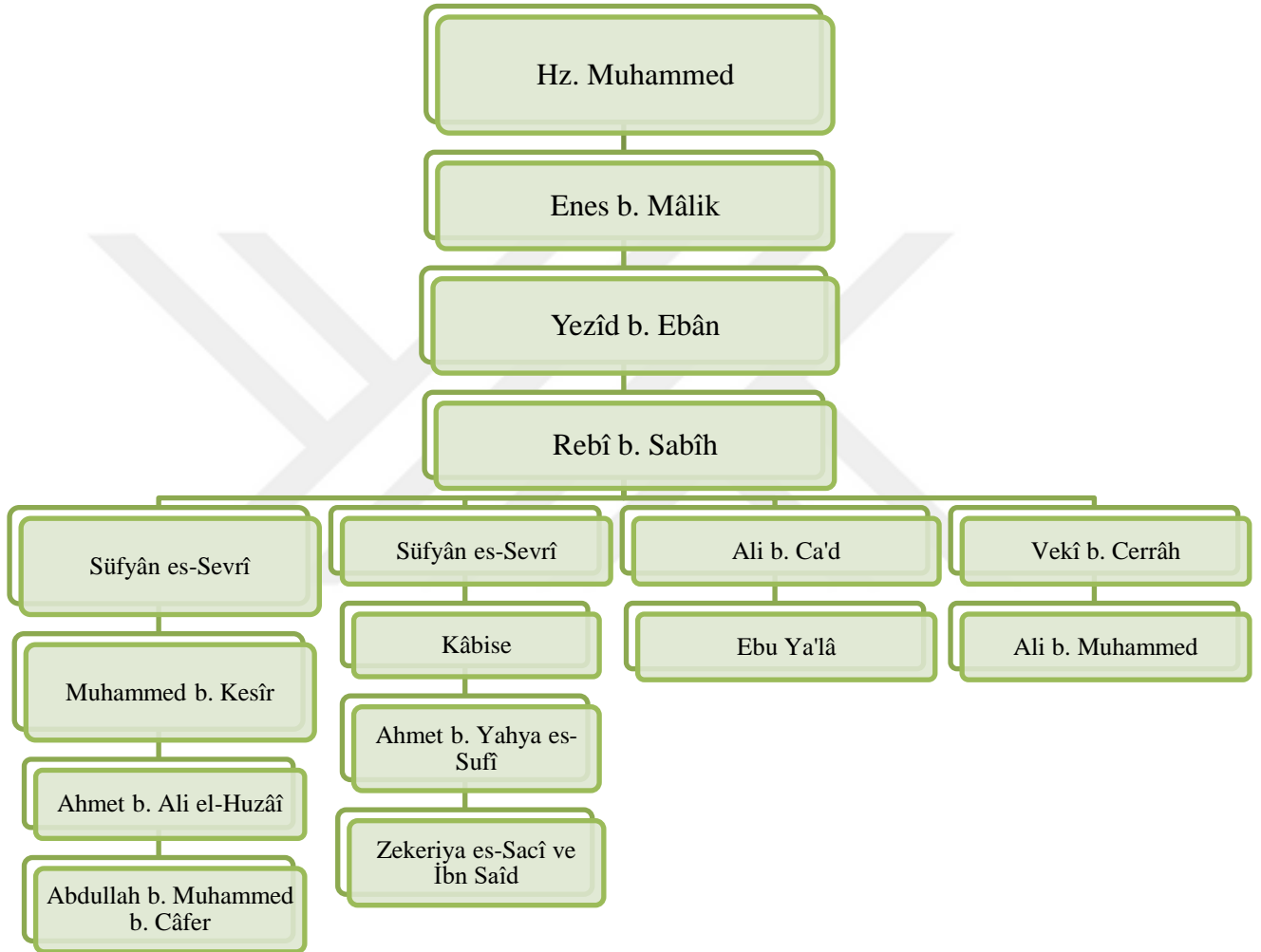
⁷⁰⁷ Yukardaki isnadlar dışında başka isnadlar da bulunmaktadır. Yezîd b. Ebu Hâkim → Abdurezzak ve onun dışındakiler → Süfyân es-Sevrî → Rebî b. Sabîh → Yezîd er-Rekaşî → Enes b. Mâlik: Peygamberimiz dört dirheme eşdeğer veya dört dirheme eşdeğer olmayan yırtık kadife bir semer üzerine hac etti. Sonra dedi ki Bu hac Allah'ım içinde riyakârlık ve gösteriş olmayan bir haktır.

⁷⁰⁸ İbn Adî Cûrcânî, *el-Kâmil ed-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

⁷⁰⁹ İbn Adî Cûrcânî, *el-Kâmil ed-Duâfâi'r-Ricâl*, c. 3, s. 133.

kadifenin bulunduğu külüstür bir binit üzerinde hac yaptı. Hz. Muhammed (s.a.v) Allah'ım bu hac içinde riyakârlık ve gösteriş bulunmayan bir hactır." dedi.⁷¹⁰

Bu hadisi şu şekilde tablolaştırabiliriz.

⁷¹⁰ Ebû Nuaym, *Hilyetü'l Evliyâ*, c. 5, s. 229.

2.5.4.1. Enes b. Mâlik (ö.92/ 711), Yezid b. Ebân (ö.120/738), Rebî' b. Sabîh (ö.160/777)

Diğer hadiste bu raviler hakkında geniş bilgi verildiği için burada sadece ismen değinilmiştir.

2.5.4.2. Ali b. Ca'd (ö. 230/ 845)

Tam adı Ali b. Ca'd b. Ubeyd⁷¹¹ Ebû Hasan el-Cevherî⁷¹² Ebû Hasan el-Bağdadî'dir.⁷¹³ Haşimoğlularının mevâlisî olup⁷¹⁴ İmam, hafız, Bağdat'ın müsnedidir.⁷¹⁵ Ali b. Ca'd, Bağdat'ın kuruluşundan on yıl büyüktür.⁷¹⁶ Hicrî 133, 134 veya ⁷¹⁷ 136 yılında doğdu;⁷¹⁸ hicrî 230 yılında Receb ayının bitmesine yedi gün kala cumartesi günü⁷¹⁹ Beytü'l Arab'da vefat etti.⁷²⁰ Babü'l Harb mezarlığında defnedildi.⁷²¹ Süfyân es-Sevrî, Mâlik b. Enes, Şu'be b. Haccâc, İbn Ebû Zi'b, Fahr b. Cüveyrî, Cerir b. Osman, Şeyban b. Abdurrahman, Ali b. Ali el-Rıfâî, Abdurrahman b. Sâbit b. Sevbân,⁷²² İbn Uyeyne,⁷²³ Mübarek b. Fudale, Rebî b. Sabîh, Hemam b. Yahyâ, Mes'ûdî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁷²⁴ Ebûbekir b. Ebû Şeybe, Hasan b. Muhammed el-Za'ferânî, Ebû Kalabe er-Rekâşî, İbrahim b. İshâk el-Harbî, Ahmed b. Bişr el-Mersedî, Salih b. Muhammed el-Razî, Ömer b. Ebû Geylân es-Sekâfî, Ebû Kâsım el-Begavî,⁷²⁵ Buhârî, Ebû Dâvûd, Yahyâ b. Maîn, Ahmed b. Hanbel, Ebû Hâtım, Ebû Zürâre, Ebû Ya'lâ, gibi âlimler ondan ilim tahsil etmiştir.⁷²⁶

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Mûsâ b. Dâvûd: "*Ali b. Ca'd'dan daha fazla hadis hıfz eden birini görmedim. Biz Ebû Zi'b'in yanındayken Ebû Zi'b bize yirmi hadis imla etti. Ali b. Ca'd hepsini ezberledi ve bize okudu.*"⁷²⁷ Halef b. Sâlim, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ile birlikte Ali b. Ca'd'ın yanına gittiklerini Ali b. Ca'd kitaplarını onların önüne bıraktığı ve onlar da Ali'nin kitaplarını inceleyip tek bir hata buldukları ile ilgili bilgiler de

⁷¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 459; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360.

⁷¹² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360.

⁷¹³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 459.

⁷¹⁴ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460.

⁷¹⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 459.

⁷¹⁶ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 461.

⁷¹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460-460 dipnot; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 366.

⁷¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460 dipnot.

⁷¹⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 366; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

⁷²⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

⁷²¹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 366.

⁷²² Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360.

⁷²³ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 362; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460.

⁷²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460.

⁷²⁵ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 360.

⁷²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 460-461.

⁷²⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 462; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.11, s. 361.

bulunmaktadır.⁷²⁸ Yahyâ b. Maîn: "*Ali b. Ca'd'dan otuz yıldan fazla hadis rivayet ettim.*" demiştir.⁷²⁹ Yahyâ b. Maîn'e Âdem mi yoksa Ali b. Ca'd mı Şu'be b. Haccâc hakkında sana daha sevimidir? sorusu sorulmuş, Yahya cevaben "*Her ikisi de sikadır, her ikisinden de hadis aldım.*" demiştir.⁷³⁰ Başka bir yerde de Yahyâ b. Maîn, Ali için "*Sikadır, saduktur*" demiştir.⁷³¹ Yahyâ b. Maîn, Ali b. Ca'd için "*İlimde mertebesi yüksektir. Bağdatlılar arasında Şu'be b. Haccâc hadislerinde en sabit olan kişidir.*" der.⁷³²

Abdûs b. Abdullah b. Muhammed b. Mâlik b. Hânî en-Nîsâbûrî : "*Ben ondan daha hafız birini görmedim. Cehmiyye ile itham edilir fakat öyle değildir. Şu'be'den rivayet ettiği 1200'e yakın hadis Ali b. Ca'd'in yanında bulunur.*" demiştir.⁷³³ Ebû Câfer Nüfeylî: "*Hadisin azı da çoğu da ondan yazılması uygun değildir. O tamamen zayıftır.*" demiştir.⁷³⁴ İbrahim b. Ya'kûb el-Cüzcânî: "*Bidatsız, inatçıdır ve haktan ayrılmıştır.*"⁷³⁵ Ebû Dâvûd'a "*Ali b. Ca'd mi yoksa Amr b. Merzûk mu senin yanında daha yücedir?*" diye sorulduğu cevaben de "Amr daha yücedir. Ali b. Ca'd dağlanmıştır." dediği nakledilmiştir.⁷³⁶ Abdullah b. Ahmed b. Hanbel: "*Babam, Ali b. Ca'd'in sahabelerin aleyhinde konuştuğunu duyduğu için benim onun yanına gidip hadis almamı engelledi.*" demiştir.⁷³⁷ Zehebî'ye göre Ali b. Ca'd, Cehmî olduğu için Ahmed b. Hanbel her iki oğlunun onun yanına gitmesini engellemişti. Muhaddislerden bir grub az da olsa sünnete muhalefet edenlerin hakkında konuşmuştur. Bu az sayıda muhaddisin hatası olmasaydı büyük bir imam ve hüccet olarak tanınacaktı.⁷³⁸ Ahmed b. Hanbel, Ali b. Ca'd'dan ve Saîd b. Süleymân'dan hadis yazmayı uygun görmezdi.⁷³⁹ Ayrıca Ebû Mümin b. Halef en-Nesefî: "*Sikadır.*"⁷⁴⁰ Müslim: "*Sikadır.*" İbn Adî: "*Hadislerinde münker hadis görmedim, sikadır.*" Ebû Hâtim: "*Hadislerinde Ali b. Ca'd gibi hafız birisi yoktur, saduktur.*" demişlerdir.⁷⁴¹

⁷²⁸ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 361; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 462.

⁷²⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 462; Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 361.

⁷³⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 362.

⁷³¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465; Hatip el-Bağdâdî, *Tarihü'l Bağdat*, c.11, s. 365.

⁷³² Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 365-366.

⁷³³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 463; Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 363.

⁷³⁴ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 363; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 463.

⁷³⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 463; Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 363.

⁷³⁶ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 364; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

⁷³⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465; Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 364.

⁷³⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

⁷³⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 365; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

⁷⁴⁰ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.11, s. 366.

⁷⁴¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 465.

2.5.4.3. Ebû Ya'lâ (ö. 307/ 919)

Tam adı Ebû Ya'lâ Ahmed b. Ali b. Müsenna b. Yahyâ b. İsa b. Hilal et-Temimî el-Mevsilî'dir. Mevsıl adlı yerin hadisçisidir. 210 yılının Şevval ayında doğdu. "*Mu'cem*" ve "*Müsned*" adlı eserleri vardır.⁷⁴² Onun "*Müsned*"i deniz gibiydi. Tüm nehirleri toplardı.⁷⁴³ Hadisleri çoktur, "*Zühd ve Rekakik*" ile ilgili çok sayıda eseri vardır.⁷⁴⁴ 307 yılında vefat etti.⁷⁴⁵ Zekeriya b. Yahya er-Rekâşî, Abdullah b. Muâviye el-Cumahî, Abdullah b. Seleme el-Basrî, Ebûbekir b. Ebû Şeybe, Ali b. Ca'd, Ali b. Medinî, Osman b. Ebû Şeybe, Muhammed b. Yahyâ b. Saîd el-Kattân, Yahyâ b. Maîn, Ebû Küreyb gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁷⁴⁶ Ahmed b. Müssena, Ebû Hâtim Hibbân, Ebû Ali el-Hüseyn b. Muhammed en-Nîsâbü'rî, Taberânî, Ebûbekir Muhammed b. İbrahim el-Mukrî, Nasr b. Ahmed b. Halil gibi âlimler ondan ilim tahsil etmiştir.⁷⁴⁷

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Dârekutnî ve Hâkim'e göre sikadır, memundur. Kendi asrındaki insanlara göre sikadır. Yezîd b. Muhammed el-Ezdî: "*Din ve ilim ehliendir, sıdktır.*" Gasan b. Rebî: "*Akıllı, halim, edebi güzel ve çok sabırlıdır.*" Ebû Hâtim ve onun dışındakilere göre mevsuktur. İbn Hibbân: "*Allah'a itaat eden, dinine riayet eden, işini sürekli ve iyi yapan birisidir.*" (Muazzib ve mutkindir.) İbn Adî: "*Yeryüzünde onun Müsned'i gibi bir Müsned görmedim. Allah için hadis aktarırdı.*" Abdülganî el-Ezdî: "*Sikadır, Ebû Hanîfe'nin görüşünü benimser.*" İbn Mende'ye göre "*Sikadır.*" Ebû Hâtim el-Büstî: "*İtikan ve dindardır.*" Ebû Abdullah el-Hâkim: "*Onun itkanına ve hadis hafızasına şaşırırım.*" Zehebî: "*İsnadı celi, Ebû Ya'lâ ile son bulmuştur.*" demişlerdir.⁷⁴⁸

2.5.4.4. Vekî b. Cerrâh (ö. 197/ 812), Süfyân es-Sevrî (ö. 1616/778)

Diğer hadiste bu raviler hakkında geniş bilgi verildiği için burada sadece ismen zikrettik.

⁷⁴² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 174.

⁷⁴³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 180.

⁷⁴⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 178.

⁷⁴⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 179-180.

⁷⁴⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 175- 177.

⁷⁴⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 177.

⁷⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 177-180.

2.5.4.5. Ali b. Muhammed (ö. 235/ 850)

Tam adı Ali b. İshâk et-Tenefüsi'dir.⁷⁴⁹ Ali b. Muhammed b. İshâk Ebû Şeddâd, Ali b. Muhammed b. Ebû Şeddâd da denilmiştir.⁷⁵⁰ Başka isimler de verilmiştir.⁷⁵¹ Künyesi Ebû Hasan et-Tenafüsi⁷⁵² Küfi'dir.⁷⁵³ Kazvin⁷⁵⁴ ve Rey'de ikame etmiştir.⁷⁵⁵ Abdullah b. Ömer b. Hattab'ın mevâlisindendir.⁷⁵⁶ Hadis derecesi ondur.⁷⁵⁷ Dedesinin adı Şerevi, Abdurrahman veya Nübâte de denir.⁷⁵⁸ Vefat tarihi hicrî 233⁷⁵⁹ veya 235'tir.⁷⁶⁰ Kûfe âlimidir.⁷⁶¹ Nesâî "*Müsned-i Ali*" adlı eserinde Ali b. Muhammed'ten hadis rivayet etmiştir.⁷⁶² Muhammed b. Ubeyd, Ya'lâ b. Ubeyd, İbn Uyeyne, İbn Vehb,⁷⁶³ İbn İdris, Hafs b. Gıyâs, Ebû Muâviye, Vekî b. Cerrâh, İbn Nümeyr, Muhâribî, İbrahim b. Uyeyne, Câfer b. Avn, Ebû Üsame, Velîd b. Müslüm, Ebûbekir b. Ayyâş, Ebû Saîd (Mevla Beni Haşim) Ubeyd b. Saîd el-Emevî,⁷⁶⁴ Şuayb b. Harb, Abdullah b. İdris gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁷⁶⁵ Ebû Zürâre, Ali b. Cüneyd,⁷⁶⁶ İbn Mâce,⁷⁶⁷ Ebû Hâtim, Ali b. Saîd b. Beşir, Muhammed b. Eyyûb b. Düveys, Yahya b. Abdek el-Kazvinî, Ya'kub b. Yusuf⁷⁶⁸ Muhammed b. Müslim b. Verâd gibi âlimler ondan ilim öğrenmiştir.⁷⁶⁹

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Ebû Hâtim: "*İyilikte ve salihlikte Ali b. Muhammed b. İshâk bana Ebûbekir b. Şeybe'den daha sevimlidir. Ali b. Muhammed sikadır.*"⁷⁷⁰ Başka kaynaklarda da "*Ebûbekir'in hadisleri ondan daha çoktur ve anlatım tarzı*

⁷⁴⁹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 703; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46.

⁷⁵⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190.

⁷⁵¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120.

⁷⁵² İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190.

⁷⁵³ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120.

⁷⁵⁴ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120.

⁷⁵⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120-122.

⁷⁵⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190.

⁷⁵⁷ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 703.

⁷⁵⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190.

⁷⁵⁹ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 703; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 122.

⁷⁶⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 191.

⁷⁶¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 122.

⁷⁶² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 123.

⁷⁶³ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46.

⁷⁶⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120-121.

⁷⁶⁵ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 120.

⁷⁶⁶ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46.

⁷⁶⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190; Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 121; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 191.

⁷⁶⁸ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 190.

⁷⁶⁹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl* c.21, s. 122.

⁷⁷⁰ Zehebî, *Haşiyetü'l-Kâşif*, c.2, s. 46; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.3, s. 191; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 122.

daha iyidir." demiştir.⁷⁷¹ İbn Hibbân, Ali b. Muhammed'i sikalar arasında zikretmiştir.⁷⁷² İbn Hacer "*Sikadır, âbidtir.*" demiştir.⁷⁷³

2.5.4.6. Muhammed b. Kesîr (ö. 223/ 839)

Tam adı Muhammed b. Kesîr el- Abdî el-Basrî'dir.⁷⁷⁴ Basra ve Kûfe'de hadis dinlemiştir. Hadisleri tüm sahih kitaplarda rivayet edilmiş bir⁷⁷⁵ muhaddistir. 223 yılında vefat etti.⁷⁷⁶ 90 yıl yaşadı.⁷⁷⁷ Şu'be b. Haccâc, Süfyân es-Sevrî, kardeşi Süleymân b. Kesîr,⁷⁷⁸ Hammâd b. Seleme,⁷⁷⁹ İsrail, Hemam b. Yahyâ gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir. ⁷⁸⁰ Buhârî, Ebû Dâvûd, Yusuf el-Kadî,⁷⁸¹ Muhammed b. Yahya ez-Zühîlî, Abdu b. Humejd, Abdullah ed-Dârimî, Muaz b. Müsenna, Yusuf b. Yakub el-Kadî, Ebû Müslim el-Kercî, Ebû Halife el-Cumahî gibi âlimler kendisinden ilim tahsil etmiştir.⁷⁸²

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Hafız, sika, bilgi ve hadis sahibidir. ⁷⁸³ Ebû Hâtim: "*Saduktur.*"⁷⁸⁴ İbn Hibbân: "*Müttaki ve iyidir. Ebû Halife ondan bize hadis aktarmıştır.*"⁷⁸⁵ Ahmed b. Ebû Hayseme, İbn Maîn'in kendilerine "*Ondan hadis yazmayın sika değildir.*" dediğini zikretmektedir.⁷⁸⁶ İbn Maîn: "*Zeki, sadık ve hadisleri çoktur.*" demiştir.⁷⁸⁷ Başka bir yerde de İbn Cüneyd el-Huttelî, Yahyâ b. Maîn'in ondan hadis aktarmadığını fakat onun için sika olduğuna işaret eden bazı kavramlar kullandığını nakleder. Ebû Hâtim el-Büstî: "*Fadıl b. Hubâb ondan bize hadis rivayet etmiştir. Müttakidir, iyidir, başına kına sürerdi.*" demişlerdir.⁷⁸⁸

⁷⁷¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 122; İbn Hacer, *Tezhibu't-Tehzib*, c.3, s. 191.

⁷⁷² İbn Hacer, *Tezhibu't-Tehzib*, c.3, s. 191.

⁷⁷³ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 703; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.21, s. 123 dipnot.

⁷⁷⁴ Abdülhay b. İmad el- Hanbeli, *Şezarat'z-Zehabî*, Thk. Mahmut el-Arnaut, Mektebetü'l Kutsi yy, Kahire h.1350, c.2, s.52; Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl fi'n-Nakdi'r-Ricâl*, Thk. Şeyh Ali Muhammed Muavad ve Şeyh Adil Ahmet Abdülmevcud, c. 6, s. 310; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 383.

⁷⁷⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

⁷⁷⁶ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehabi*, c.2, s.52; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

⁷⁷⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

⁷⁷⁸ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl fi'n-Nakdi'r-Ricâl*, c. 6, s. 310.

⁷⁷⁹ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehabi*, c. 2, s. 52.

⁷⁸⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

⁷⁸¹ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c. 6, s. 311; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

⁷⁸² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

⁷⁸³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 383-384.

⁷⁸⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384; Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c. 6, s. 311.

⁷⁸⁵ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c. 6, s. 311.

⁷⁸⁶ Zehebî, *Mizânü'l İ'tidâl fi Nakdi'r Ricâl*, c. 6, s. 311.

⁷⁸⁷ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehabi*, c.2, s.52.

⁷⁸⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 384.

2.5.4.7. Abdullah b. Muhammed b. Cafer (ö. 369/ 980)

Tam adı Ebû Muhammed Abdullah b. Muhammed b. Cafer b. Hayyan⁷⁸⁹ el-İsfehânî'dir.⁷⁹⁰ Ebû Şeyh ile tanınır.⁷⁹¹ Hicrî 274 yılında doğdu.⁷⁹² Eserlerinden bazıları: "*Es-Sünne, el-Azame, Sünen, El-Ezan, Feraiz, Sevab'ü-l Amal*" dır.⁷⁹³ Hicrî 369 yılının Muharrem ayında vefat etti.⁷⁹⁴ Harran, Irak, Hicaz ve Mevsul'da rihle yapmıştır.⁷⁹⁵ Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Huzâî, Mahmud b. Ferec ez-Zahid, İbrahim b. Sa'dân, Muhammed b. Abdullah b. Hasan b. Hafs el-Hemedanî, Muhammed b. Esed el-Medinî, Abdullah b. Muhammed b. Zekeriya, Ebûbekir b. Ebû Asım, İbrahim b. Rüste el-İsfehânî, Ebûbekir Ahmed b. Amr el-Bezar, Ebû Ya'lâ Mevsilî, Cafer el-Firyabî, Ahmed b. Yahya b. Züheyr, Muhammed b. Yahya el-Mervezî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁷⁹⁶ Ebû Saîd en-Nakkaş, Ebûbekir Ahmed b. Abdurrahman eş-Şîrâzî, Ebû Nuaym el-Hafız, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Cafer el-Yezdî, Ebû Kâsım Abdullah b. Muhammed el-Attar el-Mukrî, Abdulkerim b. Abdulvâhid es-Sufî, Fadıl b. Ahmed b. Abdurrahim el-Katib gibi âlimler ondan ilim öğrenmiştir.⁷⁹⁷

İmam, hafız,⁷⁹⁸ saduk,⁷⁹⁹ sebt ve sikadır.⁸⁰⁰ İbn Merdeveyh: "*Sikadır, memundur.*"⁸⁰¹ Ebûbekir el-Hâtib: "*Hafız, Sâbit, mutkindi.*"⁸⁰² Ebû Kâsım Suzercanî: "*Sikadır, memundur. Allah'ın salih kullarından biridir.*"⁸⁰³ Ebû Nuaym: "*Sikadır.*"⁸⁰⁴ Başkaları: "*Salih, âbid, kanaatkâr, toplumda saygındı.*" demişlerdir.⁸⁰⁵

2.5.4.8. Kabise b. Ukbe (ö.215/ 831)

Tam adı Kabise b. Ukbe b. Süfyân b. Ukbe, Rebîa b. Cündüb b. Rebab b. Habîb b. Süvaed b. Amr b.Sa'saa'dır.⁸⁰⁶ Ebû Amr Suvâî el-Küfî'dir,⁸⁰⁷ Beni Amr b. Sa'saa

⁷⁸⁹ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s.373; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 276.

⁷⁹⁰ Abdülhay b. İmad el- Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s. 373.

⁷⁹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Ekrem el-Busi, c.16, s. 276.

⁷⁹² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 277.

⁷⁹³ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezarat ez-Zehebî*, c.2, s. 373; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 278.

⁷⁹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 279.

⁷⁹⁵ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezarat ez-Zehebî*, c.2, s. 374.

⁷⁹⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 277.

⁷⁹⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 277-278.

⁷⁹⁸ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s. 373; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 276.

⁷⁹⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 276.

⁸⁰⁰ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s. 373.

⁸⁰¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 278.

⁸⁰² Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s.374; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 278.

⁸⁰³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 278.

⁸⁰⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.16, s. 279.

⁸⁰⁵ Abdülhay b. İmad el- Hanbeli, *Şezarat ez-Zehebî*, c.2, s.374.

⁸⁰⁶ Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.12, s. 474; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 130-131; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 481.

⁸⁰⁷ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 481; Hatip el-Bağdâdî, *Târihu Bağdâd*, c.12, s. 473; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 131.

kabilesindendir.⁸⁰⁸ Küçükken ilim tahsil etmeye başladı.⁸⁰⁹ Kütüb-i Sitte'de rivayetleri vardır.⁸¹⁰ Hicrî 213 yılında vefat ettiğini söyleyenler olmakla birlikte çoğunluğun görüşü hicrî 215'in Safer ayında vefat ettiğidir.⁸¹¹ İsa b. Tahmân, Mâlik b. Mirvel, Asım b. Muhammed el-Ömer, Yunus b. Ebû İshâk, Mis'ar, Şu'be b. Haccâc, Verkâ, Hamza ez-Zeyad, İsrail, Süfyân es-Sevrî, Vehb b. İsmâil, Ebû Eş'eb, Hammâd b. Seleme, gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁸¹² Ahmed b. Hanbel, Osman b. Ebû Şeybe, Hennâd, Ebû Kudâme es-Seraksî, Ebûbekir b. Ebû Şeybe, Muhammed b. Yahyâ ez-Zühîlî, Buhârî, Ebû Zürrâre er-Razî, Ahmed b. Süleyman el-Ruhâvî, Ahmed b. Ubeydullah en-Nefsî, İshâk b. Seyyâr en-Nasibî, Haris b. Ebû Üsâme gibi âlimler ondan ilim tahsil etmiştir.⁸¹³

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Hafız, imam, âbid ve sikadır. İlim kapılarındandır.⁸¹⁴ Yahyâ b. Maîn: "*Kabise her şeyde sikadır. Süfyân hadisinde güçlü değildir. Süfyân'dan hadis işittiğinde küçüktü.*"⁸¹⁵ Ebû Hâtîm'in naklettiğine göre Ebû Zürrâre'ye Kabise ve Ebû Nuaym hakkında soru sorulduğunu cevaben ikisinden en iyisinin Kabise olduğunu, işini en iyi yapan ise Ebû Nuaym olduğunu söylemiştir. Süfyân es-Sevrî'den işittikleri hadisleri ve hadislerin lafızlarını değiştirmeden aktaranlardan Kabise ve Ebû Nuaym'dan daha iyi birisini görmediğini de söylemiştir.⁸¹⁶ Ebû Dâvûd'a Kabise ve Ubeydullah b. Mûsâ hakkında soru sorulduğunu cevaben: Kabise'nin Ubeydullah'tan daha sağlam olduğunu; Kabise, Ebû Amr ve Ebû Huzeyfe'nin sonradan hadis ezberlediğini söylemiştir.⁸¹⁷ İshâk b. Seyar: "*Kabise'den daha hafız olan hadis şeyhini görmedim.*" der.⁸¹⁸ Abdullah b. Muhammed b. Cafer el-Kazvinî: "*Kabise b. Ukbe'den daha hafız birini görmedim.*"⁸¹⁹ İshâk b. Seyyâr el-Nesübî de Kabise için ondan daha hafız birini görmediğini söylemiştir.⁸²⁰ Abdurrahman b. Hîraş: "*Saduktur.*"⁸²¹ Nesâî ve başkaları: "*Onda beis yoktur.*"⁸²² Ebû Abdullah: "*Kabise çok*

⁸⁰⁸ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 473.

⁸⁰⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 131.

⁸¹⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133.

⁸¹¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 488-489; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 476.

⁸¹² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 482; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 474; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 131.

⁸¹³ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 474; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 482-483; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 131.

⁸¹⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 131.

⁸¹⁵ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 474; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 131-132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 484-485.

⁸¹⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 486; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 132.

⁸¹⁷ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 475; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 132.

⁸¹⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 132.

⁸¹⁹ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 475.

⁸²⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 486.

⁸²¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 132; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 487.

galat yapar, küçük olduğu için aklında hadis tutamazdı. Süfyan'dan rivayet ettiği hadisler dışında da mı böyledir?" sorusu üzerine cevaben "Süfyan'dan rivayet ettiği hadisler dışında sikadır, hadisleri çoktur, lâ be'se bihtir." demiştir.⁸²³ Sâlih b. Cezere: "Salih bir adamdır."⁸²⁴ Salih b. Muhammed: "Salih bir adamdır."⁸²⁵ Ez- Zehebî: "Sikadır, âbidlerdendir."⁸²⁶ Ahmed b. Seleme en-Nîsâbûrî: "Kabise anıldığında Hennâd'ın gözleri dolar, çok ağlar ve salih adamdır." dediğini nakletmektedir.⁸²⁷ Hafs b. Ömer: "Allah'ın Salih kullarındandır."⁸²⁸ Kadı Ebû Hasan b. Kattân el-Mağribî'ye göre Kabise çok hata yapardı.⁸²⁹ Ebû Dâvûd: "Ahmed b. Hanbel, Kabise'den hadis rivayet etmezdi." Abdullah b. Ahmed b. Hanbel babasının şöyle dediğini nakleder: "Kabise, Süfyân es-Sevrî'den naklettiği hadislerde Huzeyfe'den daha sabit'tir. Ebû Huzeyfe şibhi la şeydir. Babam her ikisinden de hadis yazdı."⁸³⁰ İbn Hîbbân, Kabise'yi sikalar arasında zikretmiştir.⁸³¹

2.5.4.9. Ahmed b. Yahya es-Sûfî(ö. 264/ 878)

Tam adı Ahmed b. Yahya b. Zekeriya el-Evdî⁸³²es-Sufî ⁸³³ el-Benânî'dir.⁸³⁴ Künyesi Ebû Câfer'dir,⁸³⁵ Kûfeli olup⁸³⁶ hadis tabakası on birdir.⁸³⁷ Hicrî 264 yılının⁸³⁸ Rebülevvel ayında vefat etti.⁸³⁹ Ahmed b. Mufadil el-Haferî, İshâk b. Mansur es-Selûlî, İsmail b. Ebân el-Verak, Hasan b. Ali es-Safar, Zeyd b. Hubâb, Ali b. Hâkim el-Evdî, Ebû Nuaym Fadıl b. Dükeyn, Ya'lâ b. Ubeyd et-Tenefüsî, Yusuf b. Yakub es-Sefar,⁸⁴⁰ Abdurrahman b. Şerik en-

⁸²² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 487; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133.

⁸²³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 484; Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 474; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133.

⁸²⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133.

⁸²⁵ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 474; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 486.

⁸²⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133.

⁸²⁷ Hatip el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdâd*, c.12, s. 475; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 487.

⁸²⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 487.

⁸²⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.10, s. 133.

⁸³⁰ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 484.

⁸³¹ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.23, s. 487.

⁸³² İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 517; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51.

⁸³³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 517; İbn Hîbbân, *Sikat*, Dairetü-l Maarif yy, Haydarabat 1973, c.8, s. 40.

⁸³⁴ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51; İbn Hîbbân, *Sikat*, c.8, s. 40.

⁸³⁵ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 517; İbn Hîbbân, *Sikat*, c.8, s. 40.

⁸³⁶ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 517; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51; İbn Hîbbân, *Sikat*, c.8, s. 40.

⁸³⁷ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101.

⁸³⁸ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 518; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51.

⁸³⁹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 518.

⁸⁴⁰ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 517-518.

Nehaî, Muhammed b. Bişr gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁸⁴¹ Nesâî, Muhammed b. İsmail el-Buhârî, Abdurrahman b. Hâtim er-Razî, İbn Ebû Dâvûd,⁸⁴² Zekeriya b. Yahya es-Sâcî, Muhammed b. Münzir b. Saîd el-Herevî Şekker, Abdullah b. Dâvûd, Ali b. Rüstem el-İsfehânî, Ali b. Abbas el-Becelî, Muhammed b. Ali el-Hâkim et-Tirmizî, Muhammed b. Yusuf b. Maden gibi âlimler ondan ilim öğrenmiştir.⁸⁴³ Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Abidtir,⁸⁴⁴ sikadır.⁸⁴⁵ Ebû Hâtim: "*Sikadır.*"⁸⁴⁶ Nesâî: "*Lâ be'se bihtir.*"⁸⁴⁷

2.5.4.10. İbn Saîd (ö. 303/ 916)

İbn Saîd adında çok fazla sayıda ravi bulunmaktadır. Biz de Ahmed b. Yahyâ es-Sûfî'nin öğrencileri arasında İbn Saîd ile ilgili bilgi elde etmeye çalıştık. Elde ettiğimiz bilgilere göre bir tane İbn Saîd ile ilgili ravi vardır. Zannımızca İbn Saîd, Ebû Abdurrahman Câfer Muhammed b. Münzir b. Saîd b. Osman b. Recâ b. Abdullah b. Sahabi el-Abbas b. Mirdas es-Sülemî el-Herevî'dir.⁸⁴⁸ Başka bir yerde de Muhammed b. Münzir Ebû Abdurrahman el Herevî ve Muhammed b. Munzir Ebû Abdurrahman el-Herevî olarak geçmektedir.⁸⁴⁹ Şekker ismi ile tanınır.⁸⁵⁰ Kendisine Ebû Câfer veya Ebû Abdurrahman da denilir.⁸⁵¹ Horasan, Mısır, Hûzistan ve Şam'a hadis rihlelerinde bulunan erdemli kişilerden biridir. Horasan'da ikame eder. Hadis hafızıdır,⁸⁵² rivayetleri geniş, tasnifleri çoktur.⁸⁵³ Tûs, Merv, Serahs, Merv-Ruz, Buhara ve Nîşâbur gibi yerlerde hadis aktardı.⁸⁵⁴ Hicrî 302⁸⁵⁵ veya 303 yılının⁸⁵⁶ Rebülevvel veya Rebiülahir ayında vefat etti.⁸⁵⁷ "*Cevâhir*" adlı eserin yazarıdır.⁸⁵⁸ Muhammed b. Rafî el-Kuşeyrî, Ali b. Haşrem, Ömer b. Şebbâh, Ali b. Harb, Ahmed b. Mansur er-Ramadî, Ahmed b. İsa el-Mısırî,⁸⁵⁹ Yezîd b. Muhammed b. Samed,

⁸⁴¹ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51.

⁸⁴² Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 518; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51.

⁸⁴³ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 518.

⁸⁴⁴ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 517; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51.

⁸⁴⁵ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 101.

⁸⁴⁶ Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 518; İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51.

⁸⁴⁷ İbn Hacer, *Tezhîbu't-Tehzib*, c.1, s. 51; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl fi Esmâi'r-Ricâl*, c.1, s. 518.

⁸⁴⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221.

⁸⁴⁹ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s. 242.

⁸⁵⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221; Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s.242.

⁸⁵¹ Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii, *Tarihü'l Medinetü'l Dimeşk*, Darül fikir yy, Beyrut-Lübnan 1997, 1. Bsk, c.56, s. 31; Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s.242.

⁸⁵² Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii, *Tarihü'l Medinetü'l Dimeşk*, c.56, s. 33.

⁸⁵³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221.

⁸⁵⁴ Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii, *Tarihü'l Medinetü'l Dimeşk*, c.56, s. 33; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221-222.

⁸⁵⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 222.

⁸⁵⁶ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s.242; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 222.

⁸⁵⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 222.

⁸⁵⁸ Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii, *Tarihü'l Medinetü'l Dimeşk*, c.56, s. 33.

⁸⁵⁹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221.

Süleyman b. Eyyûb b. Hazlem, Yusuf b. Saîd b. Müslim, Ahmed b. İsa, Muhammed b. Süfyân gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁸⁶⁰ Ebû Hamîd b. Şerkî, Ebûbekir Ahmed b. Ali, Ebû Ömer Muhammed b. Câfer b. Metar, Yahya b. Mansur,⁸⁶¹ Ebû Amr Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Hirri, Ebûbekir Ahmed b. Ali el-Hafız, Muhammed b. Ahmed b. Ömer gibi âlimlerden hadis öğrenmiştir.⁸⁶² Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: İmam, hafız, âlim, mutkindir.⁸⁶³ İbn Nasruddin: " *Sikadır.* " demiştir.⁸⁶⁴

2.5.4.11. Zekeriya Es-Sâcî (ö.307/ 920)

Tam adı Ebû Yahya Zekeriya b. Yahya b. Abdurrahman b. Bahr b. Adî b. Abdurrahman b. Ebyad b. Deylem b. Basıl b. Dabbe ed-Dabbî'dir.⁸⁶⁵ Basralı olup⁸⁶⁶ 307 yılında⁸⁶⁷ Basra'da vefat etti.⁸⁶⁸ İlelü'l- Hadis, İhtilaf'u-l Fukaha,⁸⁶⁹ Kur'an Ahkâmı adlı eserleri; cerh ve tadil kitapları vardır.⁸⁷⁰ Hadis derecesi on ikidir.⁸⁷¹ Talud b. Abad, Rebî el-Zehrânî, Ubeydullah b. Muaz el-Anberî, Abdülvâhid el-Giyâs, Abdul Â'la b. Hammad b. Nersî, Muhammed b. Ebû Şevârib, Ebû Kâmil el-Cehderî, Mûsâ b. Ömer el-Carî, Süleyman b. Dâvûd el-Mehrî, Hudbe b. Hâlid el-Kaysî, Muhammed b. Mûsâ el-Hareşî, Muhammed b. Beşşâr,⁸⁷² Müzenî gibi âlimlerden ilim tahsil etmiştir.⁸⁷³ Ebû Ahmed b. Adî, Ebûbekir el-İsmail, Abdullah b. Muhammed b. Seka el-Vasîd, Ebû Hasan Ali b. İsmail el-Mütekellim, Yusuf b. Yakub el-Bahterî, Ebû Kâsım et-Taberânî, Ebû Amr b. Hamdân, Kadı Yusuf el-Meyâneçî, Ebû Şeyh b. Hibbân gibi âlimler ondan ilim öğrenmiştir.⁸⁷⁴

Hakkında yapılan yorumlar ise şunlardır: Basra müftüsü, şeyhi ve muhaddisidir. İmam-ı sebtittir. Hafızdır.⁸⁷⁵ Hadis imamlarındandır. Zehebî: "*Sâcî'nin İlel-i Hadis* ' adlı büyük

⁸⁶⁰ Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii, *Tarihü'l Medinetü'l Dimeşk*, c.56, s. 31.

⁸⁶¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221.

⁸⁶² Ebu Kasım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafii, *Tarihü'l Medinetü'l Dimeşk*, c.56, s. 31.

⁸⁶³ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 221.

⁸⁶⁴ Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c.2, s. 242.

⁸⁶⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 198.

⁸⁶⁶ Taberânî, Ebu Kasım Süleyman b. Ahmet, *Kitabu'l Dua*, Thk. Doktor Muhammed b. Said b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Darül beşar yy, Lübnan-Beyrut 1989, 1. Baskı, c.1, s. 301; İbn Hacer, *Takribü't Tehzib*, s. 339.

⁸⁶⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Ekrem el-Busi, c.14, s. 199; Abdülhay Ahmet b. Muhammed el-Ekri el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, Darü İbn Kesir yy, Beyrut 1989, 1. Bsk, c. 4, s. 36; Taberânî, *Kitabu'l Dua*, c.1, s. 301; İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 339.

⁸⁶⁸ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 199; Abdülhay Ahmet b. Muhammed el-Ekri el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, c. 4, s. 36.

⁸⁶⁹ Abdülhay Ahmet b. Muhammed el- Ekri el-Hanbeli, *Şezaratu'z Zehebî*, c. 4, s. 36.

⁸⁷⁰ Taberânî, *Kitabu'l Dua*, c.1, s. 301.

⁸⁷¹ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 339.

⁸⁷² Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 198.

⁸⁷³ Abdülhay Ahmet b. Muhammed el-Ekri el-Hanbeli, *Şezaratu'z- Zehebî*, c. 4, s. 36.

⁸⁷⁴ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 198.

⁸⁷⁵ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 197.

bir eseri vardır. Bu eseri onun çok bilgili ve hafız olduğuna delalet eder.⁸⁷⁶ Başka bir yerde de Zehebî onun için: "*Sâbit olanlardan birisidir. Onu cerh eden hiç kimseyi bilmiyorum*" der.⁸⁷⁷ Hafız, sükkat, fakih imamlardan bir tanesi idi.⁸⁷⁸ Ebû Hâtim: "*Sikadır, fikhı ve hadisi bilir.*" Bir grub onu zayıf görürken bir grub da onu sika kabul etmiştir. İbn Hacer: "*Hiçkimse Zekeriya es-Sâcî'yi zayıf görmemiştir.*" Taberânî: "*Sikadır.*" demiştir.⁸⁷⁹ Sikadır, fakihtir.⁸⁸⁰

2.5.4.12. Hadisin Değerlendirilmesi

Bu hadis, İbn Mâce'nin "Sünen"inde sahih olarak zikredilmiştir. İbn Mâce'nin "Süneni" dışında birden fazla tariki bulunmaktadır. Biz de "*Kütüb-i Sitte*"deki tariki esas alıp hadisin isnad ve metin tenkidini yapmaya çalıştık. Fakat araştırma sürecinde hadisin birden fazla tariki olduğunu görünce bütün tarikleri olmasa da en az dört tarikini ele alıp inceledik. Bu tarikleri tek tek ele alıp isnad tenkidini yapmaya çalıştık. Enes b. Mâlik sahabi olduğu için herhangi bir değerlendirmeye tabi tutulmayacak, Yezîd b. Ebân ve Rebî' b. Sabîh tarikiyle hadisler rivayet edildiği için her bir tarikte ikisi ayrı ayrı ele alınmayacaktır.

I.Tarik; Ali b. Muhammed → Vekî b. Cerrâh → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik

Yezîd b. Ebân, kıssacı yönü ile ön plana çıkmıştır. Hadiste zayıf olduğu görülmektedir. Hakkında yapılan görüşlerden hareketle adaletinde sıkıntı olmadığı fakat zabtında problem olduğunu söylememiz mümkündür.

Rebî b. Sabîh, hakkında yapılan cerh ve ta'dil lafızlarından hareketle aşırı derecede cerh edilmediği görülmektedir. Hakkında yapılan cerh ve ta'dillere bakıldığında adaletinde sıkıntı olmadığı fakat zabtında problem olduğu görülmektedir. Rebî' b. Sabîh cerh edilmesine rağmen ona ait sahih hadisler bulunmaktadır. İncelediğimiz hadislerde başka raviler tarikiyle gelen hadislerin mevzu veya zayıf olduğu görülmektedir.

Vekî b. Cerrâh'ın kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzı bulunmamaktadır. Ta'dil lafızlarından yola çıkarak adalet ve zabtında sorun olmadığını söylememiz mümkündür.

⁸⁷⁶ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, c.14, s. 199.

⁸⁷⁷ Taberânî, *Kitabu'l Dua*, c.1, s. 301.

⁸⁷⁸ Abdülhay Ahmet b. Muhammet el-Ekri el-Hanbeli, *Şezaratu'z- Zehebi*, c. 4, s. 36.

⁸⁷⁹ Taberânî, *Kitabu'l Dua*, c.1, s. 301-302.

⁸⁸⁰ İbn Hacer, *Takribü't-Tehzib*, s. 339.

Ali b. Muhammed, kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzı bulunmamaktadır. Ta'dil ile ilgili lafızlar *sika ve âbittir*. Ta'dil lafızlarından hareketle adalet ve zabtında problem olmadığını söylememiz mümkündür.

Bu tarikle gelen hadis, sahih kabul edilir. Rebî' b. Sabîh cerh edildiği için bu hadisin de zayıf görülmesi gerekmektedir. Fakat İbn Mâce bu hadisi Sahih kabul etmiştir. Bu da Rebî' b. Sabîh'e ait sahih hadislerin olduğunu göstermektedir.

II. Tarik; Ebû Ya'lâ → Ali b. Ca'd → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik

Ali b. Ca'd, Cehmî olduğu için ondan hadis almanın engellendiği kaydedilmiştir. Cerh lafızları değinildiği gibi az olup ta'dil değerlendirmelerinin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Adaletinde sıkıntı olmadığı fakat az da olsa zabtı ile ilgili problem olduğu görülmektedir.

Ebû Ya'lâ, elde ettiğimiz bilgiler doğrultusunda cerh ile ilgili herhangi bir bilgi bulamadık. Ta'dil ile ilgili lafızlar ise *memun, mevsuk, muazzib, mutkin ve isnadı celidir*. Cerh ve ta'dil değerlendirmelerinden hareketle adalet ve zabtıyla ilgili herhangi bir sıkıntının olmadığını söyleyebiliriz.

III. Tarik: İbn Saîd ve Zekeriya Es-Sâcî → Ahmed b. Yahyâ es-Sûfî → Kabise → Süfyân es-Sevrî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik

Süfyân es-Sevrî, kendisiyle ilgili herhangi bir cerh lafzı bulunmamaktadır. Ta'dil lafızları çok olmakla birlikte bazıları *imam, âbid, âlim, zâhid, fakih, şeyhu'l-islam, hadis huffazıdır*. Yukarıda verilen bilgilerden yola çıkarak adalet ve zabtıyla ilgili herhangi bir sorun olmadığını söylememiz mümkündür.

Kabise b. Ukbe, cerh lafızları *lâ be'se bih, şibhu la şey, çok hata yapar, Süfyân es-Sevrî'den naklettiği hadislerde güçlü değildir*. Ta'dil lafızları ise *hafız, imam, âbid, sika, ilim kapısı, saduk, salihdir*. Süfyân es-Sevrî'den rivayet ettiği hadislerde zayıf görülmüştür. Yapılan cerh ve ta'dil değerlendirmelerinden hareketle adaletin tam olduğu zabtında ise az da olsa problemin olduğu görülmektedir.

Ahmed b. Yahyâ es-Sûfî, adaleti ile ilgili bir sıkıntı olmadığı görülmektedir. Kendisiyle ilgili cerh lafzı *lâ be'se bih*, ta'dil lafızları ise *âbid ve sikadır*. Yapılan cerh ve ta'dil lafızlarından hareketle adaletinde sıkıntı olmadığını söylememiz mümkündür.

Zekkeriya es-Sâcî, cerh ile ilgili herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ta'dil lafızları ise *şeyh, muhaddis, imam, sebt, hafız, hadis imamı, fakihtir*. Bu bilgilerden hareketle adalet ve zabtıyla ilgili herhangi bir sıkıntı olmadığını söylememiz mümkündür.

İbn Saîd, kendisiyle ilgili cerh lafızları bulunmamaktadır. Ta'dil lafızları ise *imam, hafız, âlim, mutkin ve sikadır*. Yapılan cerh ve ta'dil lafızlarından hareketle adalet ve zabtında herhangi bir sıkıntı olmadığı görülmektedir.

IV. Tarik; Abdullah b. Muhammed b. Cafer → Ahmed b. Ali el-Huzâî → Muhammed b. Kesîr → Süfyân es-Sevrî → Rebî' b. Sabîh → Yezîd b. Ebân → Enes b. Mâlik

Muhammed b. Kesir, ta'dil lafızları cerh lafızlarından daha fazla olup ta'dil lafızları *sika, hafız, saduk, hadisleri çok, müttaki ve zekidir*. Cerh lafzı ise sika olmadığıdır. Cerh ve ta'dil lafızlarından hareketle adaletinde sıkıntı olmadığı zabtında ise az da olsa problem olduğu görülmektedir.

Ahmed b. Ali el-Huzâî, kendisiyle ilgili herhangi bir bilgi elde edilememiştir.

Abdullah b. Muhammed b. Câfer, kendisiyle ilgili cerh lafzı bulunmamakla birlikte ta'dil lafızları *imam, hafız, saduk, sika, sebt, memun, mutkin, salih, âbid, kanaatkârdır*. Cerh ve ta'dil lafızlarından hareketle adalet ve zabtında sıkıntı olmadığı görülmektedir.

Sonuç

Rebî b. Sabîh Emevîlerin son dönemine yetişmiş, Abbasilerin kuruluşunu görmüş, hicrî (97-160) yılları arasında yaşamış Basralı bir âlim ve muhaddistir. Tebe-i Tabiîn'den olup künyesi Ebû Bekr, Ebû Hafs-i Basrî veya Ebû Cafer'dir. Rebî; ibadete düşkün, salih, âbid zâhid ve mücahid birisidir. Ayrıca kendisi Kur'an-ı Kerim ve Sünnet'e bağlı kalmış, hayatı boyunca dini anlamaya çalışmış ve İslam dinindeki güzellikleri hayatına tatbik etmiştir. Basra'da hadisleri ilk tasnif eden muhaddis olduğu için hadis ilminde önemli bir yeri vardır. Rebî'nin Mu'tezile veya Kaderîye mezhebine bağlı olduğu ve Halife Mehdî döneminde Sind'e giden ordunun içinde yer aldığı, dönüşte hümmamkur adı verilen hastalığa yakalanıp Sind ve Fars arasında kalan bir adada vefat ettiğiyle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Rebî b. Sabîh'in Rebî b. Subeyh olup olmadığı hususuna gelince her ikisinin de aynı kişi olduğunu belirtmek isteriz.

Rebî b. Sabîh hadis ilmiyle hemhal olmuş ve hadisteki derecesi yedidir. Kendisine ait *Câmi* adlı eserinin varlığından söz edilmekle birlikte bu eser günümüze ulaşmamıştır. Hasan el-Basrî gibi büyük hadis âlimlerinin ilim meclislerinde yer almış, Katâde b. Diâme, Sâbit el-Bünânî, Humeyd et-Tavîl, Atâ b. Ebû Rebâh, Mücâhid b. Cebr ve Hasan el-Basrî gibi âlimlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Vekî b. Cerrâh, Süfyân es-Sevrî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî gibi önemli âlimler hadis nakletmiştir. Rebî'nin adaletinde herhangi bir sorun bulunmamakla birlikte zabtında az da olsa problem söz konusudur.

Rebî, hadis ilminde otorite sayılan âlimler tarafından ta'dil edildiği gibi cerh de edilmiştir. Hakkında yapılan cerh ve ta'dil kanaatlerine bakıldığında cerh kanaatlerinin ta'dil kanaatlerinden daha fazla olduğunu görmekteyiz. Ta'dil yapan âlimlerin kanaatlerinden bazıları "*Sika ve salih bir adamdır, Müslümanların önderlerindedir, hadislerinde bir sakınca yoktur, Basra ehlinin zâhid ve abidlerindedir, zararsız bir insandır.*" İken cerh eden âlimlerin kanaatlerinden bazıları ise "*Hadisleri zayıftır, tüm hadisleri makluptur, tedlis yapmıştır, münker hadisler rivayet etmiştir, vehimlidir, rivayetlerinde güçlü değildir.*" şeklindedir. Her ne kadar kendisi hakkında cerh kanaatleri ta'dil kanaatlerinden fazla olsa da Rebî b. Sabîh tarikiyle rivayet edilmiş hadisler Kütüb-i Sitte'de yer almış, hadisleri Ehl-i Sünnet âlimlerince kabul edilmiş ve bu hadislerle amel edilmiştir. Rebî b. Sabîh'in hadisleri sika ravilere uyum sağladığında hadislerini rivayet etmede herhangi bir sakınca görülmemiştir.

Rebî' b. Sabîh'in hadisleri konu bakımından çeşitlilik göstermekle birlikte sosyal hayat, ibadet, fıkıh, cihad, dini günler, yeminin kefareti gibi konuları da içermektedir. Âlimlerin kendisinden rivayet ettiği hadisler fıkıh, sosyal hayat, ibadet gibi alanları etkilemiş ve bu tesir günümüze kadar devam etmiştir. Rebî'nin naklettiği *"Saflarınızı düzeltiniz ve sıklaştırınız. Nefsimi elinde bulunduran Allah'a yemin ederim ki muhakkak ben şeytanları toza toprağa bürünmüş koyunlar gibi saflarınız arasında görüyorum."* hadisi günümüzde cemaat halinde kılınan namazlarda uygulanmaktadır. Ayrıca *"Çoğu sarhoşluk verenin azı da haramdır."* *"Kim uma günü abdest alırsa o güzelliği yakalamıştır. Kim yıkanırsa yıkanma daha efdaldir."* , *"Alıcı ve satıcıdan her biri birbirinden ayrılmadıkları müddetçe pişmanlık hakkına sahiptirler. Yahut da bu alım satımı pişmanlığın olduğu bir alım satım olur."* hadisleri de günümüze kadar tesir eden hadislerdendir. Bu tesir söz konusu hadislerle de sınırlı kalmamış, Rebî'nin çoğu hadisi günümüze kadar varlığını ve etkisini sürdürmüştür.

Kütüb-i Sitte'de yer alan Rebî' b. Sabîh'e ait dört hadisin sened tenkidi yapılmıştır. Sened tenkidi yapmamızın asıl sebebi âlimler tarafından hadislerinin zayıf görülmesidir fakat Kütüb-i Sitte müellifleri tarafından da Rebî' b. Sabîh'in hadisleri sahih ve hasen kabul edilmiş ve hadis kitaplarında yer almıştır. Bu da bize Rebî' b. Sabîh'e ait sahih ve güvenilir hadislerin olduğunu göstermektedir. Kütüb-i Sitte'de yer alan ve sened tenkidi yapılan hadisler: "Kişinin Niyeti", "Peygamberimizin Haccı", "Ebû Ümame" ve "Kazvin" ile ilgili hadislerdir. Bu hadislerden "Kişinin Niyeti", "Peygamberimizin Haccı" hadisleri sahih; "Ebû Ümame" hadisi hasen, "Kazvin" ile ilgili hadis mevzu kabul edilmiştir. İncelediğimiz hadislerden Kazvin'le ilgili hadis hariç diğer hadislerde herhangi bir problem söz konusu değildir. Kazvin ile ilgili hadisin mevzu kabul edilmesinin nedeni ise kanaatimizce Dâvûd b. Muhabber'dir. Diğer hadislerinde ise herhangi bir sorunun söz konusu olmadığı görülmektedir. Rebî b. Sabîh'in hadislerini genel bir bakış açısıyla ele aldığımızda sika ravilere uyum sağladığı hadislerde, hadislerinin kabul edildiğini ve bu hadislerle amel edildiğini görmekteyiz. İlk tasnifi yapan âlim olması, hadislerinin günümüze kadar varlığını sürdürmesi ve fakihlerin onun hadislerine başvurması Rebî'nin ne kadar önemli bir hadis âlimi olduğunu gözler önüne sermektedir.

Kaynakça

- Abdülhay Ahmed b. Muhammed el-Ekri el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, Darü İbn Kesîr, Beyrut 1989.
- Abdülhay b. İmad el-Hanbeli, *Şezaratu'z-Zehebî*, Thk. Mahmut el-Arnaut, Mektebetü'l Kutsi, Kahire h. 1350.
- Abdülkerim b. Muhammed er-Râfî, *et-Tedvin fi Ahbari'l-Kazvin*, Thk. Azizullah el-Ataridi, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Lübnan- Beyrut 1987.
- Ahmed b. Ebubekir b. İsmail el-Kenanî, *Misbâhu'l Zücacet fi'z-Zevaidi İbni Mâce*, thk. Muhammed Munteka Keşnavi, Darü'l-Arabîye yy, Beyrut h.1403.
- Aksu, Ali. "Emevîler Döneminde Sosyal Tabakalar", *İstem Yayınları*, yıl 4, sayı 8, 2006, s. 70.
- Apak, Âdem, "Şuûbiyye" Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 39 İstanbul 2010.
- Apak, Âdem. "Şuûbiyye Hareketinin Tarihi Arka Planı ve Tezahürleri: Asabiyyeden Şuûbiyyeye", *İstem*- yıl 6, sayı 12, Bursa 2008, s.33.
- Arı, Tuncer, *VIII-X. Yüzyıllar Arası Abbasilerde Ticaret*, Sakarya üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2004.
- Ata, Mehmet Mahfuz. "Örnekleriyle Hz. Peygamber, Sahâbe ve Tabiîn Dönemi Tefsir anlayışı", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 2019, c.12, sayı 62, s. 1672.
- Atasoy, Murat, *Süyûti'nin Tarihu'l-Hulefa Adlı Eserinin Abbasiler Kısmının Türkçeye Tercümesi ve Değerlendirilmesi*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2006.
- Aycan, İrfan ve İbrahim Sarıçam, *Emevîler*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.
- Aydın, Mehmet Akif ve Muhammed Hamdullah, "Köle", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.26, Ankara 2002.
- Aydın, Nevzat. "Hadislerin ilk Dönem Tasnif Süreci Üzerine Bir Değerlendirme", *19 Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 31, 2011, s. 221- 222
- Aydınlı, Abdullah, *Hadis İstılahlar Sözlüğü*, Timaş yayınevi, İstanbul 1987.
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Sünen-i Kübra*, Daru'l Maarif el-Nizamiye yy, Haydarabat Hindistan h.1344.
- Beyhakî, Ebubekir Ahmed b. Hüseyin b. Ali, *Şuabü'l-İmân*, thk. Abdülula Abdülhamid Hamid, Mektebetu'l-Rüşd yy, Riyad 2003, c.5,s.286
- Birişik, Abdülhamid, "Katâde b. Diame", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.25, Ankara 2002.
- Bozkurt, Nahide, "Mehdî- Billah", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.15, Ankara 1997.

- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, *Duâfâi's-Sağir*, Thk. Mahmud İbrahim Zaid, Darü'l Marife Yayınları, Lübnan-Beyrut 1986.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, *Kitâbu'd-Duâfâ*, Thk. Zübeyr Ali Zaî, Mektebetü'l İslamiye yy, Pakistan –Lahor h.1433.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, et-*Târîhu'l-Kitâbu'l-Kebir*, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye Yayınları, Lübnan- Beyrut 1986.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b.İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu'fi, et-*Târîhu'l-Kitâbu'l-Kebir*, Thk. Mustafa Abdülkadir Ahmed Ata, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye Yayınları, Beyrut– Lübnan 1971.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Atâ b. Ebû Rebah", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.4, İstanbul 1991.
- Cerrahoğlu, İsmail. "Tefsirde Mücahid ve Ona İsnad Edilen Tefsir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, c. XXIII, s. 4.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebû Ferac Abdurrahman, *el-İlelü'l-Mütenâhîye fi Ehâdîsü'l-Vâhîye*, thk. Halil Meys, İlim Kitabevi yy, Beyrut H.1403.
- İbnü'l-Cevzî, Cemaluddin Ebû Ferac Abdurrahman, *Telkihü'l-Fuhumâ Ehl'l-Eserâ ve'l-Uyunî't- Târîhu'l-Siyer*, Daru'l-Erkam yy, Beyrut 1997.
- Cirit, Hasan, "Sâbit el-Bünânî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 35, İstanbul 2008.
- Cûzcânî, Ebû İshâk İbrahim b. Yakub, *Ahvalî'r-Ricâl*, Thk. Seyid Subhi Bedri Semeraî, Mümemesetü'r-Risale yy, Beyrut-Lübnan Tarihsiz.
- Çap, Sabri, *Hadis İlminde Merfu-Mevkuf İlişkisi*, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bursa 2008.
- Çelik, Ali, *İlk Üç Asırda Basra'da Hadis İlmi*, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Kahramanmaraş 2017.
- Çiftçi, Mehmet Emin, *Hadis Usulünde Sahih Hadisin Tanımı Problemi*, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Diyarbakır 2019.
- Dağbaşı, Gürkan. "Abbasi Dönemi Çeviri Faaliyetleri", *Eskiyeni* 27, Güz- 2013, s. 177-187
- Demil, Emine. "Ebû Dâvûd Et-Tayâlisî'nin (ö. 204/ 819) Müsnedi ve Rivayet Üslûbu", *Toplum Bilimleri Dergisi*, Ocak 2015, 9 (17), s. 402
- Demircan, Adnan ve Murat Akgündüz, *Çeşitli Yönleri İle İslam Medeniyeti*, Siyer yayınevi, İstanbul 2017.
- DİA "Âdem b. Ebû İyâs", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.1, İstanbul 1988.
- Duman, İsmail Serdar, *Emevîlerde Sosyal Hayat*, Erciyes üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi Kayseri 2004.

- Dursun, Harun, *Süfyân es-Sevrî ve Hadis Rivayetindeki Yeri*, Atatürk üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2014.
- Dûrî, Aziz, *İlk dönem İslam Tarihi*, (çev. Hayrettin Yücesoy), Endülüs Yayını, İstanbul 1991.
- Ebubekir Abdullah Muhammed b. Ebu Şeybe el-Absî el-Kûfî, *Musannef*, thk. Muhammed Avâme, Daru'l Kible yy, Beyrut Tarihsiz.
- Ebû'l-Fida İsmail b. Ömer b. Kesir el-Kereşî ed-Dımeşkî eş-Şafii, *Camii'ül Mesanidî ve's-Sünenâ Hadî li Ekvemî's-Sünen*, Darü'l-Fikir, Beyrut- Lübnan 1994.
- Ebu'l-Kâsım Ali b. Hasan b. Hibetullah b. Abdullah eş-Şafiî, *Tarihü'l Medinetü'l-Dımeşk*, Darü'l Fikir, Beyrut-Lübnan 1997.
- Ebu'l-Kâsım Münsevi el-Hui, *Mucemu'r-Ricâli'l Hadis ve't-Tafsilu't-Tabâkâtu-l Ruvat*, Medinetü'l İlim yy, Beyrut-Lübnan 1983.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliya ve't-Tâbâkâtu'l Esfiyâ*, Thk. Sami Enver Cahin, Darü'l-Hadis, Kahire 2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh b. İshâk el-İsfahânî, *Ma'rifetü's-Sahâbe*, thk. Adil b. Yusuf el-Azazî, Darü'l-Vatan yy, Riyad 1998.
- Efendioğlu, Mehmet, "Münker", Diyanet İslami Ansiklopedisi, c.32, İstanbul 2006.
- Efendioğlu, Mehmet, "Rivayet", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.35, İstanbul 2018.
- Elbânî, Nâsirüddin, *es-Semerü'l-Müstetâb fi Fıkhî Sunnetî ve'l-Kitâb*, Guras yy, Kuveyt Tarihsiz.
- Elbânî, Nâsirüddin, *Silsiletü'l-Ehâdîsi'z-Za'ife ve'l-Mevzû'a*, Daru'l Maarif yy, Suudi Arabistan Riyad 1992.
- Erkaya, Mûsâ. "Hicrî III. Asır İtibariyle Basra'da Hadis Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13: 1, 2008, s. 181-182.
- Erkaya, Mûsâ. "Kazvin Şehri'nin Faziletine Dair Bir Rivayetin Senedi Üzerine Bir İnceleme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 21: 2, 2016, s. 144.
- Ertürk, Mustafa, "Maklûb", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.27, Ankara 2003.
- Erul, Bünyamin, "Tedlis", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.40, İstanbul 2011.
- Faruk, Ömer, "Abbasi halifesi Mehdî Dönemi (169-185/775-778) Üzerine Bazı Mülâhazalar", (çev. Mehmet Ümit), *Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 6, c. III, Çorum 2004, s. 203-204.
- Fayda, Mustafa, "Zimmî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 44, İstanbul 2013.
- G.H.A, Juynboll, *Hadis Tarihinin Yeniden İnşası*, (çev. Salih Özer) Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2002.

- Güler, Ayşe. "Hadis Şerh Geleneğinde Hâşiye ve Ta'likalar Adlı Eser Üzerine "Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, cilt-Sayı 58, Haziran 2020, s.119.
- Güneş, Mustafa, *Emevîler ve Abbasiler Döneminde Doğal Afetler ve Salgın Hastalıklar*, Gaziosmanpaşa Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Tokat 2018.
- Han, Abdurrahman, *Kütüb-i Sitte Ricalinde İbadet-İlim İlişkisi*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya 2007.
- Hatip el-Bağdâdî, *Mevduu'l-Evhami'l-Cemâ ve't-Tefrik*, thk. Abdülmutti Emin Kelacî, Darü'l-Marife yy, Beyrut 1407.
- Hatib el-Bağdâdî, *Târîhu Bağdât*, Daru'l Kütübü'l-İlmiye, Beyrut- Lübnan 1931.
- Hatipoğlu, İbrahim, "Mûsânef", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 31, İstanbul, 2006.
- Haysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn, *Buğyetü'l-Bahis en-Zevâidü Müsnedü'l-Harîs b. Ebû Üsâme*, thk. Doktor Hüseyin Ahmed Salih el-Bakîrî, Hidmetü's-Sünnetî ve's-Sireti'n-Nebeviye yy, Medine 1992, 1. Bsk, c.2,s.964
- Hekimoğlu, Muhammed. "I. Abbasi Asrında Şair- Halife İlişkisi", yıl 7, sayı 24, Güz-2007, s. 7-18.
- Hennad b. Serî el-Kûfî, *Zühd*, thk. Abdurrahman Abdulcebbar el-Feryabî, Darü'l-Hülefa li'l-Kitab-ı İslamî, Kuveyt h. 1406.
- Işık, Mükremî, *Ebü Dâvûd et-Tayâlisî ve Müsnedi*, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana 2008.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî *el-Kâmil fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, Thk. Yahya Muhtar Ğezavi, Fikir yayınevi, Beyrut-Lübnan 1998.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullah b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî *el-Kâmil fi'd-Duâfâi'r-Ricâl*, Thk. Yayınevinin gözetiminde ihtisas sahiplerinden bir komisyon, Daru'l Fikir yy, Beyrut- Lübnan 1984.
- İbnü'l Esir, Ebü'l-Hasen İzzüddin Ali b. Muhammed eş-Şeybani el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-Târîh*, Tashih, Doktor Muhammed Yusuf Rekake, İlim Kitabevi Yayınları, Lübnan-Beyrut 1989.
- İbn Hacer, Askalânî, *Fethu'l-Bârî Şerhi Sahih'i-Buhârî*, Thk. Abdülazîz b. Abdullah b. Bas, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut- Lübnan 1971.
- İbn Hacer, Askalânî, *Hedyu's Sârî*, tashih Muhibuddin el-Hatib, Mektebetü'l-Selefiye yy, Mısır Tarihsiz.
- İbn Hacer, Askalânî, *el-İsâbe fi't-Temyizi's-Sahabe*, thk. Ali Muahmmmed el-Becâvî, Darü'l-Ceyl yy, Beyrut h. 1412.

- İbn Hacer, Askalânî, *Lisanu'l Mizân*, thk. Dairetu'l Maâref el-Nizamiye yy, Beyrut 1986.
- İbn Hacer, Askalânî, *el-Metâlibu'l-Aliye bi-Zevâidi'l-Mesanîdi's-Semâniye*, thk. Risaletü'l-İlmiye, Darü'l-Asime Darü'l-Gays yy, Suudi Arabistan h.1419.
- İbn Hacer, Askalânî, *Tağliku't-Talik A'la Sahih'i Buhârî*, Thk. Saîd Abdurrahman Mûsâ el-Kazaki, Mektebetü'l İslami, Beyrut- Lübnan 1985.
- İbn Hacer, Askalânî, *Takribü't-Tehzîb fi Rîcâl'i-Kütüb-i Sitte*, Thk. Ahmed Feriz el-Mezidi, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye, Beyrut-Lübnan 2010.
- İbn Hacer, Askalânî, *Takribü't-Tehzîb*, genişleten Ebû Eşbel Sağır Ahmed Sağır Pakistanî, Daru'l-Asime yy, Riyad Suudi Arabistan Tarihsiz.
- İbn Hacer, Askalânî, *Tehzîbu't-Tehzîb*, Darı Sadır Dairetü'l Maarif'i Nizamiye el-Kainet Haydarabat yayınevi, Haydarabat-Hindistan, h. 1325.
- İbn Hacer, Askalânî, *Tezhîbu't-Tehzîb*, Müessesetü'l Risale, Dimeşk-Suriye 2014.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitâbu'l Mecerûhîn Mine'l Muhaddisîn*, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî, Darü'l Semii bi Neşri ve Tevzi Yayınları, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Kitabu'l-Mecruhî'n Mine'l Muhâdisîn*, Thk. Hamdi Abdülmecid es-Selefî, Semîî yy, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed, *Sikat*, Dairetü'l Maarif yy, Haydarabat 1973.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ İmâdüddîn İsmail b. Şihâbeddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kaysî el-Kuraşî el-Busrâvî ed-Dımaşkî eş-Şafîi, *"el-Bidâye ve'n-Nihâye*, Maarif yayınları, Lübnan-Beyrut 1990.
- İbn Mâce, Ebü Abdillâh Muhammed b. Yezîd Mâce el-Kazvinî, *Şuruhu's-Süneni İbn Mâce*, Thk. Raîd b. Sabri b. Ebû Alkame Osman, Beytül Efkâr ed-Devliye, Ürdün 2007.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed, *Tabakatü'l-Kebir*, Thk. Doktor Ali Muhammed Ömer, Hancı yy, Kahire 2001.
- İbn Sa'd, Ebü Abdillâh Muhammed, *Et-Tabakatül Kübra*, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Darü'l Kütübü'l-İlmiye yayınları, Beyrut-Lübnan 1971.
- İbrahim, Fazıl Halil. "Emevîler Döneminde Tercüme Faaliyetleri ve İlmi Gelişmelerin Öncü Hareketleri", (çev. Ahmed Aslan), *Haran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Altı Aylık Araştırma Dergisi*, sayı 1, c. VII, Şanlıurfa Ocak- Haziran 2001, s. 169-191.
- Kalın, İbrahim, *"İslam ve Batı"*, İSAM yayınları, Ankara 2018.
- Kandemir, M. Yaşar, "Câmi", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.7, İstanbul 1993.
- Kandemir, M. Yaşar, "Hadis", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.15, İstanbul 1997.
- Karacabey, Salih, *Hadis Tenkidi (Hadislerin Hz. Peygambere Aidiyetini Belirleme Yolları)*, Emin yayınları, Bursa 2016.

- Karakaş, Ali, *Hadis Oksidentalizmi ve Fuat Sezgin*, Neşriyat Yayınları, İstanbul 2017
- Karakaya, Zühal. "Ebü Dâvûd'un Sünen'inde Metrük veya Metrükü'l Hadis Raviler ve Rivayetleri", *Hadis ve Siyer Araştırmaları Meridyen Derneği*, c. III, sayı: 2, 2017, s. 9.
- Karataş, Mustafa, "Dini Rivayetler", *İstanbul Üniversitesi Hakemli Dergi*, 4.sayı, İstanbul 2002, s.239.
- Kesler, Muhammed Fatih, "Mücâhid b. Cebr", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.31, İstanbul 2006.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis Tarihi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 2014.
- Köten, Akif, "Ebân b. Yezîd", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.10, İstanbul 1994.
- Küçük, Raşit, "Abdullah b. Mübârek", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.1, İstanbul 1988.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta*, Talik, Muhammed Fuat Abdülbaki, Darü'l İhya Turâsî'l-Arabî Yayınları, Beyrut- Lübnan 1985.
- Mâlik b. Enes, Ebû Abdillâh Mâlik b. Enes b. Ebî Âmir el-Asbahî el-Yemenî, *Muvatta*, thk. Takiyüddin Nedvi, Kalem yy, Dımeşk 1991.
- Mizzî, Yusuf b. Abdurrahman b. Yusuf Ebû'l Haccâc, *Tehzîbü'l Kemâl fi Esmâ'r-Ricâl*, Thk. Doktor Beşar Avad Maruf, Müesasetü'l Risale, Beyrut –Lübnan 1987.
- Mübârekpûrî, Ebû A'la Muhammed b. Abdurrahman b. Abdürrahim, *Tuhfetü'l-Ahvazî Şerhu'l Camiî Tirmizî*, Beytü'l-Efkârü'd-Devliye, Ürdün 2013.
- Nisâbü'rî, İshâk b. İbrahim b. Hani en-Nisaburi, *Mesâilî Ahmed b. Hanbel*, thk. Züheyr eş-Şaviş, Mektebetü'l İslami, Lübnan h.1400.
- Orhan, Zeynep, *Evâil Türü Rivayetlerin Hadis İlmine Katkısı*, Uludağ Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bursa 2008.
- Önkal, Ahmed, *Abbasi Halifesi Mehdî b. Mansur ve Siyasi Yönü*, Selçuk Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya 2002.
- Özafşar, Mehmet Emin, "Vekî b. Cerrâh ", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.43, İstanbul 2013.
- Özdemir, Ahmet, *İbadiye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî' b. Habîb'in Müsnedi*, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayınları, Mardin 2018.
- Özdirek, Recep ve Ali Hakan Çavuşoğlu, "Süfyân es-Sevrî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.38, İstanbul 2010.
- Özkan, Halit, "Tayâlisî", *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, c.40, İstanbul 2011.
- Özşenel, Mehmet. "Hadiste ilk Mûsânnifler ve Ebû Hanîfe'nin Tasnifteki Rolü" *Ekev Akademi Dergisi*, 2008, 12 sayı:34(kış), s. 194-197.

- Polat, Salahattin, *Hadis Tarihi ve Usulü*, Anadolu Üniversitesi Yayını, Eskişehir 2010.
- Ramhûrmüzî, Ebü Muhammed b. Hallad el-Hasen b. Abdirrâhman b. Hallad er-Ramhûrmüzî el-Farisi, *el-Muhaddisü'l Fâsıl Beyne'r-Râvî ve'l Vâî*, Talik, Muhammed Muhibudin Ebû Zeyd, Darü'z-Zehair yayını, h.1437.
- er-Râzî, Ebü Muhammed b. Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dil*, Thk. Mustafa Abdülkadir Ata, Darü'l-Kütübü'l-İlmiye yy, Beyrut-Lübnan 1971.
- Robinson, Editör Francis, *Cambridge Resimli İslam Dünyası Tarihi*, (çev. Zülal Kılıç), Kitap Yayınları, İstanbul 2005.
- Salih, Subhi, *Hadis İlimleri ve Hadis İstılahları*, (çev. Yaşar Kandemir), Diyanet İşleri Vakfı Yayınları, Ankara 1981.
- Sandıkçı, Kemal, "Ali b. Ca'd", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.2, İstanbul 1989.
- Sandıkçı, Kemal. "İlk Üç Asırda Hadis Çalışmalarının Genel Görünümü" *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı 1, Samsun 1986, s.112.
- Sandıkçı, Kemal, *İlk Üç Asırda İslam Coğrafyasında Hadis*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1991.
- Sezgin, Fuat, *Buhârî'nin Kaynakları Hakkında Araştırmalar*, Ayrıntı Yayınları, Ankara 2019.
- Süleyman b. Davud b. Carut, *Müsned Ebû Dâvûd et-Tâyâlisî*, thk. Muhammed b. Abdülmuhsin et-Türkî, Mektebetü'l Ebû'l Muâti yy. 1999.
- Süyûtî, Celalludin, *Tedribü'r-Râvî fi's-Şerhi Takrîbi'n-Nevevî*, thk. Abdülvahab Abdullatif, Mektebetü'r-Riyad yy, Riyad Tarihsiz.
- Süyûtî, Celalludin, *Tedribü'r-Ravi*, (çev. Muhammed Enes Topgül), Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2019.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *Kitabu'l Dua*, Thk. Doktor Muhammed b. Saîd b. Muhammed Hasan el-Buhârî, Darü'l Beşar, Lübnan-Beyrut 1989.
- Taberânî, Ebü'l-Kâsım Süleyman b. Ahmed, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, thk. Hamdi b. Abdülmecid es-Selefi, Mektebetü'l-Ulumi ve'l-Hikem yy, Mevsul 1983.
- Taberî, Ebü Cafer Muhammed b. Cerir, *et-Târîh*, Thk. Muhammed Ebû Fadıl İbrahim, Daru'l Maarif, Mısır- Kahire 1119.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Camii Sahih Sünen-i Tirmizî*, Thk. İbrahim Adve Avd, Mustafa Bâi el-Hillî Yayınları, Mısır 1975.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *İleli's-Sağir li't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dârü İhyai't-Türasi'l-Arabî yy, Beyrut Tarihsiz.

- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sevre, *Şemalü'l Muhamediye*, Darü'l Tirmizi yy, Beyrut- Lübnan 1985.
- Toksarı, Ali, "Humeyd et-Tavîl", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 18, İstanbul 1998.
- Turhan, Halil İbrahim, *Rical Tenkidinin Doğuşu ve Gelişimi (Hicrî İlk İki Asır)*, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul 2015.
- Türk, Âdem, Muhammed, *Şeybani'nin Muvatta'da Mâlik'e Yönelttiği Tenkidler*, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Malatya 2018.
- Uğur, Mücteba, "Abdurrahman b. Mehdî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.1, İstanbul 1988.
- Üçok, Bahriye, *İslam Tarihi Emevîler-Abbasiler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1968.
- Ürün, Ahmed Kazım. "Abbasi Dönemi Edebiyatında Nükteye Genel Bir Bakış, *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi(SEFAD)*, sayı 12, Konya 1998, s. 94-103.
- Varen, Serkan, *Abbasi Halifelerinden Mehdî ve Dönemi*, Harran üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Şanlıurfa 1999.
- Yahyâ b. Mâîn Ebû Zekerriyya, *Târîhu'l-İbn Mâîn*, thk. Doktor Ahmed Muhammed Nuruseyf, Merkezü'l-Bahsü'l-İlmî ve İhyâü't-Türaâsi'l-İslamî yy, Mekke 1979.
- Yaşar, Serkan, " *İslam Tarih'inin İlk Asrında İktidar-Âlim İlişkisi*", Atatürk Üniversitesi SBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Erzurum 2003.
- Yıldız, Hakkı Dursun, "Abbasiler", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.1, İstanbul 1988.
- Yiğit, İsmail, "Emevîler", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.11, İstanbul 1995.
- Yiğit, İsmail, "Mevâlî", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 29, Ankara 2004.
- Yücel, Ahmed, *Hadis Tarihi*, İFAV Yayınları, İstanbul 2017.
- Yücel, Ahmed, "İbn Sîrîn", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c.20, İstanbul 1999.
- Yücel, Ahmed, *Oryantalist Hadis Anlayışı ve Eleştirisi*, İFAV yy, İstanbul 2017.
- Yücel, Ahmed, "Sika", Diyanet İslam Ansiklopedisi, c. 37, İstanbul 2009.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Haşiyetü'l-Kâşif*, Thk. Burhanettin Ebü-l Vefa İbrahim b. Muhammed Sibtu b. Acemi el- Halebi, Müessesetü'l Ulümî'l Kur'an Yayınları, Cidde 1992.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Mizânu'l İtidâl fî Nakdî'r-Ricâl*, Thk. Ali Muhammed Bacevi, Darü'l Fikir Yayınları, Lübnan Tarihsiz.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, (Thk. Ali Ebû Zeyd, Muhammed Naim Arkesusi, Ekrem el-Busi) Müessesetü'r-Risâle yy, Beyrut 1982.

Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsuddîn, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, Thk. Ali Ebû Zeyd, Müessesetü'r-Risale yayınları, Beyrut- Lübnan 1986.

Zeylâî, Cemaluddîn Ebû Muhammed Abdullah b. Yusuf Muhammed, *Nasbü'r-Râye li-Ehâdisi'l-Hidâye*, thk. Muhammed Avame, Müessesetü'r-Reyân yy, Beyrut-Lübnan 1997.

Zirikli, Hayrettin, *El-A'lam*, Thk. Dehan Abdülselem, Daru'l İlmî'l li'l-Melâyin Yayınları, Beyrut-Lübnan 1997.

<http://www.al-eman.com> 21.05.2020

<http://www.alkhaleej.ae/supplements> 21.05.2020

<http://www.alkhaleej.ae/supplements> 21.05.2020

<http://www.ahlalhdeeth.com> 17.11.2020

<http://www.alwarraq.com> 18.11.2020

<http://www.alkhaleej.ae/supplements> 21.05.2020

ÖZGEÇMİŞ**KİŞİSEL BİLGİLER**

Adı- Soyadı: Nesibe KATKICI

Uyruğu: Türkiye Cumhuriyeti (T.C.)

Doğum Yeri ve Tarihi: Hazro / 04. 02. 1994

Eğitim

Derece	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Lisans	Dicle Üniversitesi	2016
Lise	Süleyman Demirel lisesi	2012

İŞDENEYİMLERİ

Yıl	Kurum	Görev
2018	Milli Eğitim Müdürlüğü	Öğretmen

YABANCI DİL: Arapça